



You have downloaded a document from  
**RE-BUŚ**  
repository of the University of Silesia in Katowice

**Title:** Rewizja stosowania prawa do samostanowienia w XXI wieku. Nowe wyzwania dla prawa międzynarodowego

**Author:** Anna Muś

**Citation style:** Muś Anna. (2019). Rewizja stosowania prawa do samostanowienia w XXI wieku. Nowe wyzwania dla prawa międzynarodowego. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego



Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.



UNIwersYTET ŚLĄSKI  
W KATOWICACH



Biblioteka  
Uniwersytetu Śląskiego



Ministerstwo Nauki  
i Szkolnictwa Wyższego

ANNA MUŚ

**REWIZJA STOSOWANIA PRAWA  
DO SAMOSTANOWIENIA W XXI WIEKU**



**NOWE WYZWANIA DLA PRAWA  
MIĘDZYNARODOWEGO**



WYDAWNICTWO  
UNIwersytetu Śląskiego

**Rewizja stosowania prawa  
do samostanowienia w XXI wieku  
Nowe wyzwania  
dla prawa międzynarodowego**

Prace Naukowe



Uniwersytetu Śląskiego  
w Katowicach  
nr 3854

Anna Muś

**Rewizja stosowania prawa  
do samostanowienia w XXI wieku  
Nowe wyzwania  
dla prawa międzynarodowego**

Publikacje Wydziału Nauk Społecznych w dostępie otwartym:  
**Dariusz Rolnik**

Recenzent:  
**Wojciech Szczepan Staszewski**

Redakcja: Katarzyna Kocur

Projekt okładki: Mariusz Bieniek

Redakcja techniczna: Małgorzata Pleśniar

Korekta: Sabina Stencel

Łamanie: Bogusław Chruściński

Wersją referencyjną publikacji jest wersja elektroniczna  
Publikacja na licencji Creative Commons  
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach  
4.0 Międzynarodowe (CCBY-SA 4.0)



**ISSN 0208-6336**

**ISBN 978-83-226-3651-0**

Wydawca  
**Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego**  
**ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice**  
[www.wydawnictwo.us.edu.pl](http://www.wydawnictwo.us.edu.pl)  
e-mail: [wydawus@us.edu.pl](mailto:wydawus@us.edu.pl)

---

Wydanie I. Ark. druk. 9,25. Ark wyd. 10,5.

# Spis treści

Wykaz skrótów . . . . .	9
Wstęp . . . . .	11
<b>1. Podmiotowość prawnomiędzynarodowa . . . . .</b>	<b>15</b>
1.1 Pojęcie i podstawy teoretyczne . . . . .	15
1.1.1 Pojęcie . . . . .	15
1.1.2 Katalog . . . . .	16
1.2 Państwa i ich status . . . . .	17
1.2.1 Istota . . . . .	17
1.2.2 Państwa jako podmioty pierwotne . . . . .	19
1.2.3 Uznanie w prawie międzynarodowym . . . . .	19
1.2.4 Kryteria . . . . .	22
1.3 „Nowe” podmioty . . . . .	23
1.3.1 Rozwój prawa międzynarodowego . . . . .	23
1.3.2 Organizacje międzynarodowe . . . . .	24
1.3.3 NGO’s i korporacje . . . . .	25
1.3.4 Strona wojująca . . . . .	26
1.4 Jednostka w prawie międzynarodowym . . . . .	29
1.4.1 Istota . . . . .	29
1.4.2 Podmiotowość jednostek . . . . .	30
1.4.3 Responsibility to Protect . . . . .	31
1.5 Wspólnoty ludzkie a prawo międzynarodowe . . . . .	32
1.5.1 Teoria zbiorowych praw człowieka . . . . .	32
1.5.2 Kontekst filozoficzny . . . . .	33
1.5.3 Ludy ( <i>peoples</i> ) . . . . .	34
1.5.4 Narody . . . . .	36
1.5.5 Ludność zamieszkująca określone terytorium (wspólnota teryto- rialna) . . . . .	37
1.5.6 Mniejszości narodowe/etniczne . . . . .	39
1.5.7 Ludy tubylcze . . . . .	42
1.6 Synteza – prawo do samostanowienia a podmiotowość prawnomiędzy- narodowa . . . . .	43

<b>2. Prawo do samostanowienia</b>	47
2.1 Geneza	47
2.1.1 Teoria umowy społecznej, prawa naturalne i demokracja	47
2.1.2 Historia nowożytna	49
2.1.3 Okres dwudziestolecia międzywojennego	50
2.2 Pojęcie i podstawy teoretyczne	52
2.2.1 Pojęcie	52
2.2.2 Prawo kolektywne a prawo indywidualne	54
2.3 Źródła	55
2.3.1 Umowy międzynarodowe	55
2.3.2 Zwyczaj	58
2.3.3 Uchwały organizacji międzynarodowych	58
2.3.4 Orzecznictwo	60
2.3.5 Doktryna	63
2.3.6 Prawo wewnętrzne	65
2.4 Zakres przedmiotowy	66
2.4.1 Uwagi wprowadzające	66
2.4.2 Prawo do wyboru formy rządu	67
2.4.3 Prawo do autonomii	68
2.4.4 Prawo do dysponowania bogactwami naturalnymi i prawo do rozwoju	69
2.4.5 Prawo do utworzenia państwa	70
2.4.6 Prawo do secesji	71
2.4.7 Prawo do integracji lub stowarzyszenia z istniejącym państwem	74
2.4.8 Prawo do uznania	74
2.4.9 Prawo do równości	75
2.4.10. Prawo do walki narodowyzwoleńczej	76
2.4.11 Prawo do wystąpienia z organizacji międzynarodowej	77
2.5 Charakter prawa do samostanowienia ludów	79
2.5.1 Polityczny	79
2.5.2 Normatywny	80
2.5.3 „Ius cogens”	81
2.6 Adresaci norm	82
2.6.1 Podmioty uprawnione	82
2.6.2 Podmioty zobowiązane	83
2.7 Zasada samostanowienia a zobowiązania międzynarodowe jej podmiotów	85
2.8 Synteza – wykładnia prawa do samostanowienia narodów	86
<b>3. Stosowanie prawa do samostanowienia</b>	89
3.1 Ewolucja interpretacji prawa do samostanowienia	89
3.1.1 „Salt water doctrine”	89
3.1.2 Samostanowienie jako prawo człowieka (Zimbabwe)	90
3.1.3 Samostanowienie w walce z apartheidem (Namibia)	92
3.1.4 Prawa ludów pod okupacją i obcą dominacją (Bangladesz i Timor-Leste)	93



3.1.5 Samostanowienie w kontekście dezintegracji państwa (Jugosławia i ZSRR)	95
3.1.6 Doktryna konsensualna (Quebec i Szkocja)	97
3.1.7 Koncepcja secesji zaradczej (Kosowo)	98
3.2 Konflikty z innymi normami	100
3.2.1 Zasada „uti possidetis”	100
3.2.2 Zasada integralności terytorialnej	101
3.2.3 Zasada nienaruszalności granic	103
3.3 Konflikty zbrojne	104
3.3.1 Walki narodowowyzwoleńcze	104
3.3.2 Ograniczanie prawa do samostanowienia	106
3.3.3 Interwencja w imię samostanowienia	108
3.4 Ius post bellum	109
3.4.1 Pojęcie	109
3.4.2 Wykorzystanie zasady samostanowienia	111
3.5 Metody wykonywania prawa do samostanowienia	112
3.5.1 Uwagi wprowadzające	112
3.5.2 Plebiscyt i referendum	113
3.5.3 Konsultacje i umowy	114
3.5.4 Działania społeczności międzynarodowej	116
3.6 Współczesne przypadki powoływania się na prawo do samostanowienia	117
3.6.1 Uwagi wprowadzające	117
3.6.2 Cypr	118
3.6.3 Krym	119
3.6.4 Abchazja i Osetia Południowa	120
3.7 Synteza – stosowanie prawa do samostanowienia	121
Zakończenie	125
Bibliografia	129
Summary	147



## Wykaz skrótów

### Organy i organizacje

- KBWE – Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie  
KPCz – Komitet Praw Człowieka ONZ  
KPM – Komisja Prawa Międzynarodowego przy Zgromadzeniu Ogólnym Organizacji Narodów Zjednoczonych  
MTS – Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości  
NGO – Non-Governmental Organization (organizacja pozarządowa)  
OBWE – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie  
RB ONZ – Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych  
STSM – Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej  
ZO ONZ – Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych

### Akty prawne

- MPPESK – Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych przyjęty w 1966 roku w ramach systemu ONZ (Dz. U. 1977 nr 38 poz. 169)  
MPPOiP – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych przyjęty w 1966 w ramach systemu ONZ (Dz. U. 1977 nr 38 poz. 167)  
Karta NZ – Karta Narodów Zjednoczonych z 1945 roku (Dz. U. 1947 nr 23 poz. 90)

### Literatura

- CTS – Consolidated Treaty Series (Oxford Historical Treaties)  
EJIL – „European Journal of International Law”  
GSP – „Gdańskie Studia Prawnicze”  
JAMIE – „Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe”  
LNTS – League of Nations Treaty Series 1920–1946  
MLJ – „Macquarie Law Journal”  
PiP – „Państwo i Prawo”

- PPD – „Polski Przegląd Dyplomatyczny”
- PYIL – „Polish Yearbook of International Law”
- RPES – „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”
- SM – „Sprawy Międzynarodowe”
- UNTS – United Nations Treaty Series 1945–

## Wstęp\*

Z perspektywy historycznej rozwoju prawa międzynarodowego prawo do samostanowienia uzyskało status normy prawnej stosunkowo niedawno – w Karcie Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 roku. Od tego momentu jego zastosowanie oraz interpretacja przechodziły dynamiczną ewolucję. Pomimo używania tego prawa w przypadku powstawania wielu państw oraz istnienia wielu ruchów powołujących się na prawo do wykonywania prawa do samostanowienia, praktyka jego interpretacji pozostaje niejednolita. Niniejsza praca analizuje najważniejsze aspekty prawa do samostanowienia: określa jego zakres podmiotowy i przedmiotowy, charakter prawny oraz różne przykłady stosowania ukazujące istniejącą praktykę w tym zakresie.

Największe trudności sprawia określenie, jakie wspólnoty są upoważnione przez prawo do powoływania się na prawo do samostanowienia i kto ma prawo (obowiązek) uznania ich roszczeń. Połączenie problematyki podmiotowości oraz prawa do samostanowienia ma na celu wskazanie możliwych rozwiązań problemów zarysowanych powyżej. Przede wszystkim poprzez wykazanie, jakie cechy muszą charakteryzować podmiot powołujący się na prawo do samostanowienia i w jaki sposób (poprzez jakie metody) to roszczenie powinno być realizowane. Istota podmiotowości prawnomiędzynarodowej ma dla tej kwestii pierwszorzędne znaczenie.

Celem niniejszej pracy jest próba przedstawienia ewolucji prawa do samostanowienia i jego stosowania na tle wydarzeń ostatniego ćwierćwiecza. Przyjęta hipoteza zakłada, że uznanie podmiotowości danej wspólnoty i określonego jej zakresu może wpływać na legitymizację powoływania się na prawo do samostanowienia i mieć wpływ na jego wykonywanie. W pracy zostały postawione następujące pytania badawcze:

1. Czy można mówić o istnieniu różnych podmiotów w prawie międzynarodowym i czy przyporządkowanie danego podmiotu do konkretnej kategorii ma wpływ na uprawnienia w zakresie prawa do samostanowienia?

---

\* Publikacja powstała na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Barbary Mikołajczyk.

2. Czy na podstawie wykładni prawa do samostanowienia pojawiają się różnice w zakresie uprawnień wspólnoty, uzależnione od jej klasyfikacji do danej kategorii podmiotów?
3. Czy na podstawie przypadków stosowania prawa do samostanowienia można wskazać, że w zależności od charakteru danego podmiotu konsekwencje powoływania się na prawo do samostanowienia były różne?

Problemy poruszane w niniejszej pracy charakteryzują się przede wszystkim zmiennością interpretacji, niejednorodnością praktyki i dużym wpływem polityki oraz aktualnych stosunków międzynarodowych na stosowanie prawa. Ponadto problem samostanowienia i praw wspólnot innych niż państwa jest ciągle (jeśli nie coraz bardziej) aktualny, zwłaszcza z powodu instrumentalnego traktowania prawa przez część państw. Dlatego też ogromna rola przypada nauce prawa międzynarodowego, która powinna stanąć ponad tymi kontrowersjami i proponować pewne rozwiązania. Niniejsza praca dąży do wskazania pewnych tendencji, które wyłoniły się w czasie 71 lat stosowania prawa do samostanowienia (1945–2016).

Zagadnienia podmiotowości i samostanowienia są niezwykle rozległe i nie sposób ująć ich wszechstronnie i całościowo w jednej pracy. Z tego względu niniejsza praca nie obejmuje sukcesji państw (która sama w sobie mogłaby stanowić odrębny temat), a także nie przedstawia wszystkich przykładów stosowania prawa do samostanowienia lub powoływania się na nie (w tym spraw Naddniestrza i Donbasu). Ponadto w ograniczonym stopniu praca odwołuje się do skomplikowanej problematyki praw ludów tubylczych i całej gałęzi prawa międzynarodowego związanej z konfliktami zbrojnymi. Także prawo do suwerenności nad bogactwami naturalnymi, choć bezsprzecznie związane z prawem do samostanowienia, zostało tylko zaznaczone w dalszych częściach pracy. Z drugiej strony, do przedstawienia zagadnienia wybrano przykłady sytuacji Kosowa, Quebecu, Palestyny, Timoru Wschodniego, Grenlandii i Sudanu.

Źródłami, na których oparto rozważania są przede wszystkim traktaty oraz inne dokumenty prawa powszechnego, a więc rezolucje wydane przez Zgromadzenie Ogólne i Radę Bezpieczeństwa ONZ, a także różnego rodzaju opracowania przygotowane w ramach prac tej organizacji. W niniejszej publikacji wykorzystano monografie (w tym takich autorów jak Antonio Cassese, James Crawford i Lech Antonowicz), prace zbiorowe opracowane w polskich, a także zagranicznych ośrodkach naukowych oraz artykuły (głównie obcojęzyczne) opublikowane w czasopiśmie fachowych z zakresu prawa międzynarodowego.

Pierwszy rozdział pracy porusza problem podmiotowości prawnomiędzynarodowej. Szczególną uwagę poświęcono w nim kwestii podmiotowości wspólnot niepaństwowych, w tym narodów (ludów) oraz ich uprawnień w zakresie prawa międzynarodowego. Drugi rozdział obejmuje tematykę współczesnego rozumienia prawa do samostanowienia, jego źródeł, charakteru i zakresu przedmiotowego. W rozdziale tym najważniejszą rolę odgrywa analiza roszczeń,

wysuwanych w związku z wykonywaniem prawa do samostanowienia i ich zasadność. Trzeci i ostatni rozdział obejmuje przykłady zastosowań prawa do samostanowienia. Zostały w nim ujęte ewolucja jego interpretacji, wyłaniające się dziś dziedziny, w których możliwe jest jego wykorzystywanie oraz metody jego stosowania. Rozdział ten kończą przykłady nieuznanych i nieudanych przypadków powoływania się na jego stosowanie.





# Podmiotowość prawnomiędzynarodowa

## 1.1 Pojęcie i podstawy teoretyczne

### 1.1.1 Pojęcie

Podmiotowość międzynarodowa jest konstrukcją prawną, związaną zarówno z tworzeniem, jak i stosowaniem prawa. Istnieje wiele teorii dotyczących tego, czym jest i jaki jest jej zakres. Najczęściej pojęcie to jest rozumiane jako cecha łącząca w sobie zdolność prawną, tzn. zdolność do posiadania praw i obowiązków, zdolność do bezpośredniego występowania w stosunkach międzynarodowych<sup>1</sup> oraz zdolność do podejmowania działań w zakresie prawa międzynarodowego. Posiadanie powyższych cech jest istotą podmiotowości<sup>2</sup>.

Jednakże prawo międzynarodowe nie określa ani katalogu podmiotów, ani legalnej definicji podmiotowości. Co (kto) jest podmiotem prawa ustala się na podstawie faktu, że prawo międzynarodowe nadaje określone prawa i obowiązki oraz wskazuje mechanizmy ich kształtowania<sup>3</sup>. O tym co (kto) jest podmiotem decydują więc normy prawne<sup>4</sup>, przede wszystkim umowy międzynarodowe, a także zwyczaj.

Ponadto wskazuje się na kryterium efektywności: podmiot jest efektywny, gdy rzeczywiście może realizować prawa i nabywać obowiązki prawnomiędzynarodowe<sup>5</sup>. Konkretny podmiot można uznać za taki dopiero od chwili, gdy zaczyna wykonywać swoje prawa i podejmować zobowiązania<sup>6</sup>. Efektywna pod-

---

<sup>1</sup> P. BOGACKI: *Zagadnienie podmiotowości prawnej w stosunkach międzynarodowych*. „Roczniki Nauk Prawnych” 1997, nr 7, s. 215.

<sup>2</sup> M. PERKOWSKI: *Podmiotowość prawa międzynarodowego współczesnego uniwersalizmu w złożonym modelu klasyfikacyjnym*. Białystok 2008, s. 58.

<sup>3</sup> Ibidem, s. 69.

<sup>4</sup> Ibidem, s. 59.

<sup>5</sup> B. MIELNIK: *Podmiotowość a efektywność*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 65.

<sup>6</sup> Ibidem, s. 69.

miotowość w tym znaczeniu jest elementem koniecznym, by realizować zadania i cele powierzone przez społeczność międzynarodową konkretnej kategorii podmiotów.

Powyższe wywody wskazują na istotę konstrukcji podmiotowości w prawie międzynarodowym – jest ona związana z rolą (funkcją) danego podmiotu w społeczności międzynarodowej i dlatego jej badanie możliwe jest jedynie *ad casum*.

Związanie koncepcji podmiotowości z funkcjonalnością wspiera opinia doradcza MTS w sprawie *Reparacji* z 1949 roku, która wskazuje, że: „[...] podmioty prawa w każdym systemie prawnym niekoniecznie są identyczne w swej naturze i w zakresie swych praw, a ich istota zależy od potrzeb wspólnoty”<sup>7</sup>. Oznacza to, że podmiotowość prawnomiędzynarodowa także jest zróżnicowana i kompetencje podmiotów mogą być badane przede wszystkim pod względem określonego stosunku prawnego. Nie wszystkie podmioty mają jednakowy charakter i zakres kompetencji<sup>8</sup>.

Ponadto, podmiotowość różni się w odniesieniu do poszczególnych kategorii adresatów norm: podmiotów praw (beneficjentów) i podmiotów zobowiązanych do umożliwienia wykonywania tych praw. To znaczy, że w niektórych przypadkach pewne jednostki lub zbiorowości będą objęte ochroną prawa międzynarodowego w określonym zakresie, inne podmioty będą zaś zobowiązane do zapewnienia ochrony tych praw. Z drugiej strony, w zakresie innego stosunku, pewien podmiot będzie zobowiązany do działania, zaś inne będą jedynie beneficjentami.

### 1.1.2 Katalog

Potrzeba opracowania katalogu podmiotów prawa międzynarodowego pojawiła się już w 1949 roku, ponieważ Karta NZ wskazywała, że nie tylko państwa, a także inne podmioty mogą mieć zdolność w zakresie prawa międzynarodowego (dotyczyło to zwłaszcza pozycji jednostki). Kluczowym wydawało się określenie nie tylko, jakie jednostki bądź wspólnoty mają ustaloną zdolność prawną w zakresie prawa międzynarodowego, ale także określenie zakresu ich praw i obowiązków (zakresu zdolności prawnej)<sup>9</sup>, co znalazło swoje odzwierciedlenie w sprawie *Reparacji*<sup>10</sup>.

Jednak do dziś normy prawa pozytywnego nie określają katalogu podmiotów, więc nie jest i nie będzie on zamknięty<sup>11</sup>. Na przykład nie można stwierdzić,

<sup>7</sup> *Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations*. Advisory Opinion ICJ. Reports 1949, s. 179.

<sup>8</sup> W. CZAPLIŃSKI, A. WYROZUMSKA: *Prawo międzynarodowe publiczne*. Warszawa 2004, s. 131.

<sup>9</sup> *Yearbook of International Law Commission*. I sesja 1949. ONZ 1956, s. 36.

<sup>10</sup> *Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations...*, s. 179.

<sup>11</sup> R. GĘBSKI: *Podmiotowość osoby fizycznej w prawie międzynarodowym*. GSP 2005, nr 13, s. 21.

że konwencja wiedeńska o prawie traktatów z 1969 roku mówi o tym, kto jest podmiotem prawa międzynarodowego, ponieważ wskazuje ona tylko na to, jakie konwencje podlegają jej reżimowi<sup>12</sup>. Pomimo to powyższa konwencja akcentuje bezsprzecznie istnienie innych podmiotów poza państwami. Także wskazywanie na art. 36 Statutu MTS jako katalog podmiotów (tylko państwa) nie wydaje się słuszne. W nauce prawa międzynarodowego powstało wiele propozycji dotyczących katalogu podmiotów, z których najbardziej rozbudowanym jest zapewne klasyfikacja przedstawiona przez Macieja Perkowskiego.

W niniejszej pracy zaprezentowane zostaną wybrane grupy podmiotów prawa międzynarodowego wraz z określeniem czym ów podmiot jest oraz z jakich praw dedukuje się jego podmiotowość.

## 1.2 Państwa i ich status

### 1.2.1 Istota

Nie istnieje powszechnie przyjęta legalna definicja państwa. Jedno z nielicznych legalnych sformułowań tego pojęcia zawarte jest w konwencji z Montevideo z 1933 roku o prawach i obowiązkach państw<sup>13</sup>. Wylicza ono cechy państwa, jako podmiotu prawa międzynarodowego i są to:

- stała populacja,
- określone terytorium,
- rząd,
- możliwość uczestniczenia w stosunkach międzynarodowych.

Konwencja z Montevideo wskazuje dalej w art. 3, że istnienie państwa nie jest zależne od jego uznania. Nawet przed uznaniem państwo ma prawo do ochrony swej integralności i niezależności oraz do wykonywania swojej władzy wewnętrznej. Prawo to jest ograniczone prawami innych państw i prawem międzynarodowym. Jednak problem z określeniem czy dana zbiorowość jest państwem pojawia się na etapie wskazania, kto jest upoważniony do oceny, czy zostały one spełnione, a nie na etapie tworzenia kryteriów państwowości<sup>14</sup>.

W pracach KPM pojawiły się zdania wskazujące, że jedynie zbiorowości, przez które posiadanie pewnych kompetencji w zakresie prawa międzynarodowego zostało uznane mogą powoływać się na status państwa (bycie państwem)<sup>15</sup>.

<sup>12</sup> Por. M. PERKOWSKI: *Podmiotowość prawa międzynarodowego współczesnego uniwersalizmu w złożonym modelu klasyfikacyjnym...*, s. 67.

<sup>13</sup> League of Nations Treaty Series, nr 3802.

<sup>14</sup> *Yearbook of International Law Commission...*, s. 63.

<sup>15</sup> *Ibidem*, s. 65.

Podobne przeświadczenie wyraża stwierdzenie, że państwo jest przyjętym członkiem społeczności międzynarodowej. Jest to tzw. uznanie *de iure* i o jego znaczeniu więcej zostanie powiedziane w podrozdziale siódmym poświęconym problematyce uznania.

W pracach tej samej Komisji w 1949 roku Georges Scelle opowiedział się za tym, że państwo nie jest niczym innym, jak tylko instrumentem za pośrednictwem którego naród organizuje swoje relacje z innymi narodami<sup>16</sup>. Zdanie to wskazuje na więź między narodem a państwem: suwerenem a instytucją wykonującą jego wolę. Suwerenność i niepodległość także są uważane za kryteria państwowości. Państwo jest *in statu nascendi* od momentu ogłoszenia niepodległości przez naród do ugruntowania państwowości<sup>17</sup>, a atrybut suwerenności stosuje się tylko, gdy naród tworzy suwerenne państwo, będące niezależnym aktorem<sup>18</sup>.

Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w opinii doradczej dotyczącej *Reżimu celnego między Austrią a Niemcami* z 1931 roku, wskazując na zasadę niepodległości i suwerenności Austrii, zagwarantowanej w Traktacie Wersalskim z 1919 roku<sup>19</sup>, stwierdza, że jej naruszeniem byłoby: „[...] stracić niepodległość lub doprowadzić do jej zmiany w taki sposób, że suwerenna wola podporządkowana zostanie woli innego mocarstwa (państwa)”<sup>20</sup>, dodając także, że niepodległość jest niepodzielna<sup>21</sup>. Sugeruje to potrzebę rozróżnienia między suwerennością a niepodległością, przy czym ta druga dotyczy przede wszystkim niezależności w stosunkach zewnętrznych, zwłaszcza niezależności od woli innego państwa. Suwerenność bowiem jest definiowana jako prawo do niezależnego sprawowania władzy<sup>22</sup> i wykonywania funkcji państwa. Państwo w zakresie swych funkcji ma kompetencje nieograniczone pod względem *ratione materiae*, granice jego działania wyznaczone są jednak przez prawo międzynarodowe oraz kompetencje innych państw<sup>23</sup>.

<sup>16</sup> Ibidem, s. 61–62.

<sup>17</sup> K. CZUBOCHA: *Pojęcie państwa i procesy państwowotwórcze we współczesnym prawie międzynarodowym*. Toruń 2012, s. 18.

<sup>18</sup> *Report Of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the task of giving an advisory opinion upon the legal aspects of the Aaland Islands question*. „League of Nations – Official Journal” 1920, s. 7.

<sup>19</sup> 225 Consolidated Treaty Series (Oxford Historical Treaties) 188.

<sup>20</sup> *Customs regime between Austria and Germany*. Advisory Opinion PCIJ, 1931, s. 13. Tłumaczenie własne.

<sup>21</sup> Ibidem, s. 12.

<sup>22</sup> A. HNATYSZYN-DZIKOWSKA, J. Woś: *Koncepcje suwerenności państwa w sferze polityki gospodarczej w warunkach europejskiej integracji gospodarczej*. RPES 2007, nr 1, s. 174.

<sup>23</sup> J. KRANZ: *Jak rozumieć suwerenność? Próba opisu*. W: *Suwerenność państwa i jej granice*. Red. S. SOWIŃSKI, J. WĘGRZECKI. Warszawa 2010, s. 19.

### 1.2.2 Państwa jako podmioty pierwotne

Zdolność prawna państw nie budzi najmniejszej wątpliwości w odniesieniu do praw i obowiązków wynikających z traktatów oraz prawa zwyczajowego, ponieważ są one w większości skierowane do tychże.

Jeśli chodzi o zdolność do działań prawnych wymienia się następujące zakresy działań:

- *ius tractatum*, czyli zdolność do zawierania umów międzynarodowych,
- *ius legationis*, czyli zdolność uczestniczenia w stosunkach dyplomatycznych,
- *ius standi*, czyli zdolność do występowania w postępowaniach przed trybunałami w imieniu własnym, w tym prawo do wysuwania roszczeń,
- zdolność do ponoszenia odpowiedzialności międzynarodowej,
- prawo do pewnych działań faktycznych (samoobrona, udział w interwencji ONZ)<sup>24</sup>.

Utrata któregokolwiek z wymienionych wyżej praw, powodująca poważną modyfikację uprawnień, oznacza utratę suwerenności<sup>25</sup> państwa, niekoniecznie zaś utratę podmiotowości prawnomiędzynarodowej. Należy podkreślić jednak, że dobrowolne zrzeczenie się wykonywania części swych uprawnień nie ma takiego skutku<sup>26</sup>. Funkcje państw są bowiem różnorodne i część z nich może być wykonywana w ramach wspólnej inicjatywy oraz poprzez organizacje międzynarodowe.

Państwa są podmiotami praw i obowiązków w prawie międzynarodowym, mogą je podejmować, kształtować, wykonywać i być nimi związane. Często w odniesieniu do nich jest wykorzystywane pojęcie „podmiotów pierwotnych”. Dzieje się tak dlatego, że zostały rozpoznane jako podmioty prawa międzynarodowego najwcześniej, zakres ich podmiotowości jest modelowy i to przede wszystkim one uczestniczą w tworzeniu norm prawa międzynarodowego.

### 1.2.3 Uznanie w prawie międzynarodowym

W pracach nad projektem Deklaracji o prawach i obowiązkach państw w 1949 roku działający w KPM prawnicy zwrócili uwagę na problem uznania w prawie międzynarodowym. Dotyczy on zarówno uznania państw, jak i strony wojującej czy powstańców. Wskazano także na postęp w prawie międzynarodowym,

<sup>24</sup> L. ANTONOWICZ: *Zagadnienie podmiotowości prawa międzynarodowego*. „Annales UMCS Sectio G” 1998, nr 45, s. 10.

<sup>25</sup> A. KOSICKI: *Problem podmiotowości europejskich „minipaństw” w świetle prawa międzynarodowego*. RPES 2002, nr 1, s. 108.

<sup>26</sup> A. HNATYSZYN-DZIKOWSKA, J. WOŚ: *Koncepcje suwerenności państwa w sferze polityki gospodarczej w warunkach europejskiej integracji gospodarczej...*, s. 183; J. JASKIERNIA: *Suwerenność narodu a koncepcja „państwa postsuwerennego”*. PiP 2006, nr 10, s. 48.

jakim jest pojawienie się oprócz uznania indywidualnego (oddzielnie przez państwa) uznania zbiorowego (za pośrednictwem organów ONZ)<sup>27</sup>. W przypadku uznania przez ONZ państwa mają w zasadzie obowiązek respektowania takiej decyzji<sup>28</sup>. Uznanie może być dokonane poprzez deklarację, przez podejmowanie stosunków prawnych z podmiotem uznanym, a także milcząco.

Uznanie jest szczególnym rodzajem jednostronnego aktu państwa. Akt jednostronny to „deklaracja dokonana publicznie i manifestująca wolę bycia związanym, może to kreować zobowiązanie prawne. Gdy warunki zostają spełnione, wiążący charakter takiej deklaracji jest oparty na dobrej wierze; państwa zainteresowane mogą brać je pod uwagę i opierać się na nich; państwa-adresaci mogą wymagać wykonania zobowiązania”<sup>29</sup>. Taka deklaracja może być dokonana jedynie przez podmiot upoważniony do zaciągania zobowiązań międzynarodowych. Jednostronna deklaracja nie może być arbitralnie cofnięta, chyba że zachodzą uzasadnione wyjątki: poważna zmiana sytuacji międzynarodowej, wówczas przewidziano możliwość odwołania<sup>30</sup>. Tylko państwa mogą sformułować akt jednostronny, jednak także inne wspólnoty mogą być jego adresatami, np. organizacje międzynarodowe, podmioty o określonej zdolności prawnej, ruchy wyzwolenicze czy powstańcy<sup>31</sup>.

Konwencja z Montevideo z 1933 roku o prawach i obowiązkach państw w art. 6 wskazuje, że uznanie państwa oznacza tylko, że państwo uznające przyznaje podmiotowość prawną państwu uznawanemu. W pracach KPM z 1949 roku widać dążenie do rozróżnienia między uznaniem istnienia państwa, które jest kwestią faktu a uznaniem podmiotowości państwa, co jest kwestią prawa<sup>32</sup>.

Polityczne uznanie oznacza tylko wolę wejścia w stosunki z uznawanym państwem, uznanie prawne oznacza zaś uznanie podmiotowości. W praktyce jednak dokonywane są one jednym aktem mającym podwójny skutek<sup>33</sup>. Jeśli państwo ustanawia stosunki dyplomatyczne lub zawiera umowę ze wspólnotą, oznacza to, że uznaje ją za taką i za taką będzie uznawać od tego momentu na przyszłość. Konsekwencje takich działań wobec wspólnoty, uważającej się za państwo i działającej jako takie, będą równoznaczne z aktem uznania podmiotowości<sup>34</sup>. Podobny skutek wywiera przyznanie członkostwa w ONZ wobec państw-członków.

<sup>27</sup> *Yearbook of International Law Commission...*, s. 38.

<sup>28</sup> P. HIPOLD: *Die Anerkennung der Neustaaten auf dem Balkan*. „Archiv des Völkerrechts” 1993, Nr. 4, s. 391.

<sup>29</sup> *Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations, with commentaries thereto*. KPM 2006, s. 370. Tłumaczenie własne.

<sup>30</sup> *Ibidem*, s. 380.

<sup>31</sup> *Unilateral Acts of States Sixth report on unilateral acts of States*. V. Rodríguez Cedeño, KPM 2003, s. 66.

<sup>32</sup> *Yearbook of International Law Commission...*, s. 77.

<sup>33</sup> P. HIPOLD: *Die Anerkennung der Neustaaten auf dem Balkan...*, s. 392.

<sup>34</sup> *Unilateral Acts of States Sixth report on unilateral acts of States...*, s. 58.

Doktryna konstytutywnej mocy uznania została dziś w zasadzie porzucona, dlatego państwo istnieje pomimo braku uznania. Komisja Arbitrażowa (Komisja Badintera) w opinii nr 1 wskazała, że „[...] istnienie bądź nie państwa jest pytaniem czysto faktycznym, efekt uznania państwa jest czysto deklaratoryjny”<sup>35</sup>. Mimo to od uznania uzależnione jest rzeczywiste funkcjonowanie państwa w sferze międzynarodowej. Z drugiej strony w niektórych przypadkach interwencja w przypadku państwa, mimo jego nieuznania, może być uznana za nielegalną<sup>36</sup>. Zwłaszcza, gdy państwo powstaje w sposób zgodny z prawem i jest legitymowane. Jednym z najnowszych przykładów uznania jest przypadek Kosowa, które (w czasie pisanie niniejszej pracy) zostało uznane przez 111 państw członkowskich ONZ<sup>37</sup>.

Instytut Prawa Międzynarodowego uznał w 1921 roku na sesji w Rzymie prawo do uznania podmiotowości prawnej państwa po spełnieniu określonych przesłanek<sup>38</sup>. Jednak prawo do uznania nie pojawiło się w ostatecznej wersji Deklaracji praw i obowiązków państw przyjętej jako rezolucja ZO ONZ 375 z roku 1949. Pomimo to „[...] nie ma żadnej normy powszechnego prawa międzynarodowego obligującej państwa do dokonania aktu uznania lub nieuznania, co wskazuje na dyskrejonálną naturę tych aktów”<sup>39</sup>. Przede wszystkim dlatego społeczność międzynarodowa nie ma instrumentów pozwalających na wymuszenie powszechnego uznania<sup>40</sup>. Wyjątki pojawiają się rzadko, jak np. ten przewidziany w rezolucji 3314 (XXIX) z 1974 roku – zawierającej definicję agresji. W tym akcie w art. 5 par. 3 jest wskazane: „[...] żadne zmiany terytorialne lub specjalne udogodnienia powstałe na skutek dokonania aktu agresji nie będą uznane za zgodne z prawem”. Przykładem nieuznania państwa jest przypadek Osetii Południowej i Abchazji. W obu przypadkach państwa UE odmówiły uznania ze względu na naruszenie prawa międzynarodowego przy ich powstaniu<sup>41</sup>.

Także inne podmioty (oprócz państw) w niektórych przypadkach mogą być adresatami uznania. Kwestia uznania rządu Kostaryki pod przywództwem Tinoco (1917–1919) była rozpatrywana przez Trybunał Arbitrażowy, co miało znaczenie dla roszczeń z tytułu praw nabytych wtedy przez Wielką Brytanię

<sup>35</sup> *International Law Reports*. Eds. E. LAUTERPACHT, C.J. GREENWOOD. Vol. 92. Cambridge 1993, s. 164. Tłumaczenie własne.

<sup>36</sup> P. HIPOLD: *Die Anerkennung der Neustaaten auf dem Balkan...*, s. 394.

<sup>37</sup> Oficjalna strona internetowa Republiki Kosowa: <http://kosovothankyou.com> [data dostępu: 23.03.2016].

<sup>38</sup> *Yearbook of International Law Commission...*, s. 83.

<sup>39</sup> *Unilateral Acts of States. Sixth report on unilateral acts of States...*, s. 61. Tłumaczenie własne.

<sup>40</sup> L. ANTONOWICZ: *Zagadnienie podmiotowości prawa międzynarodowego...*, s. 12.

<sup>41</sup> A. POTYRAŁA: *Unia Europejska wobec nowych tworców państwowych*. „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2010, nr 1, s. 26.

(które uznane zostały za słusznie nabyte)<sup>42</sup>. W Ameryce Południowej powstały dwie doktryny związane z uznaniem rządu. Pierwsza – doktryna Tobarą z 1907 roku, przewiduje odmowę uznania, gdy naruszono zasadę legitymizmu przy tworzeniu rządu. Druga – doktryna Estrady z 1930 roku, przewiduje potrzebę uznania, gdy zaistnieją odpowiednie przesłanki, w tym przede wszystkim efektywność i rzeczywista kontrola rządu nad terytorium.

Uznanie strony walczącej nastąpiło poprzez ustną deklarację Ministra Spraw Zagranicznych Wenezueli, który stwierdził, iż grupy walczące w Kolumbii (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* i *Ejército de Liberación Nacional*) nie są uznawane za grupy terrorystyczne (w konsekwencji stosuje się wobec nich prawo humanitarne zgodnie z konwencją genewską)<sup>43</sup>. W pewnym stopniu można mówić także o uznaniu narodu (ludu), gdy uznaje się jego dążenia do samostanowienia za zgodne z prawem międzynarodowym.

Uznanie innych podmiotów niż państwa także ma charakter deklaratoryjny<sup>44</sup>, jeżeli wspólnota działa jak podmiot i jest efektywna – jest tym podmiotem. Jednak w przypadku strony walczącej dopiero uznanie aktualizuje prawa przynależne jej jako podmiotowi.

#### 1.2.4 Kryteria

Kryteria uznania państwa są jednym z najbardziej kontrowersyjnych zagadnień w nauce prawa międzynarodowego. Komisja Arbitrażowa (Komisja Badintera) w opinii nr 1 mówi, że: „[...] państwo jest wspólnotą składającą się z terytorium i ludności poddanej zorganizowanej władzy politycznej i charakteryzuje się suwerennością”<sup>45</sup>. Opinia ta wskazuje na cechy państwowości wymienione powyżej (podrozdział 1.7.1) jako decydujące o istnieniu państwa. Przyjęcie tych kryteriów nie jest kontrowersyjne, są one warunkiem *sine qua non*.

Współcześnie mówi się jednak także o innych kryteriach. Jednym z nich jest legalność<sup>46</sup>, rozumiana jako powstanie państwa w sposób zgodny z prawem międzynarodowym. Kolejnym jest efektywność<sup>47</sup> – zdolność do rzeczywistego działania w zakresie swych praw i obowiązków. Z efektywnością połączona jest

<sup>42</sup> *Aguilar-Amory and Royal Bank of Canada Claims*. Award of 18 October 1923. UNRIAA, vol. I (Sales No. 1948.V.2), s. 369.

<sup>43</sup> *El Universal* (Caracas), 11 March 2003 za: *Unilateral Acts of States. Sixth report on unilateral acts of States...*, s. 63.

<sup>44</sup> W. CZAPLIŃSKI, A. WYROZUMSKA: *Prawo międzynarodowe publiczne*, s. 304.

<sup>45</sup> *International Law Reports*. Eds. E. LAUTERPACHT, C.J. GREENWOOD. Vol. 92. Cambridge 1993, s. 164–165.

<sup>46</sup> K. CZUBOCHA: *Pojęcie państwa i procesy państwowotwórcze we współczesnym prawie międzynarodowym*. Toruń 2012, s. 25–26.

<sup>47</sup> B. MIELNIK: *Podmiotowość a efektywność...*, s. 75.



zdolność do przestrzegania prawa, zwłaszcza norm *ius cogens*. Ponadto wskazuje się na trwałość<sup>48</sup>, a raczej potencjalną trwałość, jako kryterium uznania.

Jeden z nielicznych aktów prawnych dotyczących kryteriów uznania to *Declaration of the European Council on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union* z 1991 roku uchwalony w ramach Wspólnoty Europejskiej. Wskazuje się w nim, że uznanymi mogą być nowe państwa, które:

- ustanowiły demokratyczne systemy,
- zaakceptowały zobowiązania międzynarodowe,
- poświęciły się w dobrej wierze procesowi pokojowemu i negocjacom,
- zobowiązały się postępować zgodnie z Kartą NZ oraz Aktem Kończącym KBWE z Helsinek, zwłaszcza w zakresie rządów prawa, demokracji i praw człowieka,
- gwarantują prawa mniejszościom narodowym i etnicznym,
- szanują nienaruszalność granic,
- podporządkują się ograniczeniu zbrojeń, zwłaszcza nuklearnych,
- zobowiązują się rozstrzygać spory na zasadach pokojowych.

Należy wskazać jednak na fakt, że nie istnieje powszechnie uznany katalog kryteriów uznania państwa, zaś uczestnicy stosunków międzynarodowych korzystają ze swej dyskrecjonalnej władzy w dość dowolny sposób.

## 1.3 „Nowe” podmioty

### 1.3.1 Rozwój prawa międzynarodowego

W ciągu ostatniego stulecia nastąpiła znaczna intensyfikacja stosunków międzynarodowych, zmieniła się także rola prawa międzynarodowego. Na arenie międzynarodowej zaczęto dążyć do uregulowania kwestii wcześniej podlegających wyłącznej kompetencji państw. Powstało także wiele norm mających na celu ochronę ludzkości oraz społeczności międzynarodowej przed niebezpiecznymi działaniami państw. Następstwem tych zmian jest zmiana rozumienia pojęcia podmiotowości w tym systemie prawnym.

Karta NZ i Statut MTS (art. 34) podkreślają podmiotowość państw, nie odnosząc się do żadnych innych podmiotów, jednakże już orzeczenie w sprawie *Reparacji* wskazuje na podmiotowość ONZ. Konwencje genewskie z 1949 roku<sup>49</sup> potwierdzają podmiotowość strony walczącej. Równocześnie w stronę podmio-

<sup>48</sup> J.R. CRAWFORD: *The Creation of the States in International Law*. Ed. 2. Oxford 2007, s. 90.

<sup>49</sup> Dz. U. 1956 nr 38 poz. 171.

towości jednostki ewoluuje system ochrony praw człowieka. Na istnienie innych podmiotów niż państwa, wskazuje Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z 1969 roku<sup>50</sup> (art. 3).

Przykładami głębokich zmian zachodzących w prawie międzynarodowym jest rozwój koncepcji *multi level governance* czy doktryny R2P. Druga z koncepcji została omówiona powyżej, pierwsza zaś wskazuje na istnienie różnych podmiotów mających kompetencje prawotwórcze na arenie międzynarodowej, nie będąc typowo rozumianymi podmiotami tego prawa. Mowa tu o takich organizacjach jak *Fédération Internationale de Football Association (FIFA)* czy *International Organization for Standardization (ISO)*.

### 1.3.2 Organizacje międzynarodowe

Choć istnieje wiele różnorodnych organizacji międzynarodowych (zarówno globalnych, jak i regionalnych, specjalistycznych i uniwersalnych) ONZ jest z wielu powodów szczególna. Po pierwsze ilość jej członków świadczy o powszechności członkostwa. Po drugie pozostaje ona jedną z najtrwalszych funkcjonujących organizacji. Po trzecie system ONZ, choć pozostaje w zasadzie niezmienny, przez cały czas podlega powolnej ewolucji. Z wskazanych powyżej powodów to właśnie ONZ będzie tu omówiona jako organizacja o modelowej podmiotowości.

Pozycja ONZ w relacji do państw członkowskich może być wskazana poprzez wyliczenie stosunków, w jakie wchodzi z nimi oraz z innymi instytucjami, a są to:

- obowiązek pomocy udzielanej organizacji przez państwa członkowskie w podejmowanych działaniach (art. 2 para 5),
- obowiązek wykonywania decyzji RB ONZ przez państwa członkowskie,
- prawo wydawania rekomendacji przez ZO ONZ państwom członkowskim,
- zdolność prawna organizacji jako takiej,
- przywileje i immunitety organizacji na terytorium państw członkowskich,
- możliwość zawierania umów z państwami członkowskimi, np. Konwencja o przywilejach i immunitetach Narodów Zjednoczonych z 1946 roku<sup>51</sup>,
- możliwość samodzielnego wnoszenia przez organizację roszczeń przed MTS<sup>52</sup>,
- prawo reprezentacji swoich agentów, jako własne prawo organizacji<sup>53</sup>.

Działania ONZ podejmowane są niezależnie od działań państw członkowskich. Organizacja ta ma własne organy i określoną samodzielność polityczną oraz prawną. Jest podmiotem prawa międzynarodowego, choć jako organizacja międzynarodowa to z natury swojej twór niesuwerenny<sup>54</sup>.

<sup>50</sup> Dz. U. 1990 nr 74 poz. 439.

<sup>51</sup> *Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations...*, s. 178–179.

<sup>52</sup> *Ibidem*, s. 180.

<sup>53</sup> *Ibidem*, s. 184.

<sup>54</sup> L. ANTONOWICZ: *Zagadnienie podmiotowości prawa międzynarodowego...*, s. 21.

Cechy ONZ wymienione powyżej wskazują na zakres podmiotowości tej organizacji, a także modelowy zakres podmiotowości organizacji międzyrządowych w ogóle. Podmiotowość międzynarodowych organizacji międzyrządowych została w zasadzie uznana po 1945 roku przez naukę prawa międzynarodowego. Nie jest ona, oczywiście, taka sama, jak podmiotowość państw. Jednakże wzrost liczby samych organizacji oraz liczby państw w nich zrzeszonych oraz rozszerzenie ich kompetencji świadczy o zwiększaniu się ich roli w stosunkach międzynarodowych.

### 1.3.3 NGO's i korporacje

Podmiotowość NGO's na arenie międzynarodowej jest zawsze wtórna do ich podmiotowości prawa krajowego, zgodnie z którym powstały i zostały zarejestrowane. Jednak zakres obu podmiotowości: krajowej i międzynarodowej jest różny. Zakres podmiotowości konkretnej NGO należy badać w odniesieniu do norm prawnych, zgodnie z którymi ma działać, tzn. możliwości te nie dotyczą każdej NGO. Poniższy zakres potencjalnych kompetencji wynika z norm prawa międzynarodowego i nie jest to katalog zamknięty.

Atrybutami podmiotowości NGO's są:

- prawo do domagania się poszanowania praw podmiotowych (ochrona osoby prawnej, np. art. 1 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności),
- prawo do wykonywania zadań w ramach zasady subsydiarności,
- prawo do wnoszenia zawiadomień do instytucji międzynarodowych (np. Komisja ds. statusu kobiet Rady Społeczno-Gospodarczej ONZ),
- prawo do reprezentowania jednostek w postępowaniu skargowym (np. przed Komitetem ONZ ds. likwidacji dyskryminacji rasowej),
- prawo do wnoszenia skarg (art. 34 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku<sup>55</sup>),
- udział w tworzeniu norm prawa (przede wszystkim przez konsultacje na konferencjach lub w ramach debat publicznych)<sup>56</sup>.

Wyjątkowym przypadkiem jest Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, który posiada swoiste atrybuty podmiotowości prawnomiędzynarodowej: korzysta z biernego i czynnego prawa legacji, pewnych immunitetów i przywilejów, zdolności traktatowej w porozumieniach dotyczących jego siedziby<sup>57</sup>. Ten swoisty status MKCK oparty jest przede wszystkim na normach prawa zwyczajowego.

<sup>55</sup> Dz. U. 1993 nr 61 poz. 284.

<sup>56</sup> J. MENKES: *Podmiotowość pozarządowej organizacji międzynarodowej*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 282.

<sup>57</sup> *Ibidem*, s. 274–275.

Także osoby prawne, w tym korporacje o zasięgu międzynarodowym, w pewnym zakresie mogą stać się podmiotami prawa międzynarodowego. Musi to wynikać z czynności prawnej dokonanej na mocy umowy międzynarodowej, najczęściej z udziałem państwa. Pomimo to pewien stopień samodzielnej podmiotowości w zakresie prawa międzynarodowego jest przez owe osoby prawne osiągalny.

Konwencja o utworzeniu Międzynarodowej Organizacji Morskiej Łączności Satelitarnej (INMARSAT)<sup>58</sup> została sporządzona w Londynie w 1976 roku. Stronami samej umowy są państwa, jednak stronami porozumienia eksploatacyjnego, konkretyzującego zobowiązania, mogą być państwa bądź wyznaczone przez państwo jednostki organizacyjne prawa publicznego lub prawa prywatnego<sup>59</sup>.

Podobnie Konwencja o prawie morza z 1982 roku<sup>60</sup> w art. 153 przewiduje możliwość prowadzenie działalności w Obszarze Dna Morskiego przez przedsiębiorstwa państwowe, osoby fizyczne lub prawne, za które poręczy Państwo-Strona, na podstawie kontraktów z Międzynarodową Organizacją Dna Morskiego. Ponadto zgodnie z art. 187 osoby te mogą brać udział w postępowaniu przed Trybunałem Prawa Morza.

Protokół z Kioto<sup>61</sup> w art. 12 przewiduje wdrożenie procedury Mechanizmu Czystego Rozwoju. Na jego podstawie osoby prawne za zgodą państwa mogą podpisywać porozumienia dotyczące emisji CO<sub>2</sub>. Nie mogą one jednak tego dokonać bez zgody „Państwa-Strony” oraz nie jest przewidziana żadna procedura wysuwania roszczeń.

Nierozstrzygnięta pozostaje możliwość (bądź jej brak) ponoszenia przez osoby prawne międzynarodowej odpowiedzialności karnej za czyn własny<sup>62</sup>.

#### 1.3.4 Strona wojująca

Wyróżnienie strony wojującej opiera się na art. 3 konwencji genewskich I–IV z 1949 roku: „[...] w konflikcie zbrojnym nie posiadającym charakteru międzynarodowego, każda ze Stron biorących udział w konflikcie będzie obowiązana stosować się przynajmniej do następujących postanowień”, potem następuje ich wyliczenie. Powyższa klauzula ma zastosowanie tak długo, aż na podstawie porozumienia między stronami konfliktu nie zostanie uznane stosowanie

<sup>58</sup> Dz. U. 1980 nr 7 poz. 19.

<sup>59</sup> L. ANTONOWICZ: *Zagadnienie podmiotowości prawa międzynarodowego...*, s. 26.

<sup>60</sup> Dz. U. 2002 nr 59 poz. 543.

<sup>61</sup> Dz. U. 2005 nr 203 poz. 1684.

<sup>62</sup> A. GUBRYNOWICZ: *Osoby prawne jako podmioty uczestniczące w procesie tworzenia zbywalnych uprawnień na korzystanie ze środowiska*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 323.

konwencji w całości. Pierwsze sugestie zastosowania zasad humanitarnych w konfliktach wewnętrznych zostały zaprezentowane już w 1912 roku<sup>63</sup>. Dal-  
sze rozwinięcie praw i obowiązków stron (poza konwencjami z 1949 roku) w czasie konfliktu wewnętrznego zostało zawarte w II Protokole dodatkowym z 1977 roku<sup>64</sup>. Strona powstańcza musi posiadać władzę odpowiedzialną za jej działania i sprawującą kontrolę nad częścią terytorium; musi zostać uznana przez swój rząd lub na zewnątrz; dąży do posiadania cech państwa; sprawuje *de facto* kontrolę nad częścią ludności; jest gotowa przestrzegać *ius in bellum*. Związanie strony powstańczej prawem humanitarnym, kiedy nie jest ona sygnatariuszem konwencji, jest prawnie wątpliwym zabiegiem. Komentarz do konwencji genewskiej wskazuje, że jest ona związana jako „[...] proklamująca władzę zwierzchnią nad terytorium”<sup>65</sup>, równocześnie nie dając jej prawa do efektywnego wyłączenia zastosowania konwencji z powodu braku zdolności do dokonania tej czynności<sup>66</sup>.

Związanie grup powstańczych mocą konwencji jest także widoczne w art. 19 konwencji haskiej o ochronie dóbr kultury: „[...] w razie konfliktu zbrojnego nie posiadającego charakteru międzynarodowego, a powstałego na terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron, każda ze stron konfliktu będzie obowiązana stosować co najmniej postanowienia”<sup>67</sup>. Zasada związania prawem humanitarnym oraz wojennym tego podmiotu jest dziś uznawana za normę zwyczajowego prawa międzynarodowego, czego potwierdzeniem jest m.in. wzywanie przez Sekretarza Generalnego ONZ czy przez Zgromadzenie Ogólne ONZ stron walczących do ich przestrzegania<sup>68</sup>.

Strona wojująca staje się podmiotem określonych praw i obowiązków wynikających z prawa międzynarodowego od momentu, gdy posiada władzę nad częścią ludności i częścią terytorium, pozwalającą jej na zapewnienie przestrzegania *ius in bellum*. Mówiąc inaczej – od kiedy strona jest zdolna do przestrzegania norm prawnych, od tego momentu jest nimi związana. Podmiot będący stroną wojującą ma więc w tym zakresie co najmniej podmiotowość prawa międzynarodowego.

Ponadto zgodnie z zasadami odpowiedzialności państw za bezprawny czyn międzynarodowy: „[...] zachowanie ruchu powstańczego, który staje się rządem

<sup>63</sup> Geneva Convention (I) on Wounded and Sick in Armed Forces in the Field 1949 and its commentary from 1952, s. 39 [data dostępu: 19.02.2016].

<sup>64</sup> Dz. U. 1992 nr 41 poz. 175.

<sup>65</sup> Geneva Convention (I) on Wounded and Sick in Armed Forces in the Field..., s. 51. Tłumaczenie własne.

<sup>66</sup> Ibidem, s. 51.

<sup>67</sup> Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z Hagi z roku 1954. Dz. U. 1957 nr 46 poz. 212. Tłumaczenie własne.

<sup>68</sup> J.M. HENCKAERTS, L. DOSWALD-BECK: *Customary International Humanitarian Law*. Cambridge 2005, s. 497–498.

nowego państwa powinno być uważane za akt tego państwa<sup>69</sup>, a w przypadku, gdy owo nowe państwo nie powstanie, za wszelkie zachowania odpowiada państwo pierwotne, przeciwko któremu walczone. Wówczas odpowiedzialność strony powstańczej jest „zawieszona”, odpowiadać zaś może dopiero państwo pod warunkiem, że powstanie. Odpowiedzialność jednak istnieje *ab initio*, tzn. od momentu, w którym grupa powstańcza sprawuje fizyczną efektywną kontrolę nad częścią terytorium<sup>70</sup>, jednak możliwość jej przypisania nowemu państwu wynika z założenia kontynuacji między walczącymi a nowymi władzami, których to odpowiedzialność istnieje pod warunkiem zawieszającym. Do roku 2013 nie miało miejsca żadne rozstrzygnięcie trybunałów międzynarodowych odnoszące się do tej zasady (art. 10 *ILC Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Act*)<sup>71</sup>.

Nadal zwraca się dziś uwagę na to, że strony wojujące powinny mieć wpływ na tworzenie prawa w zakresie prawa humanitarnego, którym są objęte. Grupy powstańcze mogą być stronami umów i wchodzić w stosunki międzynarodowe<sup>72</sup>. Stają się też stronami takich porozumień jak *a Deed of Commitment on anti-personnel mines* otwartych do podpisu przez NGO (w tym przypadku Geneva Call). Przykładem konsensusu państwa ze stroną wojującą jest porozumienie pokojowe z Addis Abeby z 1972 roku, w którym rozstrzygnięto kwestie uznania partyzantki południowosudańskiej oraz dążono do zaprzestania walk<sup>73</sup>. Także zawarte w 2002 roku *Memorandum of Understanding*, których stroną była partyzantka południowosudańska, świadczy o jej podmiotowości w tym zakresie.

<sup>69</sup> Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001. A/56/83. KPM ONZ, s. 50. Tłumaczenie własne.

<sup>70</sup> *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*. Advisory Opinion ICJ. Reports 1971, s. 54 par. 118. [Namibia...]

<sup>71</sup> S. OLLESON: *The Impact of the ILC's Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts*. British Institute of International and Comparative Law 2007, s. 95; *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. Report of Secretary-General, A/62/62 and Corr.1.

<sup>72</sup> A. ROBERTS, S. SIVAKUMARAN: *Lawmaking by Nonstate Actors: Engaging Armed Groups in the Creation of International Humanitarian Law*. „The Yale Journal of International Law” 2012 vol. 37, no. 1, s. 121.

<sup>73</sup> J. BARCIK: *Od partyzantki do państwa. Kształtowanie się podmiotowości na przykładzie Sudanu Południowego*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 149.

## 1.4 Jednostka w prawie międzynarodowym

### 1.4.1 Istota

Pierwotnym podmiotem prawa zawsze jest jednostka<sup>74</sup>, to ona początkowo obdarzona jest przymiotem suwerenności<sup>75</sup>. Idea ta wywodzi się zarówno z myśli liberalnej, z teorii umowy społecznej, jak i z personalizmu oraz zasad demokracji. Potwierdzają to systemy konstytucyjne większości państw świata. Jednostki, skupiając się w organizm polityczny, tworzą naród i dlatego podmiotem suwerenności jest także on – to wola narodu jest podstawą istnienia organizacji politycznej skupionej w państwie<sup>76</sup>. Państwo poprzez swoje organy reprezentuje wolę narodu w stosunkach międzynarodowych, co nie ulega wątpliwości. Jednak prawdą pozostaje stwierdzenie, że ta reprezentacja opiera się na władzy i woli narodu, a w konsekwencji jednostek.

Jednocześnie prawo międzynarodowe przewiduje szereg uregulowań dających jednostkom bezpośrednio roszczenia i uprawnienia. Tendencja nadawania bezpośrednio jednostkom konkretnych praw i obowiązków w zakresie prawa międzynarodowego jest, w zasadzie, tendencją współczesną<sup>77</sup>.

Już Karta NZ wskazuje wyraźnie na potrzebę przywrócenia wiary w podstawowe prawa człowieka, jednak nie czyni jednostek jeszcze podmiotami swoich norm. Na takim założeniu opiera się dopiero Powszechna Deklaracja Praw Człowieka<sup>78</sup>, która przyznaje prawa każdemu człowiekowi czy Pakty Praw Człowieka przyjęte w 1966 roku nakładające na państwa obowiązek przestrzegania praw każdej osoby i nadające prawa każdemu człowiekowi.

MTS w sprawie *Barcelona Traction* rozstrzygnął, że ochrona jednostek zarówno obywateli, jak i cudzoziemców przed łamaniem podstawowych praw człowieka jest obowiązkiem *erga omnes*, tzn. powinnością państwa wobec społeczności międzynarodowej jako takiej<sup>79</sup>. Powszechna ochrona praw człowieka i uznanie ich za jeden z najważniejszych celów społeczności międzynarodowej oraz prawa międzynarodowego zdecydowanie przyczyniły się do zmiany pozycji jednostki w tym systemie prawnym.

<sup>74</sup> *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*. Red. R. WIERUSZEWSKI. Warszawa 2012, s. 22.

<sup>75</sup> S. KONOPACKI: *Problem suwerenności w UE*. „Studia Europejskie” 2008, nr 3, s. 19.

<sup>76</sup> W. SKRZYDŁO: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Art. 4, LEX 2013.

<sup>77</sup> M. DROBNIK: *Podmiotowość prawnomiędzynarodowa jednostki*. RPES 2003, nr 2, s. 107.

<sup>78</sup> Rezolucja ZO ONZ 217 A (III) z 1948 roku.

<sup>79</sup> *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*. Judgement ICJ. Reports 1970, par. 33–34.

### 1.4.2 Podmiotowość jednostek

W pracach KPM, w 1949 roku, pojawiło się stwierdzenie, że od czasu Konferencji w San Francisco z 1945 roku jednostki mogą być uważane za podmiot prawa międzynarodowego, co jest wyraźną zmianą w nauce prawa międzynarodowego<sup>80</sup>, która wcześniej opowiadała się za tezą, że tylko państwa mogą być podmiotami tego prawa. Wskazuje to na zmianę postrzegania całego systemu prawa międzynarodowego.

Ta teza dobitnie potwierdzenie znajduje w sprawie *La Grand*, gdzie MTS wskazał *expressis verbis*, że art. 36 par. 1 konwencji wiedeńskiej o stosunkach konsularnych z 1963 roku<sup>81</sup> może bezpośrednio kreować konkretne prawa jednostek<sup>82</sup>. W konsekwencji opieka konsularna jest nie tylko prawem państwa, ale także uprawnieniem przysługującym jednostce, która jest tego prawa podmiotem. Teza ta zmienia postrzeganie istoty prawa do reprezentacji jednostki przez państwo, zdecydowanie przesuwając akcent na prawa człowieka.

Należy wskazać także na rozwój mechanizmów kontroli praw człowieka w zakresie roszczeń i decydowania o nich przez organy międzynarodowe. Dotyczy to z jednej strony obowiązku sprawozdawczego państw (np. art. 40 MPPOiP), ale przede wszystkim możliwości wnoszenia skarg indywidualnych przez jednostkę (Protokół Fakultatywny do MPPOiP), które są przejawem bezpośredniego i samoistnego działania jednostki w zakresie prawa międzynarodowego.

Równocześnie od czasu trybunałów norymberskiego i tokijskiego<sup>83</sup> uznawana jest możliwość ponoszenia prawnomiędzynarodowej odpowiedzialności przez jednostki za określone zbrodnie. Ukoronowaniem tej tendencji oprócz działalności trybunałów ad hoc, takich jak Międzynarodowy Trybunał Karny dla Byłej Jugosławii czy Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy, jest powstanie Międzynarodowego Trybunału Karnego na mocy Statutu Rzymskiego<sup>84</sup> z 1998 roku. W art. 1 wskazuje się, iż: „[...] jest on władny wykonywać jurysdykcję wobec osób, które dopuściły się najpoważniejszych zbrodni wagi międzynarodowej, wymienionych w niniejszym statucie”. Jednostka, co jasno wynika z powyższych postanowień, ma zdolność sądową w określonych sprawach przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym.

Jednostka jest zatem adresatem norm prawa międzynarodowego (zdolność prawna), jak i jest zdolna do podejmowania działań w zakresie przyznanych uprawnień i obowiązków. Wskazuje to na podmiotowość jednostki w prawie międzynarodowym.

<sup>80</sup> *Yearbook of International Law Commission...*, s. 36.

<sup>81</sup> Dz. U. 1982 nr 13 poz. 98.

<sup>82</sup> *La Grand Case* (Germany v. USA). Merits ICJ. Reports 2001, par. 77.

<sup>83</sup> *Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgement of the Tribunal*. KPM ONZ 1950.

<sup>84</sup> Dz. U. 2003 nr 78 poz. 708.



### 1.4.3 Responsibility to Protect

Przejawem zmiany paradygmatu są koncepcje „suwerenności dla ochrony” i odpowiedzialności za ochronę, które dotyczą kompetencji i funkcji państw<sup>85</sup>. Wskazują one po pierwsze na obowiązek ochrony ludności i jej dobrobytu, po drugie na odpowiedzialność władzy zarówno wewnętrznej, jak i prawnomiędzynarodową<sup>86</sup> za wypełnianie powyższego zobowiązania. Mieści ono w sobie obowiązek zabezpieczenia ludzi przed zagrożeniami o różnym pochodzeniu: zarówno wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi. W stronę takiego rozumienia suwerenności (jako odpowiedzialności) ewoluuje praktyka państw. Jaskrawe i rażące niewywiązywanie się z tego obowiązku może być podstawą do interwencji zewnętrznej<sup>87</sup>. Wywołuje to potrzebę ewaluacji instytucji prawnych, także prawnomiędzynarodowych, w stronę zabezpieczenia ludności i ukierunkowania prawa na zapewnianie ochrony praw człowieka.

Koncepcja R2P zawiera w sobie także odpowiedzialność za odbudowę i przywrócenie normalnego funkcjonowania struktur państwowych w razie zaistnienia przyczyn powodujących zaprzestanie funkcjonowania instytucji. Odpowiedzialność ta spoczywa na ONZ<sup>88</sup> i społeczności międzynarodowej przede wszystkim w razie niewydolności państwa<sup>89</sup>. Interwencja zewnętrzna (w ramach ONZ) staje się w takim wypadku nie tylko legalna, ale także usprawiedliwiona moralnie.

Doktryna R2P została potwierdzona, zwłaszcza w odniesieniu do ludobójstwa, czystek etnicznych, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości przez rezolucję ZO ONZ 61/1 z 2005 roku i może być uznana za normę prawa zwyczajowego<sup>90</sup>. W praktyce ONZ podkreśla się, że R2P nie jest *novum*, jest jedynie instytucjonalizacją istniejących zobowiązań i stworzeniem struktury prawnej do ich wykonywania<sup>91</sup>.

Koncepcja ta jest przykładem wzrastającej humanizacji prawa międzynarodowego i stale rosnącej roli praw człowieka<sup>92</sup>. Jest ona także postrzegana jako przejaw sprawiedliwości międzynarodowej<sup>93</sup>. W sytuacjach naruszających

<sup>85</sup> *Implementing the responsibility to protect*. Raport Sekretarza Generalnego ONZ 2009. A/63/677, par. 11.

<sup>86</sup> *The Responsibility to Protect*. Raport Międzynarodowej Komisji ds. Interwencji i Suwerenności Państw, 2001, s. 13.

<sup>87</sup> *Ibidem*, s. 15.

<sup>88</sup> *Implementing the responsibility to protect...*, par. 11.

<sup>89</sup> *The Responsibility to Protect...*, s. 47.

<sup>90</sup> *Implementing the responsibility to protect...*, par. 3.

<sup>91</sup> P. HIPOLD: *From Humanitarian Intervention to R2P*. In: *Responsibility to Protect*. Ed. P. HIPOLD. Lejda-Boston 2015, s. 19.

<sup>92</sup> R. KWIECIEŃ: *Podmiotowość prawnomiędzynarodowa w dobie multilevel governance i responsibility to protect – ciągłość czy zmiana paradygmatu?*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 51.

<sup>93</sup> J. ZAJĄDŁO: *Odpowiedzialność za ochronę – szanse i zagrożenia w kontekście kryzysu w Darfurze*. PPD 2007, nr 2, s. 95.

porządek międzynarodowy, w zakresie ochrony ludzi i ich dobrobytu, neutralność społeczności międzynarodowej staje się zaniechaniem. R2P jest moralną podstawą działań społeczności międzynarodowej w skrajnych sytuacjach, kiedy owe działania są nie tyle prawem, co obowiązkiem wobec ludzkości.

## 1.5 Wspólnoty ludzkie a prawo międzynarodowe

### 1.5.1 Teoria zbiorowych praw człowieka

Zbiorowe prawa człowieka, tzn. prawa przyznane pewnym kolektywom, mają na celu umożliwianie realizacji praw jednostek. Tak samo prawa jednostek mają umożliwiać realizację praw mających tylko znaczenie dla grupy jako całości. Przykładami takich praw są: samostanowienie, prawo do uznania oraz zachowania tożsamości czy prawo do rozwoju zgodnego z uwarunkowaniami lokalnymi<sup>94</sup>. Istotą tych praw jest to, że ich podmiotem może być tylko kolektyw – zbiorowość jednostek ludzkich<sup>95</sup>.

Jednak tak naprawdę już samo pojęcie „zbiorowych” czy „kolektywnych” praw człowieka wywołuje szereg problemów nie tylko definicyjnych, ale także związanych z istotą ochrony praw człowieka. Możliwe są dwojaki nieprawidłowości, z jednej strony: „[...] często bywało, w zależności od stosowanej retoryki, że prawa te rozumiano jako równoważne; umożliwiło to *de facto* nadanie pierwszeństwa kolektywnym prawom do samostanowienia względem indywidualnych praw człowieka”<sup>96</sup>. Z drugiej strony twierdzenie, że tylko jednostka ma prawa, niezależnie od woli czy interesów grup chronionych może powodować zachwianie poczucia sprawiedliwości i przede wszystkim doprowadzić do uniemożliwienia realizacji praw innym osobom. Obie te racje powinny być uwzględniane w każdym przypadku.

Powstało kilka teorii doktrynalnych dotyczących zbiorowych praw człowieka. Jedna z nich utożsamia te prawa z prawami kolektywów, przyznanymi im *expressis verbis*, tzn. prawami ludów. Podobne stanowisko można wydedukować na podstawie pewnych norm międzynarodowego prawa karnego<sup>97</sup>. Konwencja o zapobieganiu i karaniu ludobójstwa z 1948 roku<sup>98</sup> w art. 2 wskazuje, że ludo-

<sup>94</sup> UNESCO Meeting of Experts on further study of the concept of the rights of the people. Paryż 1989, s. 5.

<sup>95</sup> G. LOHMAN: „Kolektywne” prawa człowieka źródłem ochrony mniejszości?. „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2014, t. 2, nr 1, s. 8.

<sup>96</sup> Ibidem, s. 9.

<sup>97</sup> C. MIK: *Zbiorowe prawa człowieka*. Toruń 1992, s. 65–66.

<sup>98</sup> Dz. U. 1952 nr 2 poz. 9.

bójstwo są to działania podjęte w celu zniszczenia w całości lub w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej. Konwencja chroni w ten sposób grupę ludności jako taką, broniąc jednostki do niej należącej. Świadczy to przede wszystkim o prawie do istnienia tej grupy jako całości. Odpowiedzialne za niedopuszczenie do popełniania tych czynów są „Państwa-Strony” konwencji i w razie możliwości przypisania mogą wywoływać odpowiedzialność państwa za międzynarodowy czyn bezprawny<sup>99</sup>. Podobnie ochrona mniejszości i ich tożsamości, zwłaszcza kulturowej, jest konieczna do ochrony identyfikacji i świadomości jednostki, chroniąc pośrednio jej prawa<sup>100</sup>. W tym miejscu należy wskazać, że obie koncepcje ochrony praw powinny być rozumiane jako uzupełniające się i tylko taka ich interpretacja przynieść może oczekiwane skutki.

Równocześnie prawa kolektywne są czymś innym niż prawa „trzeciej generacji” tzw. prawa solidarnościowe Karla Vasaka<sup>101</sup>. W tej ostatniej koncepcji mówi się o ochronie dóbr wspólnych całej ludzkości, takich jak środowisko, dobrobyt czy rozwój, a nie partykularnych praw określonych grup.

Jeszcze inne podejście do pojęcia „zbiorowych praw człowieka” wskazuje, że choć podmiotem prawa jest jednostka, to niektóre z nich mogą być wykonywane jedynie kolektywnie. Znaczy to, że jedynie we wspólnocie możliwe jest korzystanie z praw, choć ze swej natury są one indywidualne. Ta koncepcja wydaje się mieć najsilniejsze podstawy we współczesnej praktyce i doktrynie<sup>102</sup>.

### 1.5.2 Kontekst filozoficzny

Kontekst filozoficzny praw przyznawanych wspólnotom wywodzi się już z okresu filozofii starożytnej, w dużej mierze (jako sposób patrzenia na kwestię praw) będąc od niej starszym. Rozumowanie w przypadku klasycznych filozofów było następujące: skoro jednostka istnieje we wspólnocie, to tylko przez wspólnotę może się w pełni realizować. Ponieważ naturalny porządek wywodzi się właśnie ze społeczeństwa<sup>103</sup>, a człowiek w swej naturze jest stworzony do życia w państwie<sup>104</sup>, także sama wspólnota zasługuje na ochronę.

<sup>99</sup> *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). Judgement ICJ. Reports 2007, par. 163 i par. 471.

<sup>100</sup> G. LOHMAN: „Kolektywne” prawa człowieka źródłem ochrony mniejszości?..., s. 15.

<sup>101</sup> J. PILS: *Wprowadzenie do problematyki koncepcji praw człowieka trzeciej generacji Karola Vasaka*. „Ius et Administratio” 2014, nr 1, s. 46.

<sup>102</sup> C. MIK: *Zbiorowe prawa człowieka...*, s. 231.

<sup>103</sup> L. STRAUSS: *Jerozolima i Ateny oraz inne eseje z filozofii politycznej*. Tłum. R. MORDARSKI. Kęty 2012, s. 138.

<sup>104</sup> ARYSTOTELES: *Polityka*. W: ARYSTOTELES: *Dzieła wszystkie*. Tłum. L. PIOTROWICZ. T. I. Warszawa 2003, s. 1.

Również filozofia solidarystyczna reprezentowana przez Léona Duguita i Georga Scelle na gruncie prawnym podkreśla znaczenie społeczeństwa dla rozwoju jednostki. Odrzucali oni indywidualizm praw człowieka, zakładając, że wynikają one i są realizowane poprzez udział w społeczeństwie<sup>105</sup>. Myśl ta kontynuowana jest współcześnie przede wszystkim przez nurt zwany komunitaryzmem. W jego ramach wskazuje się na to, że wzorce powinności jednostki wywodzą się z kultury wspólnoty: dlatego, co jest dobrym postępowaniem dla mnie, musi być także dobrym postępowaniem dla osób związanych więzami wobec wspólnot, z którymi ja jestem związany<sup>106</sup>. Ponadto podkreśla się problem „zakorzenienia”, co oznacza, że nasze życie jest narracją, ale jest także zakotwiczone w narracjach wspólnych: tradycyjnej, historycznej, społecznej, a jednostka nie jest od tych kontekstów oderwana<sup>107</sup>. Co jest kluczowe dla rozważań dotyczących indywidualnych praw człowieka – znajdujemy swoją moralną tożsamość we wspólnotach, których jesteśmy członkami, nie jesteśmy jednak ograniczeni ich partykularyzmem – możemy dążyć do uniwersalnych wartości. Wskazuje się także na destruktywny wpływ egoizmu i ślepego dążenia do samorealizacji, niszczącego więzi ze wspólnotą, jednocześnie podkreślając zanik horyzontów moralnych, jakie istniały we wspólnotach<sup>108</sup>.

Wspólnoty jako takie zasługują na ochronę właśnie z powodu ich wpływu na kształtowanie się naszej tożsamości, na potrzebę istnienia „narracji”, wokół której budujemy siebie. Ponadto siła wspólnoty tkwi w „zakorzenieniu” tzn. w umożliwieniu jednostce odniesienia swojego „ja” do horyzontów ukonstytuowanych przez kulturę wspólnoty. Ponadto, to w jej ramach realizowane są potrzeby, takie jak uznanie czy przynależność, istniejące w każdej jednostce. Czy jedna, globalna wspólnota wszystkich ludzi spełniałaby te same funkcje? Na pewno nie, ponieważ to „bliskość” i „własność” są przesłankami koniecznymi dla odnajdywania się jednostki we wspólnocie.

### 1.5.3 Ludy (*peoples*)

W definiowaniu pojęcia „lud” możliwe są dwa podejścia. Pierwsze – opisujące lud jako wspólnotę terytorialną tzn. grupę ludzi, żyjącą na wspólnym określonym terytorium. Drugie – nazywające lud zbiorowością o wspólnych cechach<sup>109</sup>. Jedną z nielicznych spójnych definicji zaprezentowała Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów: „[...] lud [...] to każda grupa lub wspólnota

<sup>105</sup> C. MIK: *Zbiorowe prawa człowieka...*, s. 51–52.

<sup>106</sup> A. MACINTYRE: *After Virtue. A Study in Moral Theory*. Ed. 3. Notre Dame 2007, s. 220.

<sup>107</sup> *Ibidem*, s. 221.

<sup>108</sup> Ch. TAYLOR: *Etyka autentyczności*. Tłum. A. PAWELEC. Kraków 1996, s. 33.

<sup>109</sup> U. BARTEN: *What's In a Name? Peoples, Minorities, Indigenous People, Tribal Groups and Nations*. JEMIE 2015, vol. 14, no. 1, s. 3.

ludzi, która ma określone wspólne interesy, w formie wspólnoty etnicznej, wspólnoty języka lub innej cechy [...] lud nie może być utożsamiany z narodem ani państwem<sup>110</sup>. Przedstawiona powyżej próba definicji na gruncie prawa międzynarodowego wskazuje przede wszystkim na odmienność pojęcia „lud” od podobnych „naród” czy „państwo”. Po drugie ukazuje ona pewne cechy, których zastosowanie może pozwolić na podjęcie decyzji co do tego, czy dana zbiorowość jest ludem, czy też nim nie jest, a są to:

- wspólne określone terytorium;
- wspólne cechy, takie jak pochodzenie etniczne, język;
- wspólnota interesów.

Znaczenie tego pojęcia i możliwości praktycznego zastosowania go wobec określonej zbiorowości jest duże, ponieważ prawa ludów to nie prawa państw<sup>111</sup>. Obie te zbiorowości są podmiotami innych praw, choć lud może być przez państwo reprezentowany, to w niektórych przypadkach nabywa prawa do reprezentowania samego siebie wobec tegoż państwa i społeczności międzynarodowej.

Prawa ludów to nie tylko prawo do demokratycznego rządu i prawo do samostanowienia<sup>112</sup>. To także prawo do zachowania tożsamości czy rozwoju gospodarczego. Wszystkie te prawa do ich wykonywania wymagają ponadto tego, że:

- wspólnota taka (lud) musi mieć pewną liczbę członków połączonych więziami ponad tylko więź obywatelstwa (tzn. społecznymi, ekonomicznymi, itd.);
- wspólnota taka (lud) musi chcieć być identyfikowana jako taka lub być choć świadoma bycia grupą;
- wspólnota taka (lud) musi mieć instytucje lub środki wyrażania swojej charakterystyki i tożsamości;
- wspólnota taka (lud) musi być zdolna do wyłonienia legitymowanej reprezentacji, działającej za nią wobec społeczności międzynarodowej.

Rezolucja ZO ONZ 2625 z 1970 roku wskazuje także, że „zasada równych praw i samostanowienia ludów jest ważnym czynnikiem we współczesnym prawie międzynarodowym [...], jej zastosowanie ma znaczącą wagę dla promocji przyjaznych stosunków międzynarodowych<sup>113</sup>. Została ona przywołana przez MTS w sprawie *Nikaragua*<sup>114</sup>. MTS w opinii doradczej dotyczącej *murów w Palestynie* uznał, że „istnienie ludu Palestyny nie jest poddawane w wątpliwość”

<sup>110</sup> *Principles and Guidelines on the Implementation of Economic, Social and Cultural Rights in the African Charter on Human and Peoples' Rights*. African Commission on Human and Peoples' Rights 2010, s. 8. Tłumaczenie własne.

<sup>111</sup> *UNESCO Meeting of Experts on further study of the concept of the rights of the people...*, s. 6.

<sup>112</sup> *Ibidem*, s. 2.

<sup>113</sup> Tłumaczenie własne.

<sup>114</sup> *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America). Merits. Judgement ICJ. Reports 1986, par. 101.

i w konsekwencji może on wykonywać prawo do samostanowienia<sup>115</sup>. W tym przypadku pojęcie „lud” jest łączone z prawem do samostanowienia. Na podstawie prac Komisji Badintera (zwłaszcza opinii nr 2) każda wspólnota ma prawo do samostanowienia, ponieważ każdy człowiek ma prawo do wyboru swojej przynależności, także narodowej<sup>116</sup>.

Prawo do samostanowienia jest najbardziej typowym przykładem na istnienie podmiotowości „ludów” w prawie międzynarodowym. Więcej na ten temat ujęte zostało w rozdziale drugim niniejszej pracy.

#### 1.5.4 Narody

Naród jest suwerenną władzą w stosunku do państwa, ma przez to prawo do samostanowienia, tzn. przede wszystkim do wyboru władzy i formy jej sprawowania<sup>117</sup>. Podstawą tego założenia są współczesne zasady konstytucjonalizmu, takie jak zasada rządów prawa, wolność i demokracja. Naród rozumiany jest w tym przypadku jako wspólnota obywateli (naród polityczny). W ujęciu Mirosława Hrocha nieodłącznymi cechami narodu są: „(1) pamięć zbiorowa o wspólnej przeszłości, (2) gęstość więzów językowych i kulturalnych, powodująca większą częstotliwość stosunków w grupie niż poza nią, (3) równość członków w organizacji społecznej”<sup>118</sup>.

W pracach KPM w 1949 roku stwierdzono, że przez twórców Karty NZ pojęcie narodów (*nations*) i państw (*states*) używane było zamiennie<sup>119</sup>. To stwierdzenie nie odnosi się do pojęcia ludów/ludności (*peoples*), pojawiającego się w Karcie NZ już w preambule, później w art. 1 par. 2, w którym wyrażona została zasada równości praw i samostanowienia, dalej w art. 55 w kontekście równości praw i samostanowienia w zakresie ekonomicznym oraz w odniesieniu do terytoriów powierniczych i niesamodzielnych. Sama preambuła: „My, ludy Narodów Zjednoczonych”, może tak naprawdę nastroczać problemów interpretacyjnych, ponieważ powołuje się na oba te pojęcia (ludów i narodów), co wskazuje na potrzebę ich rozróżnienia (zakaz wykładni synonimicznej). Zgodnie z art. 3 tylko państwa mogą być stronami umowy powołującej ONZ do życia, w konsekwencji utożsamienie pojęcia narodu z pojęciem państwa na tle Karty NZ wydaje się poprawne.

<sup>115</sup> *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion ICJ. Reports 2004, par. 118. Tłumaczenie własne. [*Wall in the Occupied Palestinian Territory...*]

<sup>116</sup> A. PELLET: *The Opinions of the Badinter Arbitration Committee. A Second Breath for the Self-Determination of Peoples*. EJIL 1992, no. 3, s. 180.

<sup>117</sup> J. KRANZ: *Jak rozumieć suwerenność? Próba opisu...*, s. 20.

<sup>118</sup> M. HROCH: *From National Movement to the Fully-formed Nation. W: Mapping the Nation*. Red. G. BALAKRISHNAN. Londyn–Nowy Jork 1997, s. 79. Tłumaczenie własne.

<sup>119</sup> *Yearbook of International Law Commission...*, s. 67.

Szczególnym przykładem wspólnoty o cechach zarówno ludu, jak i narodu są Palestyńczycy. Rezolucja ZO ONZ 3236 z 1974 roku potwierdza prawo do narodowej niepodległości i suwerenności Palestyny. Na mocy rezolucji ZO ONZ 3237 z 1974 roku nadano status Obserwatora Organizacji Wyzwolenia Palestyny. Na mocy rezolucji ZO ONZ 67/19 z 2012 roku Palestyna stała się nie-członkowskim państwem-obszarem. Z drugiej strony, powyżej wykazano, że Palestyńczycy są także ludem zdolnym do samostanowienia.

Paradyplomacja jest to forma prowadzenia polityki zagranicznej przez wspólnotę regionalną (naród) o silnych uprawnieniach w strukturze państwa<sup>120</sup>. W niektórych przypadkach – Quebec i regiony Belgii – przyjmuje ona formy ograniczonego *ius legationis* oraz *ius tractatum*<sup>121</sup>. Jednak najciekawsze przykłady działań dyplomatycznych prowadzonych przez wspólnoty regionalne (narody) są widoczne w reakcjach Szkocji na Brexit, w których promuje się jednocześnie oderwanie Szkocji od Wielkiej Brytanii i pozostanie pierwszej w strukturach UE<sup>122</sup>. Podobnie ciekawym przykładem takich działań jest powołanie w ramach rządu Katalonii Ministerstwa Spraw Zagranicznych ze stałą delegacją przy UE<sup>123</sup>.

Naród należy oceniać pod kątem aktywności na arenie międzynarodowej i wykonywania swych praw. W zakresie efektywności chodzi zarówno o reprezentację, jak i możliwość dochodzenia roszczeń czy samego przestrzegania wiążących zobowiązań<sup>124</sup>. Kwestia istnienia reprezentacji mającej legitymację wspólnoty do jej reprezentowania jest kluczowa dla podmiotowości narodu.

### 1.5.5 Ludność zamieszkująca określone terytorium (wspólnota terytorialna)

Problem posiadania praw przez wspólnotę terytorialną po raz pierwszy przed międzynarodowym organem prawnym pojawił się w sporze Finlandii ze Szwecją o wyspy Alandzkie w 1920 roku. Opinię na temat prawa do wykonywania sa-

<sup>120</sup> D. CRIEKEMANS: *Regional Sub-Diplomacy from a Comparative Perspective: Quebec, Scotland, Bavaria, Catalonia, Walloon and Flanders*. „The Hague Journal of Diplomacy” 2010, nr 5, s. 38–39.

<sup>121</sup> Ibidem, s. 45.

<sup>122</sup> Nicola Sturgeon backs remain camp with ‚pooled sovereignty’ plea. „The Herald” 20.02.2016. [http://www.heraldscotland.com/news/14290961.Scottish\\_Government\\_\\_at\\_forefront\\_of\\_argument\\_to\\_stay\\_in\\_EU\\_/?ref=rss](http://www.heraldscotland.com/news/14290961.Scottish_Government__at_forefront_of_argument_to_stay_in_EU_/?ref=rss) [data dostępu: 12.04.2016].

<sup>123</sup> Oficjalna strona internetowa Generalitat de Catalunya: [http://afersexteriors.gencat.cat/en/representacio\\_a\\_l\\_exterior/delegacio\\_del\\_govern\\_davant\\_la\\_unio\\_europea/](http://afersexteriors.gencat.cat/en/representacio_a_l_exterior/delegacio_del_govern_davant_la_unio_europea/) [data dostępu: 26.02.2016].

<sup>124</sup> B. MIELNIK: *Podmiotowość a efektywność...*, s. 77.

mostanowienia wydała Międzynarodowa Komisja Prawników, powołana przez Ligę Narodów. W tej opinii wskazano, że prawo międzynarodowe nie przewiduje prawa do secesji, a o swoim terytorium decydować może tylko państwo sprawujące zwierzchnią władzę nad nim<sup>125</sup>. Równocześnie podniesiono jednak, że sam problem sytuacji ludności Wysp Alandzkich jest problemem międzynarodowym, nie tylko wewnętrzną sprawą Finlandii<sup>126</sup>.

Karta NZ wyraźnie wskazuje na istnienie jednego rodzaju wspólnot terytorialnych innego typu niż państwa narodowe: są to ludy obszarów niesamodzielnych (ludy kolonialne). Zgodnie z art. 73:

Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych, ponoszący lub biorący na siebie odpowiedzialność za administrację obszarów, których ludność jeszcze nie osiągnęła pełnego samorządu, uznają zasadę, że interesy mieszkańców tych obszarów stoją na pierwszym miejscu, i jako święte posłannictwo przyjmują obowiązek popierania w najwyższym stopniu dobrobytu mieszkańców tych obszarów w ramach systemu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, ustalonego przez niniejszą Kartę i w tym celu.

Status kolonialny zgodnie z Kartą NZ oznacza obowiązek społeczności międzynarodowej do wykonania prawa do samostanowienia przez wspólnoty terytorialne objęte systemem powierniczym (i mandatowym) oraz przez inne terytoria niesamodzielne<sup>127</sup>. Rezolucja ZO ONZ 1514 z 1960 roku przewiduje powinność „przestrzegania zasady równości i samostanowienia wszystkich ludów oraz powszechny szacunek oraz przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności”, ponadto wskazuje, że „ludy mogą dla swych własnych celów dowolnie rozporządzać swoimi zasobami i bogactwami naturalnymi”. Rezolucja ta została przywołana w opinii doradczej dotyczącej sytuacji *Namibii*<sup>128</sup>.

Jeśli chodzi o sytuację Sahary Zachodniej rezolucja ZO ONZ 2229 z 1966 roku wskazuje wyraźnie na obowiązek państw do umożliwienia wolnego samostanowienia ludów tubylczych zamieszkujących Saharę Hiszpańską (Zachodnią). MTS potwierdził, że „prawo tej populacji do samostanowienia jest dla niego legalnym założeniem”, tzn. jest domniemaniem wynikającym z praktyki rezolucji ZO ONZ<sup>129</sup>.

<sup>125</sup> *Report of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the task of giving an advisory opinion upon the legal aspects of the Aaland Islands question...*, s. 6.

<sup>126</sup> *Ibidem*, s. 17.

<sup>127</sup> L. Antonowicz: *Zagadnienie podmiotowości prawa międzynarodowego...*, s. 18.

<sup>128</sup> *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*. Advisory Opinion ICJ. Reports 1971, s. 54, par. 118. [*Namibia...*], par. 53.

<sup>129</sup> *Western Sahara*. Advisory Opinion ICJ. Reports 1975, par. 70.



### 1.5.6 Mniejszości narodowe/etniczne

STSM w 1930 roku w opinii doradczej dotyczącej *Grecko-Bułgarskich Wspólnot* zdefiniował społeczność mniejszościową jako: „grupę osób żyjącą w danym kraju lub na danym terytorium, mającą własną rasę, religię, język oraz tradycje i zjednoczoną tą tożsamością poprzez uczucie solidarności, z dążeniem do zachowania własnej tradycji, podtrzymania form kultu, zapewniającą wychowanie dzieciom w zgodzie z własnymi przekonaniem oraz tradycjami i wspomagająca się wzajemnie”<sup>130</sup>.

Propozycję definicji zaprezentował w 1977 roku Francesco Capotorti, Specjalny Sprawozdawca Podkomisji ONZ ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości: mniejszość to „grupa mniej liczna w stosunku do reszty ludności państwa, nie mająca pozycji dominującej, której członkowie – będący obywatelami państwa – posiadają etniczną, religijną lub językową odmienność wobec pozostałej populacji i okazują, choćby nie wprost, poczucie solidarności, skierowanej na zachowanie swej kultury, tradycji, religii czy języka”<sup>131</sup>. Podobną definicję w ramach prac tej samej podkomisji zaproponował Jules Deschênes<sup>132</sup>.

Ciekawa jest propozycja *Central European Initiative* zaproponowana jako „Instrument służący ochronie mniejszości” z 1994 roku. W art. 1 pojawia się jedna z nielicznych prawnomiędzynarodowych definicji mniejszości: „grupa mniejsza niż reszta ludności, członkowie są obywatelami państwa, mają etniczne, religijne lub językowe cechy odróżniające ich, działają w celu podtrzymania swojej kultury, tradycji, religii lub języka”.

Dziś uważa się, że uznanie za mniejszość nie pozostaje już tylko w dyskrecjonalnej władzy państwa, a powinno być oparte na obiektywnych i subiektywnych kryteriach<sup>133</sup>. Ponadto mniejszość istnieje niezależnie od decyzji i formalnego uznania przez państwo<sup>134</sup>. Jej typową cechą jest przede wszystkim niedominująca pozycja w państwie w miarę jednorodnej grupy złożonej z jego obywateli<sup>135</sup>. Istotną cechą jest odrębność etniczna oraz odrębność kultury, tradycji, religii lub języka wraz z dążeniem do ich kultywowania i podtrzymania<sup>136</sup>. Ostatnie kryterium to autokategoryzacja, tzn. – świadomość jednostek, tworząca odrębną tożsamość wspólnoty połączona najczęściej z dążeniem do

<sup>130</sup> *The Greco-Bulgarian „Communities”*. Advisory Opinion. PCJI 1930, s. 21.

<sup>131</sup> F. CAPORTORTI: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1, par. 568. Tłumaczenie własne.

<sup>132</sup> J. DESCHÊNES: *Proposal concerning a definition of the term ‘Minority’*. E/CN.4/Sub.2/1985/31 and Corr. 1.

<sup>133</sup> *Minority Rights International Standards and Guidance for Implementation*. Wysoki Komisarz ONZ ds. Praw Człowieka 2010, s. 3.

<sup>134</sup> *Promoting and Protecting Minority Rights. A Guide for Advocates*. Wysoki Komisarz ONZ ds. Praw Człowieka 2012, s. 7.

<sup>135</sup> G. JANUSZ: *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*. Lublin 2011, s. 26.

<sup>136</sup> *Ibidem*, s. 28.

posiadania reprezentacji chroniącej interesy grupy oraz własnej symboliki jednoczącej ją<sup>137</sup>. Mniejszości istnieją *de facto*, nawet mimo braku ich uznania *de iure*<sup>138</sup>.

Ochrona mniejszości w systemie Ligi Narodów opierała się na zapewnianiu bezpieczeństwa wspólnotom poprzez zobowiązanie państw, na których terytoriach istniały, do przestrzegania ich praw oraz w wielu przypadkach nadania im prawa do przedstawiania roszczeń przed trybunałem międzynarodowym. Przykładem konwencji chroniącej prawa mniejszości narodowych jest polsko-niemiecka konwencja genewska z 1922 roku<sup>139</sup>, dotycząca Górnego Śląska oraz powstały na jej mocy Trybunał Rozjemczy. Traktaty pokojowe zawierane przez mocarstwa sprzymierzone z państwami pokonanymi narzuciły im system ochrony mniejszości, nad którym czuwać miała Liga Narodów, podobne traktaty zawarte zostały z nowo powstałymi państwami<sup>140</sup>.

Dopiero w latach 50. XX wieku język dokumentów ONZ ewoluował od ochrony mniejszości do ochrony osób należących do mniejszości<sup>141</sup>. Dokumenty ONZ, takie jak MPPOiP oraz Deklaracja praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych przyjęta w formie rezolucji ZO ONZ 47/135 w 1992 roku mówią już o prawach osób należących do mniejszości i o prawie do należenia do mniejszości, nie zaś o prawach grupy jako takiej. Mimo to art. 1 Deklaracji głosi: „[...] państwa będą chroniły w obrębie ich odnośnych terytoriów istnienie oraz tożsamość narodową lub etniczną, religijną i językową mniejszości, jak również zapewniały warunki służące wspieraniu takiej tożsamości. Dla osiągnięcia tych celów Państwa przyjmą środki ustawodawcze i inne”<sup>142</sup>. Na ochronę w systemie uniwersalnym składają się cztery wymogi: ochrona istnienia, zakaz wyłączenia, zakaz dyskryminacji, zakaz asymilacji<sup>143</sup>. Wiele obowiązków państw (w tym obowiązków negatywnych – nieczynienia) zostało powołanych także w konwencjach szczegółowych:

- zakaz eliminacji grup mniejszościowych (Konwencja o karaniu zbrodni ludobójstwa z 1948 roku<sup>144</sup> oraz Statut Rzymski MTK z 1998 roku);
- zakaz wyłączenia ze społeczeństwa (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, MPPOiP, Konwencja o eliminowaniu bezpaństwowości z 1961 roku<sup>145</sup>);
- zakaz przymusowej asymilacji (MPPOiP);

<sup>137</sup> Ibidem, s. 32.

<sup>138</sup> Ibidem, s. 44.

<sup>139</sup> Dz. U. RP. 1922 nr 44 poz. 371.

<sup>140</sup> B. MIKOŁAJCZYK: *Mniejszości w prawie międzynarodowym*. Katowice 1996, s. 27–28.

<sup>141</sup> G. JANUSZ: *Definiowanie mniejszości w dokumentach międzynarodowych i aktach prawa wewnętrznego*. „Annales UMCS. Sectio K” 2008, vol. 40, no. 2, s. 98.

<sup>142</sup> Tłumaczenie własne.

<sup>143</sup> *Commentary of the Working Group on Minorities to The UN Declaration on the Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. ONZ 2005, s. 6, par. 23.

<sup>144</sup> Dz. U. 1952 nr 2 poz. 9.

<sup>145</sup> UNTS nr 14458.

- zakazano dyskryminacji osób należących do mniejszości (Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 1966 roku<sup>146</sup>).

W oczywisty sposób ochrona mniejszości odnosi się w pełni do osób należących do ludów tubylczych. Jest ona także innym instrumentem niż prawo do samostanowienia i należy podkreślić tę różnicę zwłaszcza w kontekście systemu ONZ<sup>147</sup>. Nie oznacza to jednak, że grupa uważana za mniejszość i w tym kontekście chroniona, nie może być uznana za lud w kontekście prawa do samostanowienia – są to dwa rozłączne reżimy prawne, które się nie wykluczają<sup>148</sup>.

KPCz ONZ w Komentarzu do art. 27 MPPOiP wskazała ponadto, że w celu zachowywania kultury, języka czy religii grupy mniejszościowej, państwa mogą być także zobowiązane do podejmowania pozytywnych działań, by chronić jej tożsamość, prawa osób do niej należących oraz możliwość kultywowania swej odmienności przez członków grupy<sup>149</sup>. Dotyczy to ochrony i promocji kultury, różnorodności edukacji, prawa do politycznej partycypacji.

W tym zakresie przywołać należy:

- Konwencję UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego<sup>150</sup> (zakres ochrony konwencji zawarty w art. 1 i art. 2 wyraźnie wskazuje na wszystkie wspólnoty i jednostki),
- Konwencję UNESCO z 2005 roku w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego<sup>151</sup> (art. 2 konwencji wskazuje na prawo do równego szacunku także kultur mniejszości i ludów tubylczych),
- Konwencję UNESCO z 1960 roku w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty<sup>152</sup> (art. 5 przewiduje zobowiązanie do utrzymania szkół dla mniejszości, prowadzenia zajęć z języka mniejszości).

W systemie europejskim Akt Końcowy Konferencji KBWE z Helsinek z 1975 roku podkreśla obowiązek stosowania praw człowieka wobec członków mniejszości narodowych znajdujących się na terytorium państw. Także Akt Końcowy Konferencji OBWE z Kopenhagi z 1990 roku przewiduje wiele praw dla osób należących do mniejszości. Konwencja Ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych z 1995 roku<sup>153</sup> o mniejszościach jako grupie wspomina tylko w art. 1 i pośrednio w art. 12, w którym państwa zobowiązują się wspierać wiedzę o kulturze, historii, języku i religii mniejszości zamieszkujących ich terytorium, poza tym odnosi się ona do praw osób należących do mniejszości.

<sup>146</sup> Dz. U. 1969 nr 25 poz. 187.

<sup>147</sup> *General Comment no. 23* (50). Komitet Praw Człowieka ONZ 1994, par. 3.1, 3.2.

<sup>148</sup> *Commentary of the Working Group on Minorities to the United Nation Declaration of Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, par. 15, s. 5.

<sup>149</sup> *Ibidem*, par. 6.2.

<sup>150</sup> Dz. U. 2011 nr 172 poz. 1018.

<sup>151</sup> Dz. U. 2007 nr 215 poz. 1585.

<sup>152</sup> Dz. U. 1964 nr 40 poz. 268.

<sup>153</sup> Dz. U. 2002 nr 22 poz. 209.

Równocześnie Komisja Arbitrażowa (Komisja Badintera) w opinii nr 2 wskazała, że mniejszości mają prawo do istnienia i do uznania ich tożsamości, które to obowiązki wypływają z norm o charakterze *ius cogens*<sup>154</sup>.

### 1.5.7 Ludy tubylcze

Definicja ludu tubylczego zaprezentowana została w artykule 1 Konwencji ludów autochtonicznych i tubylczych Międzynarodowej Organizacji Pracy z 1989 roku<sup>155</sup>. Wskazuje ona, że objęte jej postanowieniami są:

- lud tubylczy w państwie niepodległym, którego warunki społeczne, kulturowe i ekonomiczne odróżniają go od innych grup wspólnoty państwowej, którego status jest uregulowanych choćby częściowo jego własnymi zwyczajami lub specjalnymi regulacjami prawnymi;
- lud tubylczy w państwie niepodległym, uznawany za autochtoniczny na podstawie jego pochodzenia od ludności zamieszkującej kraj lub region w czasie kolonizacji lub podboju albo ustanowienia dzisiejszych granic, niezależnie od jego prawnego statusu, mający własne instytucje społeczne, ekonomiczne, kulturalne lub polityczne.

Jest to jedna z nielicznych legalnych definicji tego pojęcia. Dalej art. 2 tejże konwencji wskazuje, że samoidentyfikacja grupy powinna być uznawana za podstawowe kryterium wyróżnienia ludu tubylczego.

Wspólnoty tubylcze są to [...] grupy osób, których kultura, sposób życia i system produkcji różni się znacząco od grupy dominującej, których kultura zależy od dostępu do tradycyjnego terytorium i surowców naturalnych oraz których kultury są zagrożone. Cierpią z powodu dyskryminacji, ponieważ są uważane za mniej rozwinięte i mniej zaawansowane niż inne bardziej dominujące grupy w społeczeństwie, co często powstrzymuje ich przed możliwością pełnej partycypacji w decydowaniu o swojej przyszłości i formach rozwoju<sup>156</sup>

– taka definicja została zaprezentowana przez Afrykańską Komisję Praw Człowieka i Ludów.

Prawa ustanowione w wyżej wymienionej konwencji z 1989 roku to m.in.: prawo do rozwoju, do współudziału, do ochrony, do integralności (lub godności), prawo do niedyskryminacji, prawo do zachowania swojej odrębności i szacunku dla niej, prawo do poszanowania ich praw, prawo do ochrony ich związku z ziemią (własnym terytorium), prawo do udziału w bogactwach naturalnych.

<sup>154</sup> *International Law Reports*. Eds. E. LAUTERPACHT, C.J. GREENWOOD. Cambridge 1993, vol. 92, s. 168.

<sup>155</sup> UNTS nr 28383.

<sup>156</sup> *Principles and Guidelines on the Implementation of Economic, Social and Cultural Rights in the African Charter on Human and Peoples' Rights...*, s. 8.

Deklaracja Praw Ludów Tubylczych ONZ z 2007 roku – rezolucja ZO ONZ 61/295 nie przedstawia definicji podmiotu ochrony, wylicza jedynie prawa przynależne ludom tubylczym:

- zakaz dyskryminacji (art. 2),
- prawo do samostanowienia w zakresie określenia swego statusu politycznego oraz dążenia do społecznego, ekonomicznego i kulturalnego rozwoju (art. 3),
- prawo do realizacji samostanowienia poprzez autonomię (art. 4),
- kolektywne prawo do istnienia (art. 7),
- zakaz asymilacji i niszczenia kultury (art. 8),
- prawo do pozostania na swej ziemi (art. 10),
- prawo do podtrzymywania tradycji i odmienności (art. 11),
- prawo do edukacji wspierającej różnorodność (art. 16),
- prawo do surowców naturalnych (art. 26),
- prawo do ochrony ich środowiska naturalnego (art. 29),
- prawo do uznania (art. 37).

## 1.6 Synteza – prawo do samostanowienia a podmiotowość prawnomiędzynarodowa

Podmiotowość w prawie międzynarodowym jest w swej naturze funkcjonalna – jej zakres odpowiada roli wspólnot, jaką przypisuje im społeczność międzynarodowa. Zakres zdolności prawnej wynika z norm traktatowych, a w niektórych przypadkach także zwyczajowych. Zakres zdolności do czynności prawnych obejmuje te stosunki prawne, które są konieczne do realizacji praw i obowiązków, tak by mogły być one rzeczywiście i efektywnie wykonywane.

Powyżej przedstawiono zakres tej podmiotowości dla poszczególnych wspólnot związanych z koncepcją prawa do samostanowienia. Analiza poszczególnych rozwiązań prawnych pozwala na stwierdzenie, że pod pojęciem tego prawa mieszczą się różne w swej naturze uprawnienia. Choć wydawać by się mogło, że nazwa, jaką przypisuje się wspólnocie nie ma znaczenia, w gruncie rzeczy to ona implikuje uznanie zakresu podmiotowości poszczególnych wspólnot.

Pojęcie „ludu” w nauce polskiej nie jest używane powszechnie, w zasadzie nie wykorzystuje się go wcale. Zwykle – co zresztą jest zrozumiałe, gdy pojęcie „self-determination of peoples” tłumaczymy jako „samostanowienie narodów” – w miejsce pojęcia „lud” wstawia się „naród”. Jednak nie zawsze jest to trafne zastąpienie. W tym pierwszym mieści się bowiem zarówno pojęcie narodu, jak i pojęcie wspólnoty terytorialnej, czy grupy etnicznej zamieszkującej wspólne terytorium. Wspólnoty łączy wyraźne rozróżnienie między państwem a ową wspólnotą, ponieważ nie są one tym samym. Pojęcie narodu utożsamiane jest

z państwem istniejącym współcześnie bądź historycznie. Także typowe cechy narodu (tzn. zinstytucjonalizowana pamięć zbiorowa, wspólnota etniczna lub językowa oraz instytucje polityczne) nie zawsze będą cechami ludu. Wbrew pozorom to rozgraniczenie ma także znaczenie prawne, ponieważ w przypadku narodu samostanowienie będzie oznaczać przede wszystkim wybór formy rządów i demokratyczną partycypację, w przypadku ludów będzie oznaczać także prawo do autonomii czy własnego państwa (więcej na ten temat w rozdziale drugim niniejszej pracy). Jaskrawym przykładem tej różnicy są były ludy kolonialne, które utworzyły własne państwa jako wspólnoty terytorialne, pomimo to nie stały się nigdy narodem w rozumieniu wspólnoty kulturowej, zaś wspólnota polityczna rozwija się w wielu przypadkach po dziś dzień ze zmiennym szczęściem (Somalia).

Mniejszości narodowe czy etniczne są wyposażone w zakres praw służących z jednej strony partycypacji w życiu obywatelskim ich członków, z drugiej zachowaniu tożsamości grupy oraz identyfikacji jej członków. We współczesnej doktrynie podkreśla się jednak, że jako takie nie są one wyposażone w prawo do samostanowienia. Z tym zdaniem należy się zgodzić, jednakże w przypadku, gdy wspólnota ma także cechy ludu, trudno jest założyć *a priori*, że nigdy nie będzie zdolna do wykonywania prawa do samostanowienia<sup>157</sup>.

Ludy tubylcze wyposażone zostały w prawo do autonomii i do samostanowienia w zakresie bogactw naturalnych. Jest to inna odsłona tego samego prawa. Wskazuje ona na szczególną więź pomiędzy autochtonami a środowiskiem naturalnym, chroniąc tę grupę, będącą w słabszej pozycji wobec większości, poprzez nadanie jej praw do decydowania o sobie i swojej ziemi. Znow jednak nie można zakładać, że inne aspekty prawa do samostanowienia nie mogą być udziałem konkretnego ludu tubylczego.

Konkretna wspólnota może mieć różne prawa w zależności od tego, do której grupy podmiotów ją przypiszemy. Tak samo każdy z aspektów prawa do samostanowienia może być pod pewnymi warunkami udziałem konkretnej wspólnoty, nazwanej (skatalogowanej) w różny sposób. Podsumowaniem niniejszego wywodu jest więc stwierdzenie sprzeczne z tym, które pojawiło się na początku niniejszego podrozdziału: nazwa nie jest ważna. Istotne jest badanie przypadku każdej wspólnoty *ad casum*, wskazanie dóbr zagrożonych i praw chronionych w konkretnej sprawie. Ponieważ, co było wskazane już parokrotnie w niniejszej pracy, podmiotowość konkretnej wspólnoty jest przede wszystkim funkcjonalna – odpowiada roli owej wspólnoty w społeczności międzynarodowej.

Na sam koniec należy wskazać na rolę uznania w przypadku tak rozumianej podmiotowości wspólnot w prawie międzynarodowym. Bezsprzecznie każda z tych wspólnot istnieje bez względu na uznanie, ponieważ ich byt jest faktem społecznym, a nie prawnym. Jednak uznanie jakiejś wspólnoty za należąca do

<sup>157</sup> B. MIKOŁAJCZYK: *Mniejszości w prawie międzynarodowym...*, s. 19.

którejs z powyższych kategorii ma znaczenie dla realizacji praw jej przynależnych. Bez uznania słuszności wysuwanych roszczeń prawnych przez konkretną grupę nie jest możliwe uznanie jej za podmiot praw, z których owe roszczenia wynikają. Akty prawne często nie pozwalają niestety na wskazanie katalogu cech, których istnienie bezsprzecznie definiuje wspólnotę jako lud, naród czy mniejszość, jednak pewne cechy powinny być uważane za wyznaczniki zakresu podmiotowości. Te cechy można znaleźć w definicjach pojawiających się w orzeczeniach, doktrynie czy aktach prawa międzynarodowego.





## Prawo do samostanowienia

### 2.1 Geneza

#### 2.1.1 Teoria umowy społecznej, prawa naturalne i demokracja

Umowa społeczna to teoria prawno-polityczna występująca w doktrynach prawa natury, zgodnie z którą powstanie społeczeństwa i państwa nastąpiło w wyniku łączenia się jednostek (osób), żyjących uprzednio w „naturalnej” wolności, przez porozumienie się, czyli umowę. Takie założenie można znaleźć m.in. w pracach Johna Locke’a, który pisze, że jednostki łączą się w społeczeństwo poprzez wyrażenie na to zgody, a umowa o utworzenie „ciała politycznego” ma miejsce pomiędzy jednostkami, które pragną włączyć się do istniejącej lub stworzyć wspólnotę<sup>1</sup>. Taka wspólnota jako całość może później ustanowić rząd w obranej wspólnie formie<sup>2</sup>. Kolejnym twórcą, wnoszącym ogromny wkład w rozwój teorii umowy społecznej jest Jean Jacques Rousseau, który wskazywał, że każda jednostka może stać się stroną umowy społecznej, tworzącą wspólnotę<sup>3</sup>. Wspólnota ta później decyduje o formie rządu i wspólnie ustala prawa<sup>4</sup>.

Teoria umowy społecznej ma fundamentalne znaczenie dla prawa do samostanowienia. Uznaje ona suwerenność ludu, będącego podmiotem władzy i wolności przekazanej zbiorowości przez poszczególne jednostki. Samostanowienie może być prawem jedynie w systemie opartym na suwerenności ludu, który jest jego podstawą. W tym systemie władza i państwo są jedynie instytucjami powołanymi przez lud na podstawie umowy, w celu realizacji jego interesów.

---

<sup>1</sup> J. LOCKE: *Two Treatises of Government* (1689), 2005, s. 32. Źródło: <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/locke1689a.pdf> [data dostępu: 12.04.2016].

<sup>2</sup> Ibidem, s. 33.

<sup>3</sup> J.J. ROUSSEAU: *The Social Contract* (1762), 2010, s. 7. Źródło: <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/rousseau1762.pdf> [data dostępu: 12.04.2016].

<sup>4</sup> Ibidem, s. 18, 29.

Jak pisał Hugo Grotius: prawo natury jest dyktowane przez rozum, oceniający zgodność z moralnością i w konsekwencji, wskazujący na zgodność lub jej brak z racjonalnością. Nie są one nakazami prawa ludzkiego, a wynikają z praw nadanych przez Boga<sup>5</sup>. Podobnie Wolter prawo przyrodzone człowiekowi charakteryzuje następująco: „[...] prawem naturalnym jest to, co natura przykazuje wszystkim ludziom. [...] W żadnym razie prawo ludzkie nie może się opierać na czymś innym niż na prawie natury. Zasadą wielką, zasadą powszechną obu tych praw jest na całej ziemi: Nie czynź drugiemu co tobie nie miło”<sup>6</sup>.

Teoria praw naturalnych wskazuje przede wszystkim na istnienie pewnych uprawnień przyrodzonych jednostce, niezależnie od prawa pozytywnego obowiązującego w danym miejscu i danym czasie. Wolność i równość są jednymi z takich praw. Jeśli założymy, zgodnie z teorią umowy społecznej, że w przypadku wspólnoty te prawa zostają „przekazane” jej przez jednostki ją konstytuujące, w konsekwencji musimy uznać, że także wspólnoty mają „przyrodzone prawa”, m.in. do wolności i równości. Są one współcześnie realizowane właśnie poprzez zasadę równości i samostanowienia.

Demokracja jest to władza ludu. Historycznie była ona realizowana przede wszystkim w formie demokracji bezpośredniej, w czasach nowożytnych zaczęła dominować demokracja przedstawicielska. O jej słabościach pisał już J.S. Mill: „[...] tylko mała część spraw publicznych kraju może być dobrze zarządzana lub bezpiecznie rozpoczynana przez władze centralne”, podkreślając potrzebę istnienia władzy lokalnej zbudowanej na zasadzie „wprowadzenia przedstawicielskich sub-parlamentów dla rozwiązywania spraw lokalnych”<sup>7</sup>. Dla scharakteryzowania współczesnych mu ustrojów Dahl wprowadza nowe pojęcie, odnoszące się do demokracji końca XX wieku, pojęciem tym jest poliarchia. Aby scharakteryzować ten ustrój, należy podać sześć kryteriów, którymi musi się on charakteryzować: wybieralni przedstawiciele, wolne wybory, wolność słowa, różnorodność źródeł informacji, wolność stowarzyszania się i inkluzywne obywatelstwo<sup>8</sup>.

Władza ludu, we współczesnych warunkach wielomilionowych państw, dla poszczególnych wspólnot wielokrotnie okazuje się pozorną. Potrzeby „lokalne” czy „regionalne”, a zwłaszcza połączone z odmiennością etniczną mogą być niemożliwe do zaspokojenia w warunkach masowych demokracji. Te problemy zostały opisane bardzo trafnie przez Leopolda Kohra oraz innych autorów-regionalistów i mieszczą się w formule: *Whenever something is wrong, something is too big*<sup>9</sup>. Demokracja (zwłaszcza bezpośrednia) może nie być panaceum na

<sup>5</sup> H. GROTIUS: *On the Law of War and Peace* (1625). Kitchener 2001, s. 9.

<sup>6</sup> VOLTAIRE: *Toleration and Other Essays*. London 1912, s. 30. Tłumaczenie własne.

<sup>7</sup> J.S. MILL: *Considerations on Representative Government* (1861). Project Gutenberg 05.2004. Źródło: [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org). Tłumaczenie własne.

<sup>8</sup> R. DAHL: *O Demokracji*. Kraków 2000, s. 80.

<sup>9</sup> L. KOHR: *The Breakdown of Nations*. Nowy Jork 1978, s. XVIII.

wszystkie konflikty społeczne, jednak dostarcza ona narzędzi i metod pozwalających na ich rozwiązywanie. Argument ten pozostaje ważny w przypadku prawa do samostanowienia.

### 2.1.2 Historia nowożytna

Poszukiwanie początków zasady samostanowienia jest zadaniem trudnym. Często powtarzanym, zwłaszcza w pracach anglojęzycznych, pierwszym przejawem oraz pierwszym przypadkiem realizacji tej zasady jest Deklaracja Niepodległości Stanów Zjednoczonych Ameryki z 1776 roku, w której pojawia się stwierdzenie: „[...] zgodnie z biegiem rzeczy ludzkich czasami staje się koniecznym, by lud rozwiązał swe więzi polityczne z innym i aby zajął wśród władz ziemskich oddzielne i równe miejsce, do którego prawa natury i prawa boskie uprawniają go”<sup>10</sup>. W historii Ameryki Północnej zasada ta pojawiała się także w wypowiedziach mężów stanu, np. Thomasa Jeffersona w 1802 roku, który stwierdził, że każdy człowiek i każda grupa ludzi ma prawo do samorządu – wynika ono z praw naturalnych<sup>11</sup>.

W okresie wyzwania się spod władzy kolonialnej Hiszpanii i Portugalii przez państwa Ameryki Łacińskiej, co przypada na XIX wiek, pojawiła się zasada *uti possidetis*, która miała być podstawą rozstrzygnięć w sporach terytorialnych między wyzwalającymi się spod dominacji kolonialnej państwami<sup>12</sup>.

Na gruncie Europejskim należy stwierdzić, że dla XVII i XVIII-wiecznych autorów, takich jak: Grocjusz, Pufendorf czy Kant, zgodność z prawem zmian terytorialnych przechodzących spod władzy jednego władcy pod władzę drugiego, wymagała zgody mieszkańców, mających prawo współdecydowania o sprawach politycznych. Z tych założeń teoretycznych wypłynęło przynajmniej częściowe poparcie dla ruchów niepodległościowych, które miały miejsce w Europie pod koniec XIX i na początku XX wieku. W tym okresie powstało wiele państw europejskich, często wbrew woli monarchii sprawujących wcześniej władzę na ich terytoriach<sup>13</sup>. Przykładami realizacji prawa do samostanowienia są bezsprzecznie rewolucja francuska z 1789 roku i rewolucja październikowa z 1917 roku, które znacząco przyczyniły się do rozwoju tego prawa i jego uznania na przełomie

<sup>10</sup> UNESCO Meeting of Experts, *Peoples' Right to Self-Determination*. Budapeszt 1991, s. 5. Źródło: [http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration\\_transcript.html](http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html) [data dostępu: 12.04.2016]. Tłumaczenie własne.

<sup>11</sup> S. OETER: *Selbstbestimmungsrecht in Wandel*. „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 1992, Nr. 52, s. 744.

<sup>12</sup> S. OETER: *Self-Determination*. In: *The Charter of the United Nations: A Commentary*. Vol. I. Eds. B. SIMMA, D. ERASMUS KHAN. Ed. 3. Oxford 2012, s. 317.

<sup>13</sup> Ibidem, s. 317.

XIX i XX wieku jako podstawy współczesnej demokracji i sprawiedliwości międzynarodowej<sup>14</sup>.

Okres od rewolucji francuskiej do początku II wojny światowej może być określony jako początek dominacji państw narodowych i zasady narodowości. Przy czym w okresie ładu wiedeńskiego (1815–1914) dominujące zasady tzn. legitymizmu, restauracji i równowagi sił stały w sprzeczności z rodzącymi się dążeniami. Powstanie w Europie państw w zasadzie homogenicznych narodowo może być uważane za jeden z wczesnych przejawów samostanowienia (choć zasada jako taka nie była jeszcze stosowana). W XIX wieku powstała m.in. Belgia (w 1830 roku po udanym, pokojowym odłączeniu od Królestwa Niderlandów). Także Wiosna Ludów może być uważana za manifestację dążenia do utworzenia własnych państw przez „małe narody” (terminologia Mirosława Hrocha), ale także dążenia do utworzenia organów demokratycznych (co miało miejsce w Niemczech)<sup>15</sup>. Później zarówno *risorgimento* we Włoszech, jak i zjednoczenie Niemiec miały na celu utworzenie jednego państwa dla jednego narodu. Ostatnim przejawem dążenia do realizacji zasady narodowościowej było wyzwolenie państw bałkańskich spod dominacji Imperium Osmańskiego tuż przed I wojną światową<sup>16</sup>.

### 2.1.3 Okres dwudziestolecia międzywojennego

Mimo istnienia pewnych przejawów oraz fundamentów teoretycznych prawa do samostanowienia już w okresach wcześniejszych, to okres dwudziestolecia międzywojennego jest momentem powszechnego uznania tej zasady, jako normy politycznej rządzącej w pewnym stopniu ładem międzynarodowym.

Koncepcja samostanowienia Lenina przedstawiona m.in. w Traktacie Pokoju z 26 października 1917 roku zawierała trzy postulaty: po pierwsze prawo grup narodowych i etnicznych do wyboru swej przynależności, po drugie jej zastosowanie jako *ius post bellum*, po trzecie znaczenie antykolonialne tej idei<sup>17</sup>. Zasada ta została także potwierdzona w Konstytucji Rosji z 1918 roku, która przyznawała republikom prawo do secesji (późniejsza praktyka wykazała, że nie miało to wiele wspólnego z rzeczywistością). Zasada samostanowienia miała uzupełniać zasadę demokracji socjalistycznej, choć tak naprawdę była wykorzystywana w polityce zagranicznej Rosji a później ZSRR jako sprzeciw wobec kolonializmu

<sup>14</sup> A. CRISTESCU: *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developments on the Basis of UN Instruments*. Podkomisja ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości ONZ 1981, s. 17.

<sup>15</sup> E. HASANI: *Self-Determination, Territorial Integrity and International Stability: the Case of Yugoslavia*. Wiedeń 2003, s. 65.

<sup>16</sup> Ibidem, s. 68.

<sup>17</sup> A. CASSESE: *Self-Determination of the Peoples. A Legal Reappraisal*. Cambridge 1995, s. 16.

innych państw-imperioń kolonialnych, ewentualnie jako hasło dla wspierania samostanowienia klasy robotniczej<sup>18</sup>

Koncepcja Wilsona wywodziła się z tradycji kapitalistycznej demokracji liberalnej. Zasada samostanowienia i prawo do wyboru suwerenności przez narody stały się jednym z celów zakończenia I wojny światowej (na skutek słynnych czternastu punktów ogłoszonych przez Prezydenta wobec Kongresu w styczniu 1918 roku). Zasada samostanowienia w jego ujęciu miała następujące cechy: miała zastosowania przede wszystkim jako *ius post bellum*, celem jej uznania miała być zmiana stosunków politycznych w zgodzie z wolą ludności, miała nie naruszać integralności terytorialnej państw bez ich zgody (o ile było to możliwe lub wymagane)<sup>19</sup>.

System mandatowy, który powstał w ramach Ligi Narodów, powierzał zwycięskim potęgom administrację nad mniej rozwiniętymi obszarami. Miał on doprowadzić do rozwoju samorządności na tych obszarach, co jednak nie nastąpiło, ponieważ państwa administrujące dążyły przede wszystkim do przejęcia kontroli nad nimi<sup>20</sup>. W tym samym okresie uznano prawa takich narodów, jak: Polacy, Czechosłowacy (Czeši i Słowacy) czy Jugosłowianie (Serbowie, Chorwaci, Słowenci) do utworzenia własnych niepodległych państw narodowych. Uznanie praw ludów (narodów) do utworzenia państw narodowych i ochrona mniejszości narodowych jako wspólnot były kluczowymi cechami ładu wersalskiego (1918–1939).

Także w innych częściach świata, w tym przypadku w Australii (będącej jeszcze w tym czasie kolonią brytyjską) miały miejsce przejawy samostanowienia. W 1932 roku w Federacji Australii uchwalone zostało *The Secession Referendum Act*. W następnym roku odbyło się referendum w sprawie wystąpienia Australii Zachodniej z federacji<sup>21</sup>. Uczestnicy referendum opowiedzieli się za secesją, została ona jednak zablokowana w 1935 roku przez Komisję parlamentu brytyjskiego, posiadającego władzę nad kolonią<sup>22</sup>.

Przyjęta przez prezydenta Roosevelta i premiera Churchilla Karta Atlantycka z 1941 roku<sup>23</sup> zawiera odniesienie do zasady samostanowienia, wskazując że: „[...] pragną, aby nie miały miejsca zmiany terytorialne, które nie są zgodne ze swobodnie wyrażoną wolą zainteresowanych ludów. Szanują prawa wszystkich ludów do wyboru formy rządu, pod którym żyją i pragną, aby suwerenne prawa i samorząd zostały przywrócone tym, którzy zostali ich pod przymusem pozbawieni”<sup>24</sup>.

<sup>18</sup> Ibidem, s. 19.

<sup>19</sup> Ibidem, s. 20.

<sup>20</sup> S. OETER: *Self-Determination...*, s. 318.

<sup>21</sup> T. WIECIECH: *Prawo secesji w federacjach Stanów Zjednoczonych, Australii i Kanady*. PiP 2007, nr 7, s. 101.

<sup>22</sup> Ibidem, s. 102.

<sup>23</sup> LNTS 382.

<sup>24</sup> Źródło: [http://www.nato.int/cps/bu/natohq/official\\_texts\\_16912.htm](http://www.nato.int/cps/bu/natohq/official_texts_16912.htm) [data dostępu: 12.04.2016].

Tłumaczenie własne.

Po zakończeniu II wojny światowej ład międzynarodowy został oparty na Karcie NZ i ONZ. Ponieważ jest to porządek współczesny zostanie on omówiony w podrozdziale 2.3 dotyczącym źródeł prawa międzynarodowego.

## 2.2 Pojęcie i podstawy teoretyczne

### 2.2.1 Pojęcie

Prawo do samostanowienia jest normą prawa międzynarodowego. Choć jej treść została zawarta w umowach międzynarodowych o uniwersalnym charakterze, jej zastosowanie od momentu powstania budzi kontrowersje. Uprawnienie: samostanowienie – oznacza, że podmioty mają prawo do samookreślenia, samodzielnego decydowania o własnym losie<sup>25</sup>. Spory pojawiają się przede wszystkim wokół zagadnienia, kim są podmioty uprawnione – ludy. Kontrowersje powstają ponadto wokół form jego stosowania, tzn. nie jest określony w prawie międzynarodowym wiążący katalog roszczeń, jakie mogą być powoływane na mocy tego prawa.

W modelu klasycznym prawo do samostanowienia ograniczone jest do partycypacji politycznej ogółu obywateli państwa<sup>26</sup>. Nie ma tutaj miejsca na jakiegokolwiek roszczenia związane ze zmianą granic państwowych czy dążenie do suwerenności. W modelu romantycznym podkreśla się, że prawo do samostanowienia ma chronić prawa ludów zdominowanych<sup>27</sup>. W przypadku takiej interpretacji katalog możliwych roszczeń jest znacznie szerszy.

Interpretacja prawa do samostanowienia zmieniała się w czasie, co zostanie ukazane w rozdziale trzecim niniejszej pracy. Prawo międzynarodowe jako takie przez ostatnie 70 lat podlegało dynamicznym przemianom, nie powinno więc dziwić, że także poszczególne jego normy przechodziły ewolucję. Wydaje się, iż właśnie na płaszczyźnie sporu konserwatywne–postępowe rozumienie prawa międzynarodowego powinny być rozumiane różnice pojawiające się przede wszystkim w doktrynie.

Problemy na tle interpretacyjnym powodują, że trudno jest określić dwa podstawowe zakresy (podmiotowy i przedmiotowy) prawa do samostanowienia jako normy prawnej. Z jednej strony prawo międzynarodowe i sprawiedliwość międzynarodowa wymagają od państw przede wszystkim wdrażania zasad prawa

<sup>25</sup> Źródło: <http://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/samostanowienie;1.html> [data dostępu: 18.03.2016].

<sup>26</sup> J. CASTELLINO, J. GILBERT: *Self- Determination, Indigenous Peoples and Minorities*. MLJ 2003, vol. 3, s. 157.

<sup>27</sup> Ibidem, s. 157.

zarówno w porządku międzynarodowym, jak i w wewnętrznym<sup>28</sup>. Oznacza to, że przewidują obowiązek wdrażania przez państwa każdego prawa uznanego za takie przez społeczność międzynarodową. Z drugiej strony prawo międzynarodowe powinno rozstrzygać, które roszczenia grup są legitymizowane i powinny być chronione<sup>29</sup>.

W doktrynie pojawienie się prawa do samostanowienia jest wyjaśniane wielorako. Po pierwsze wskazuje się na to, że w XX i XXI wieku znaczenia nabrało pojęcie sprawiedliwości międzynarodowej. Jednym ze sposobów jej realizacji jest przyznanie praw jednostkom i wspólnotom, niezależnie od interesu narodowego poszczególnych państw<sup>30</sup>. Po drugie pojawiają się liczne prądy akcentujące potrzebę powrotu do ujęcia prawa na podstawie reprezentowanej aksjologii, która wyznacza standardy prawne<sup>31</sup>. Po trzecie mówi się o wzrastającej roli praw człowieka, których idea jest podstawą powstania prawa do samostanowienia<sup>32</sup>. Skoro mamy do czynienia ze wzmożonym naciskiem na ochronę praw człowieka, a prawo do samostanowienia nie tylko wchodzi w korpus tych praw, ale czasami uważane jest za *conditio sine qua non* ich realizacji, to musi podlegać ochronie prawnej.

Kolejna grupa podstaw wyjaśniających rolę prawa do samostanowienia dotyczy stosunków międzynarodowych. I tak podkreśla się, że jest to jedno z tych praw, dzięki którym doszło do dekolonizacji i upadku systemu kolonialnego, który stoi w fundamentalnej sprzeczności ze współcześnie rozumianą sprawiedliwością międzynarodową<sup>33</sup>. Dalej wskazuje się, że prawo to uzupełnia korpus zasad związanych z zakazem interwencji w sprawy wewnętrzne i zewnętrzne innego państwa i jego społeczeństwa<sup>34</sup>. Przytacza się także twierdzenie, iż jest to zasada legitymizująca roszczenia ludów o prawo do walki narodowyzwolenczej i dążenia do utworzenia nowego państwa oraz roszczenia nowo powstałych państw o ich uznanie.

Wszystkie te funkcje, o różnorodnych źródłach oraz randze powodują, że istota prawa do samostanowienia nie tyle jest złożona, co zależy w dużej mierze od kontekstu, w jakim jest ono powoływane. Ich cecha wspólna to ochrona legitymizowanych roszczeń i interesów wspólnot dążących do decydowania o samym sobie w sposób wolny i zgody z prawem międzynarodowym.

<sup>28</sup> A. BUCHANAN: *Justice, Legitimacy and Self-Determination, Moral Foundations for International Law*. Oxford 2004, s. 402.

<sup>29</sup> Ibidem, s. 403.

<sup>30</sup> P.A. ŚWITALSKI: *Idea sprawiedliwości w stosunkach międzynarodowych. Nowe wyzwania*. SM 2012, nr 2, s. 87.

<sup>31</sup> J. ZAJADŁO: *Teoria sprawiedliwości międzynarodowej: prawa człowieka contra suwerenność?*. PPD 2005, t. 5, nr 3, s. 113.

<sup>32</sup> M. PERKOWSKI: *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*. Warszawa 2001, s. 24.

<sup>33</sup> J.R. CRAWFORD: *Creation of States in International Law...*, s. 127.

<sup>34</sup> Ibidem, s. 128.

### 2.2.2 Prawo kolektywne a prawo indywidualne

Komisja Praw Człowieka wielokrotnie wskazywała, że prawo do samostanowienia jest prawem indywidualnym oraz podstawą umożliwiającą wykonywanie innych praw i wolności. Z drugiej strony inny organ ONZ – Komitet Praw Człowieka – w swoim orzeczeniu *Lubicon Lake Band v. Canada*<sup>35</sup> wskazał, że jednostka nie może wnieść skargi na naruszenie tego prawa, ponieważ jest to prawo kolektywne. Określenie prawa do samostanowienia mianem „kolektywnego” powoduje trudności przede wszystkim w określeniu czym jest „lud” – wspólnota uprawniona<sup>36</sup> i jaka jest relacja pomiędzy jednostką a owym kolektywem.

Komisja Praw Człowieka wskazywała dalej, że uznanie prawa do samostanowienia za kolektywne nie oznacza, że nie istnieje równoległe takie samo prawo indywidualne, a uznanie istnienia konfliktu między tymi założeniami jest niedopuszczalne. Ta konkluzja została już uznana w przypadku prawa do tworzenia związków zawodowych, prawa do wolności informacji czy prawa do rozwoju<sup>37</sup>. Ta analogia stoi jednak w sprzeczności z odmiennym charakterem praw kolektywnych od tzw. praw trzeciej generacji.

Afrykańska Komisja Praw Człowieka stwierdziła, że prawa ludów są tak samo istotne jak prawa jednostek. Każdy członek wspólnoty wnosi do niej swoje prawa i sumują się one w prawo kolektywne przynależne grupie jako takiej<sup>38</sup>. Przyjmuje się, że lud powstaje w momencie, kiedy jednostki połączą w sposób swobodny, świadomy i celowy swoje prawa w celu realizacji prawa kolektywnego<sup>39</sup>.

Mamy więc do czynienia z dwoma interpretacjami pojęcia „praw kolektywnych”, zaś przyjęcie którejkolwiek z nich powoduje daleko idące implikacje. Pierwsza może być podsumowana w ten sposób, że prawa jednostki są jedynie moralnym wyjaśnieniem, usprawiedliwieniem prawa wspólnot. Nie zmienia to jednak podmiotu prawa, którym pozostaje grupa jako całość. Druga zakłada, że jest to zbyt daleko idąca unifikacja, podmiotem praw mogą być jedynie jednostki, a określenie prawa jako „kolektywne” to jedynie pewna fikcja prawna czy wręcz metafora.

Choć spór może wydawać się jałową debatą doktrynalną, ma on daleko idące, praktyczne konsekwencje. Jeżeli tylko wspólnota może być podmiotem prawa do samostanowienia w ujęciu art. 1 MPPOiP, jednostce nie przysługuje możliwość wnoszenia skargi do KPCz, skutkiem takiego stanu rzeczy jest brak możliwości

<sup>35</sup> *Lubicon Lake Band v. Canada*. Communication No. 167/1984. KPCz ONZ 1990, par. 13.3.

<sup>36</sup> H.G. ESPIELL: *The Right to Self-Determination. Implementation of UN Resolutions*. Podkomisja ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości ONZ 1980, s. 9.

<sup>37</sup> *Ibidem*, s. 10.

<sup>38</sup> *Mgwanga Gunme and 13 ors v Cameroon*. Merits. Communication No 266/2003. Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów 2009, par. 176.

<sup>39</sup> W. WENGLER: *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker als Menschenrecht*. „Vorträge, Reden und Berichte aus dem Europa-Institut” 1986, s. 19.



zobowiązania do egzekwowania tego prawa państwa naruszającego go. Takie prawo – nie gwarantowane ochroną organów organizacji międzynarodowych – staje się nieuchronnie „puste”. Stanowisko takie wydaje się dodatkowo wsparte wyjątkową niechęcią MTS do orzekania na podstawie prawa do samostanowienia. W konsekwencji jego realizacja pozostaje w zakresie dyskrecjonalnej władzy państwa, woli politycznej oraz każdorazowej sytuacji międzynarodowej, co powoduje jego słabość.

## 2.3 Źródła

### 2.3.1 Umowy międzynarodowe

Karta NZ została ratyfikowana przez 193 państwa. W art. 1 par. 2 stanowi, że „Państwa-Strony” zobowiązują się: „rozwijać przyjazne stosunki między narodami, oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia narodów, i stosować inne odpowiednie środki dla wzmocnienia powszechnego pokoju”. Norma ta znajduje się w rozdziale „Cele i Zasady”, co nie ma wpływu na jej moc wiążącą.

Karta NZ w art. 55 (umieszczonym w rozdziale dotyczącym międzynarodowej współpracy społecznej i gospodarczej) stanowi, że „dążąc do stworzenia warunków stałości i dobrobytu, które są niezbędne dla pokojowych i przyjaznych stosunków między narodami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia ludów, Narody Zjednoczone będą popierały [...]”.

Rozdział XI Karty NZ odnosi się do obszarów niesamodzielnych. Cytowany już art. 73 stanowi, że:

Członkowie Organizacji Narodów Zjednoczonych, ponoszący lub biorący na siebie odpowiedzialność za administrację obszarów, których ludność jeszcze nie osiągnęła pełnego samorządu, uznają zasadę, że interesy mieszkańców tych obszarów stoją na pierwszym miejscu, i jako święte posłannictwo przyjmują obowiązek popierania w najwyższym stopniu dobrobytu mieszkańców tych obszarów w ramach systemu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, ustalonego przez niniejszą Kartę i w tym celu zobowiązują się: [...]

b) rozwijać samorząd, uwzględniać należycie dążenia polityczne tych ludów i pomagać im w stopniowym rozwoju ich wolnych instytucji politycznych, stosownie do szczególnych warunków każdego obszaru i jego ludów oraz do różnego stopnia ich rozwoju.

Rozdział XII Karty NZ poświęcony jest systemowi powierniczemu. Znajdujący się tam art. 76 stanowi, że zgodnie z celami zawartymi w Karcie NZ wyrażo-

nymi w art. 1 system powierniczy ONZ powinien służyć m.in. w punkcie 2: „popieraniu postępu w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i oświatowej mieszkańców obszarów powierniczych i ich stopniowego rozwoju w kierunku samorządu lub niepodległości odpowiednio do szczególnych warunków każdego obszaru i jego ludności, do swobodnie wyrażonych życzeń odnośnych ludów i zgodnie z postanowieniami poszczególnych porozumień powierniczych”.

W pracach komisji na konferencji w San Francisco w 1945 roku podkreślono, że w przekonaniu komisji prawo do samostanowienia nie uwzględnia secesji<sup>40</sup>. W dokumentach z konferencji w San Francisco pojawia się także stwierdzenie, że prawo do samostanowienia ma szczególne zastosowanie w przypadku kolonii dążących do uzyskania niepodległości (kolonii w rozumieniu terytoriów objętych systemem powierniczym i terytoriów niesamodzielnych)<sup>41</sup>.

Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 1963 roku została ratyfikowana przez 178 państw. Stanowi ona w art. 5, że:

- zgodnie z podstawowymi obowiązkami określonymi w artykule 2 niniejszej Konwencji Państwa-Strony Konwencji zobowiązują się wydać zakaz dyskryminacji rasowej we wszelkich jej formach i wyeliminować ją oraz zagwarantować wszystkim bez różnicy rasy, koloru skóry, pochodzenia narodowego bądź etnicznego równość wobec prawa, a zwłaszcza korzystanie z następujących praw:
- a) prawa do równego traktowania przed sądami i wszystkimi innymi organami wymiaru sprawiedliwości;
  - b) prawa do osobistego bezpieczeństwa i do ochrony przez państwo przed przemocą lub naruszeniem nietykalności cielesnej bądź przez urzędników państwowych, bądź przez jakąkolwiek jednostkę, grupę lub instytucję;
  - c) praw politycznych, w szczególności prawa do udziału w wyborach – do głosowania i do kandydowania – na zasadzie powszechnego i równego prawa wyborczego, do uczestniczenia w rządzie, jak również w kierowaniu sprawami publicznymi na wszystkich szczeblach oraz prawa do równego dostępu do służby publicznej;
  - d) innych praw obywatelskich [...].

MPPOiP i MPPEsk, ratyfikowane odpowiednio przez 168 i 164 państwa, stanowią w art. 1:

1. Wszystkie narody mają prawo do samostanowienia. Z mocy tego prawa swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny.
2. Wszystkie narody mogą swobodnie rozporządzać dla swoich celów swymi bogactwami i zasobami naturalnymi bez uszczerbku dla jakichkolwiek zobo-

<sup>40</sup> A.CRISTESCU: *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developments...*, s. 2.

<sup>41</sup> Ibidem, s. 3.

wiązań wynikających z międzynarodowej współpracy gospodarczej, opartej na zasadzie wzajemnych korzyści, oraz z prawa międzynarodowego. W żadnym przypadku nie można pozbawiać narodu jego własnych środków egzystencji.

3. Państwa-Strony niniejszego Paktu, włącznie z Państwami odpowiedzialnymi za administrację terytoriów niesamodzielnych i terytoriów powierniczych, będą popierały realizację prawa do samostanowienia i będą szanowały to prawo zgodnie z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych.

Zgodnie z art. 1 par. 1 MPPOiP i analogicznym art. 1 MPPEK „Państwa-Strony” są zobowiązane powołać polityczne i prawne drogi, które w praktyce pozwolą na zrealizowanie prawa do samostanowienia. Środki te powinny znajdować swe odzwierciedlenie w raporcie składanym corocznie KPCz ONZ<sup>42</sup>.

Ponadto art. 25 MPPEK stanowi, że: „żadne z postanowień niniejszego paktu nie może być interpretowane jako naruszające przyrodzone prawa wszystkich ludów do pełnego i swobodnego posiadania i użytkowania ich bogactw i zasobów naturalnych”.

Protokół Fakultatywny do MPPOiP<sup>43</sup> stanowi w art. 1:

Państwo-Strona Paktu, które staje się stroną niniejszego Protokołu, uznaje właściwość Komitetu do przyjmowania i rozpatrywania zawiadomień pochodzących od podległych jego jurysdykcji jednostek twierdzących, iż stały się ofiarami naruszenia przez Państwo-Stronę któregośkolwiek z praw wymienionych w Pakcie. Komitet nie przyjmie żadnego zawiadomienia, jeżeli dotyczy ona Państwa-Strony Paktu, które nie jest Stroną niniejszego Protokołu.

Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów z 1981 roku<sup>44</sup> w art. 20 par.1 stanowi, że:

Wszystkie ludy powinny mieć prawo do istnienia. Powinny mieć także niekwestionowane i niezbywalne prawo do samostanowienia. Powinny swobodnie określać swój status polityczny i dążyć do celów gospodarczych i społecznych zgodnie z wybraną przez nich polityką.

Zgodnie z art. 55 tejże Karty Komisja Praw Człowieka i Ludów może rozpatrywać komunikaty o naruszeniu praw człowieka inne niż od państw, jeżeli zgodnie z art. 56 par. 1 komunikat wskazuje na autora, nawet jeżeli ten pragnie pozostać anonimowy.

<sup>42</sup> *General Comment nr 12: Article 1 (Right to self-determination)*. KPCz ONZ. 1984, par. 4.

<sup>43</sup> Dz. U. 1994 nr 23 poz. 80.

<sup>44</sup> UNTS nr 26363.

### 2.3.2 Zwyczaj

Prawo zwyczajowe definiowane jest jako praktyka (*usus*) uważana przez podmioty za prawo (*opinio iuris sive necessitatis*). Norma, aby być uznana za prawo, musi mieć charakter prawny, tzn. musi być powszechnie uznawana za wiążącą i musi być prawnie relewantna. W przypadku norm traktatowych zyskujących status norm zwyczajowych udział podmiotów w konwencji musi być powszechny, tzn., że większość (prawie wszystkie) państwa są związane normami tej umowy. W takiej sytuacji nie jest konieczny upływ długiego czasu, jednak wtedy praktyka musi być częsta i jednolita<sup>45</sup>.

Prawo do samostanowienia pojawia się w umowach przyjętych przez większość istniejących państw: Karta NZ uzyskała 193 ratyfikacje, zaś MPPOiP 168. Umowy te w zasadzie obowiązują od dłuższego czasu: Karta NZ od 1945 roku (71 lat), a MPPOiP od 1976 roku (40 lat). Problemem są jednakże częstość i jednolitość praktyki. Jako powszechne przejawy uznania prawa do samostanowienia traktowane są liczne rezolucje ZO ONZ i RB ONZ, a także orzecznictwo MTS. Oba te źródła opisane zostaną poniżej.

Dziś w zasadzie przyjmuje się, że prawo do samostanowienia zostało zaakceptowane jako zwyczaj<sup>46</sup>. Problemem jest jednak, co przez ową normę prawa zwyczajowego jest legitymizowane, do czego ona zobowiązuje i jaki jest jej zakres stosowania.

### 2.3.3 Uchwały organizacji międzynarodowych

Problem samostanowienia był wielokrotnie rozpatrywany na forum ZO ONZ<sup>47</sup> oraz RB ONZ<sup>48</sup>. W niniejszym podrozdziale opisane zostaną jedynie najważniejsze i najczęściej cytowane rezolucje przyjęte w tym zakresie przez wspomniane organy.

Rezolucja RB ONZ 183 z 1963 roku potwierdza, że wszystkie ludy mają prawo do samostanowienia i określenia w ten sposób formy rządów i celów rozwoju. Podobnie stanowi rezolucja RB 218 z 1965 roku.

<sup>45</sup> *North Sea Continental Shelf*. Judgement ICJ. Reports 1968, par. 71–74.

<sup>46</sup> *UNESCO Meeting of Experts, Peoples' Right to Self-Determination...*, s. 10.

<sup>47</sup> W 2016 roku przyjęto rezolucje: A/RES/70/141, A/RES/70/142, A/RES/70/142. W 2015 roku na 69 i 70 sesji ZO ONZ przyjęto rezolucje: A/RES/69/163, A/RES/69/164, A/RES/69/165, A/RES/69/176, A/RES/70/12, A/RES/70/95, A/RES/70/96, A/RES/70/98, A/RES/70/99, A/RES/70/100, A/RES/70/101, A/RES/70/102, A/RES/70/103, A/RES/70/231. W 2014 roku podczas 69 sesji przyjęto: A/RES/69/20, A/69/23, A/RES/69/98, A/RES/69/99, A/RES/69/101, A/RES/69/102, A/RES/69/103, A/RES/69/104, A/RES/69/105, A/RES/69/107.

<sup>48</sup> Zob. S/RES/27, S/RES/180, S/RES/183, S/RES/288, S/RES/309, S/RES/1002, S/RES/1033, S/RES/1042, S/RES/1056, S/RES/1084, S/RES/1429, S/RES/384 i wiele innych.

Najwcześniejsza rezolucja ZO ONZ uznająca prawo do samostanowienia to rezolucja 421 (V) D z 1950 roku *Draft International Covenant on Civil and Political Rights*, która sugerowała włączenie prawa do samostanowienia do korpusu praw prawno-człowieczych. Kolejna rezolucja 545 (VI) z 1951 roku nazywała już prawo do samostanowienia fundamentalnym prawem człowieka i zdecydowała o włączeniu tego prawa do powstającego Paktu.

Rezolucja ZO ONZ 1514 z 1960 roku *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples* wskazuje, że „[...] wszystkie ludy mają prawo do samostanowienia; na mocy tego prawa mogą w wolny sposób określić swój status polityczny i swobodnie dążyć do rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturalnego”<sup>49</sup>. Wykonywanie tego prawa nie może jednak zagrażać integralności terytorialnej państwa.

Rezolucja ZO ONZ 2526 z 1970 roku *Declaration on Friendly Relations* uważana jest za wykładnię autentyczną zasad Karty NZ. Jedną z ustanowionych w rezolucji zasad jest prawo do równości i samostanowienia ludów. Powtarza ona, że wszystkie ludy mają prawo w wolny sposób określić swój status polityczny i swobodnie dążyć do rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturalnego. Podkreśla także potrzebę szybkiego zamknięcia epoki kolonializmu. Rezolucja wskazuje, że wykonywanie prawa do samostanowienia nie może zagrażać integralności terytorialnej ani jedności narodowej państwa, gdy realizuje ono prawo do samostanowienia, posiadając władzę reprezentującą wszystkich niezależnie od rasy i wyznania.

Rezolucja ZO ONZ 2649 z 1970 roku *The Importance of Universal Realisation of the Right of Peoples to Self-Determination*, wykorzystując wielokrotnie pojęcie „powszechności”, wskazuje na zakres stosowania tego prawa. Ponadto w rezolucji 3236 z 1974 roku ZO ONZ potwierdziło zastosowanie prawa do samostanowienia w odniesieniu do Palestyńczyków, czyli poza kontekstem kolonialnym.

Rezolucja ZO ONZ 44/80 z 1989 roku *Universal Realization of the Right of Peoples to Self-Determination* wskazuje, że przez pojęcie lud powinna być rozumiana ludność pod kolonialną lub obcą okupacją. Utworzenie przez takie ludy suwerennych państw jest zgodne z prawem międzynarodowym, a wręcz oczekiwane. Rezolucja stanowi, że to prawo jest podstawą dla przestrzegania praw człowieka oraz wzywa do zaprzestania akcji zbrojnych i używania siły przeciwko ludom dążącym do samostanowienia.

Rezolucja ZO ONZ 70/143 z 2015 roku *Universal Realization of the Right of Peoples to Self-Determination* w art. 1 potwierdza prawo do wykonywania prawa do samostanowienia przez wszystkie ludy, w tym te pod kolonialną lub obcą dominacją. Podkreśla także, że prawo do samostanowienia jest podstawą i gwarancją wykonywania innych praw i wolności.

---

<sup>49</sup> Tłumaczenie własne.

### 2.3.4 Orzecznictwo

MTS kilkakrotnie podejmował problematykę samostanowienia. Najwcześniejsza – opinia doradcza dotycząca sytuacji w *Namibii* wskazuje, że zasada samostanowienia ma zastosowanie do wszystkich terytoriów niesamodzielnych, zaś celem (efektem końcowym) systemu powierniczego jako takiego była właśnie niepodległość ludów<sup>50</sup>. Wskazuje dalej na plebiscyt jako sposób ekspresji woli ludu. Należy podkreślić, że w swej opinii doradczej MTS potwierdził rolę zasady samostanowienia w przezwyciężaniu systemu kolonialnego i walce z apartheidem. Ponadto w swej opinii odrębnej sędzieja Ammoun wskazał, że osobowość prawną lud *Namibii* uzyskał w momencie podjęcia walki narodowyzwolenczej, której legalność uznała RB ONZ w rezolucji 269 z 1969 roku<sup>51</sup>. Ten sam sędzia wskazał także, że od czasu przyjęcia Karty NZ do 1971 roku co najmniej 55 państw powstało przy wykorzystaniu zasady samostanowienia<sup>52</sup>.

W opinii doradczej w sprawie *Sahary Zachodniej* MTS wskazał, że na ważność zasady samostanowienia nie wpływa fakt, że ZO ONZ w niektórych przypadkach nie podejmowało konsultacji z ludnością, zwłaszcza, gdy nie tworzyła ona „ludu” lub gdy konsultacje nie były konieczne<sup>53</sup>. Proces dekolonizacji Sahary Zachodniej zgodnie z założeniami ZO ONZ powinien szanować wolę ludności w określeniu przyszłego statusu politycznego, ale prawo do samostanowienia pozostawia ZO ONZ pewien zakres uprawnień w zakresie form i procedur, w jakich to prawo będzie realizowane<sup>54</sup>. W swej opinii odrębnej sędzieja Dillard wskazuje, że zgodnie z praktyką w zakresie dekolonizacji, jeżeli taka będzie wola ludu Sahary Zachodniej, może ona osiągnąć niepodległość<sup>55</sup>, a prawo do samostanowienia może być zaspokojone przez samą możliwość wyrażenia swej woli przez lud, bez znaczenia jakie konsekwencje z tego wypłyną i jakie metody zostaną zastosowane<sup>56</sup>.

W sprawie *Timoru Wschodniego* MTS wskazywał na prawo ludu zamieszkującego ten teren, odnosząc się do rezolucji ZO ONZ 32/34 z 1977 roku, w której uznano jego prawo do swobodnego wyrażenia woli na podstawie prawa do samostanowienia i jego prawo do niepodległości<sup>57</sup>. W swej opinii odrębnej sędzieja Ranjeva wskazuje, że MTS powinien odnieść się w swym orzeczeniu do konsekwencji wynikających z prawa do samostanowienia ludu Timoru Wschodniego i na tej podstawie rozstrzygnąć inne kwestie, w tym również kwestie

<sup>50</sup> *Namibia...*, par. 52.

<sup>51</sup> *Separate Opinion of Vice-President M. Ammoun*, s. 57.

<sup>52</sup> *Ibidem*, s. 75.

<sup>53</sup> *Western Sahara...*, par. 59.

<sup>54</sup> *Ibidem*, par. 71.

<sup>55</sup> *Separate Opinion of Judge Dillard*, s. 122.

<sup>56</sup> *Ibidem*, s. 123.

<sup>57</sup> *East Timor (Portugal v. Australia)*. Judgement ICJ. Reports 1995, par. 15, 31.

jurysdykcji<sup>58</sup>. Dalej w swej opinii odrębnej poszedł sędzia Vereshchten, który wskazał, że przed podjęciem decyzji MTS powinien zwrócić się do ludu Timoru Wschodniego, by ten także wypowiedział się w zawisłej sprawie, dotyczącej bezpośrednio jego interesów<sup>59</sup>, zwłaszcza w sytuacji, w której przedstawiciele tego ludu biorą udział w konsultacjach prowadzonych przez ONZ nad rozwiązaniem problemów spornego terytorium<sup>60</sup>.

Opinia doradcza w sprawie *mur w Palestynie* określa prawo Palestyńczyków do samostanowienia jako *legitimate right*, uznając słuszność roszczeń wysuwanych przez ten lud, także żądań utworzenia własnego państwa<sup>61</sup>. Z tego powodu budowa muru „poważnie narusza wykonywanie przez Palestyńczyków prawa do samostanowienia, będąc z tego powodu naruszeniem zobowiązania Izraela do respektowania tego prawa”<sup>62</sup>. Sędzia Kooijmas w swojej opinii odrębnej orzekł, że choć sama konstrukcja muru, tworząca fizyczną barierę, narusza prawo do samostanowienia Palestyńczyków, to MTS powinien pozostawić kwestię jego realizacji procesowi politycznemu. Ponadto stwierdził, że nie jest przekonany co do faktu, że utrudnianie wykonywania prawa do samostanowienia jest samo w sobie naruszeniem prawa międzynarodowego<sup>63</sup>. Sędzia Higgins w swojej opinii odrębnej wskazała, że w momencie wydawania opinii doradczej istniała już praktyka ONZ w zakresie samostanowienia ludów poza kontekstem kolonialnym<sup>64</sup>.

Opinia doradcza MTS w sprawie *Kosowa* przedstawia stanowisko Trybunału, wskazujące, że prawo do samostanowienia w kontekście pozakolonialnym budzi kontrowersje, podobnie jak legalność tzw. *remedial secession* (secesji zaradczej), ponadto kwestia ta pozostaje poza pytaniem skierowanym przez ZO ONZ<sup>65</sup>. Dlatego MTS postanowił badać deklarację niepodległości Kosowa nie z punktu widzenia tego prawa, a z punktu zgodności z prawem międzynarodowym i reżimem ustanowionym przez rezolucję RB ONZ 1244 z 1999 roku<sup>66</sup>. MTS wskazał, że deklaracja została uchwalona przez osoby działające wspólnie jako reprezentanci ludu Kosowa<sup>67</sup>. Na koniec Trybunał orzekł, że jednostronna deklaracja niepodległości Kosowa nie jest niezgodna z prawem międzynarodowym<sup>68</sup>. W swej opinii odrębnej sędzia Trinidad wyraził ubolewanie, że MTS nie wykorzystał

<sup>58</sup> *Separate Opinion of Judge Ranjeva*, s. 47.

<sup>59</sup> *Separate Opinion of Judge Vereshchten*, s. 49.

<sup>60</sup> *Ibidem*, s. 51.

<sup>61</sup> *Wall in the Occupied Palestinian Territory...*, par. 118.

<sup>62</sup> *Ibidem*, par. 120. Tłumaczenie własne.

<sup>63</sup> *Separate Opinion of Judge Kooijmas*, par. 31–32.

<sup>64</sup> *Separate Opinion of Judge Higgins*, par. 29.

<sup>65</sup> *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*. Advisory Opinion ICJ. Reports 2010, par. 82–83. [*Kosovo...*]

<sup>66</sup> *Ibidem*, par. 83.

<sup>67</sup> *Ibidem*, par. 109.

<sup>68</sup> *Ibidem*, par. 122.

deklaracji niepodległości Kosowa do oceny legalności wykonywania prawa do samostanowienia w formie zewnętrznej – poprzez secesję, zwłaszcza *remedial secession*<sup>69</sup>.

KPCz ONZ odrzucił jako niedopuszczalną skargę w sprawie *Mikmaq tribal society v. Canada* z powodu braku prawa do reprezentacji plemienia przez wnoszącego skargę<sup>70</sup>. W swym rozstrzygnięciu w sprawie *Lubicon Lake Band v. Canada* stwierdził, że „[...] Komitet zauważa, że autor, jako jednostka, nie może podnosić roszczeń na podstawie Protokołu Dodatkowego jako ofiara naruszenia prawa do samostanowienia ustanowionego w art. 1 paktu, który dotyczy praw ludów jako takich”<sup>71</sup>.

W sprawie *Gillot et al. v. France* art. 1 MPPOiP został wykorzystany przez KPCz jako klauzula interpretacyjna. Pozwoliło to uznać za proporcjonalne i niearbitralne ograniczenie prawa głosu do określonej grupy osób w przypadku referendum dotyczącego określenia statusu terytorium<sup>72</sup>.

Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów w sprawie *Katangese Peoples' Congress v. Zaire* wskazała, że istnieje wiele dostępnych form, przez które może być realizowane prawo do samostanowienia. W przypadku braku naruszania praw człowieka i prawa do partycypacji w podejmowaniu decyzji politycznych powinno być ono realizowane w ramach państwa, nie naruszając jego integralności terytorialnej<sup>73</sup>.

Ta sama komisja w sprawie *Mgwanga Gunme and 13 ors v. Cameroon* wskazała, że jest zobowiązana do ochrony integralności terytorialnej Kamerunu i nie może popierać ani zachęcać do secesji ludu Południowego Kamerunu<sup>74</sup>. Komisja uznała także, że autonomia i samorząd w ramach istniejącego suwerennego państwa są formą realizacji prawa do samostanowienia. Takiej formy podziału władzy komisja nie może jednak narzucić ani państwu ani zainteresowanemu ludowi. Uznała także legalność secesji w razie powtarzających się i poważnych naruszeń praw człowieka oraz odmowy prawa do partycypacji w życiu publicznym<sup>75</sup>.

<sup>69</sup> *Separate Opinion of Judge Cançado Trindade*, par. 165–181.

<sup>70</sup> *The Mikmaq tribal society v. Canada*. Communication No. 78/1980. KPCz ONZ 1980, par. 8.2.

<sup>71</sup> *Lubicon Lake Band v. Canada*. Communication No. 167/1984. KPCz ONZ 1990, par. 13.3. Tłumaczenie własne.

<sup>72</sup> *Gillot et al. v. France*. Communication No. 932/2000. KPCz 2004, par. 13.4.

<sup>73</sup> *Katangese Peoples' Congress v Zaire*. Merits. Communication No 75/92. Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów 1995, par. 4, 6.

<sup>74</sup> *Mgwanga Gunme and 13 ors v Cameroon*..., par. 190.

<sup>75</sup> *Ibidem*, par. 191.



### 2.3.5 Doktryna

Lech Antonowicz, opisując regułę samostanowienia, wskazuje, że jest ona związana z zasadą równouprawnienia narodów, a jej istotnym elementem jest prawo do swobodnego wyrażenia woli przez lud. Zaznacza on ponadto, że dotyczy ona wszystkich narodów (ludów) i powinna być interpretowana zgodnie z zasadami Karty NZ. Dodaje także, że w przypadku państw wielonarodowych powinna być realizowana poprzez reprezentację interesów wszystkich grup i ich partycypację w procesach politycznych. Uznaje on istnienie prawa do secesji z istniejącego państwa, choć nie jest ono wyrażone w żadnym akcie prawnym, a taka secesja powinna być wynikiem masowego ruchu społecznego czerpiącego jedynie z sił wewnętrznych. Wskazuje on, że w przypadku narodów kolonialnych, w odróżnieniu od narodów państw niepodległych, nie istnieje domniemanie zgodności z zasadą samostanowienia ich statusu politycznego<sup>76</sup>.

Władysław A. Czapliński i Anna Wyrozumska podkreślają rolę prawa do samostanowienia jako podstawy do wykonywania innych praw człowieka. Uznają także możliwość jego stosowania poza procesem dekolonizacji. Rozróżniają pojęcia ludu i narodu, wskazując że lud, aby wykonywać swoje prawo, musi mieć podstawę terytorialną, a jego roszczenie musi zostać uznane przez społeczność międzynarodową. Podkreślają dalej, że prawo do samostanowienia nie przysługuje mniejszościom i zostało podporządkowane zasadzie integralności terytorialnej istniejących państw niepodległych. Wskazują także na problem zgody ludności w przypadku zmian terytorialnych, przyjmując że zgodnie z aktualną praktyką państw nie jest ona wymagana<sup>77</sup>.

Wojciech Góralczyk i Stefan Sawicki twierdzą, że prawo do samostanowienia jest podstawą w ocenie legalności powstawania nowych państw. Uznają także wpływ zasady samostanowienia na zmiany terytorialne jako nierozstrzygujący – tzn. zmiana granic nie wymaga dla swej ważności zgody ludności<sup>78</sup>.

Malcolm N. Shaw podkreśla rolę samostanowienia jako kryterium państwowości, które może także obniżyć wymagania związane z efektywnością w przypadku rozstrzygania kwestii uznania. Według niego samostanowienie jako kryterium uznania państwa stało się dziś, dzięki praktyce państw, normą, czego przykładem jest uznanie przez państwa europejskie nowych republik po rozpadzie Jugosławii. Wskazuje on także, że źródłami tego prawa są zasady demokracji. Dalej podkreśla, że rezolucja ZO ONZ 1514 ma zastosowanie wyłącznie w kontekście kolonialnym i sprzeciwia się secesji. Twierdzi także, że prawo do samostanowienia jest równocześnie normą traktatową, normą

<sup>76</sup> L. ANTONOWICZ: *Podręcznik prawa międzynarodowego*. Wyd. 12. Warszawa 2011, s. 44–48.

<sup>77</sup> W. CZAPLIŃSKI, A. WYROZUMSKA: *Prawo międzynarodowe publiczne*. Wyd. 2. Warszawa 2004, s. 140–143.

<sup>78</sup> W. GÓRALCZYK, S. SAWICKI: *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*. Wyd. 13. Warszawa 2009, s. 122, 189.

prawa zwyczajowego i generalną zasadą prawa. Wskazuje, że pojęcie ludów jest rozumiane jako zarezerwowane dla ludów kolonialnych, a w przypadku państw suwerennych powinno być stosowane wewnątrz istniejących granic, ale prawo to może wyewoluować w kierunku uznania prawa do secesji, co nie zostało jeszcze udowodnione<sup>79</sup>.

James Crawford uznaje, że samostanowienie jest przesłanką prawa do powstania państwa, przesłanką legalności jego utworzenia. Twierdzi, że prawo do samostanowienia zostało wzmocnione przez praktykę ONZ. Podkreśla, że formą realizacji tego prawa jest utworzenie nowego państwa poprzez secesję, stowarzyszenie lub integrację. Według niego poza kontekstem kolonialnym jego wykonywanie budzi kontrowersje. Wskazuje, że w doktrynie powstało rozróżnienie na wewnętrzne i zewnętrzne formy samostanowienia. Uznaje także prawo do *remedial secession* (secesji zaradczej)<sup>80</sup>.

Robert Jennings i Arthur Watts podkreślają problem stosowania prawa do samostanowienia poza kontekstem kolonialnym. Twierdzą oni także, że koncepcja plebiscytu i referendum w sprawie zmian terytorialnych, dzięki temu prawu, uzyskały nowe wymiary oraz znaczenia. Wskazują dalej, że prawo to jest zarówno normą prawną, jak i wskazówką dla polityki ONZ. Uważają, że norma ta ma szczególne znaczenie w przypadku zmian terytorialnych i powstawania nowych państw. Wspominają oni także o znaczeniu zasady *uti possidetis* w kontekście tworzenia granic postkolonialnych<sup>81</sup>.

Opracowane w ramach UNESCO *Peoples' Right to Self-Determination* wskazywało jedynie na istnienie prawa do samostanowienia w stosunku do ludów tubylczych, ludów kolonialnych i innych ludów<sup>82</sup>. Inne opracowanie, przygotowane w ramach działalności UNPO, podkreślało przede wszystkim niechęć Komitetu Praw Człowieka ONZ do przyjmowania skarg indywidualnych na podstawie Protokołu Dodatkowego na naruszenie art. 1 MPPOiP<sup>83</sup>. Prezentowało ono także pogląd mówiący, że współcześnie panuje na arenie międzynarodowej zgoda co do interpretacji pojęcia „ludu”, która wykracza poza zastosowanie związane z dekolonizacją<sup>84</sup>.

<sup>79</sup> M.N. SHAW: *International Law*. Ed. 6. Cambridge 2008, s. 205–206, 251–257.

<sup>80</sup> J.R. CRAWFORD: *Brownlie's Principles of International Law*. Ed. 8. Oxford 2012, s. 141–142.

<sup>81</sup> R. JENNINGS, A. WATTS: *Oppenheim's International Law: Volume 1 Peace*. Ed. 9. Oxford 2009, s. 712–716.

<sup>82</sup> UNESCO *Meeting of Experts, Peoples' Right to Self-Determination...*, s. 10–11.

<sup>83</sup> A. BATALLA: *The Right of self-determination – ICCPR and the jurisprudence of the Human Rights Committee*. UNPO. Haga 2006, s. 2.

<sup>84</sup> Ibidem, s. 3.

### 2.3.6 Prawo wewnętrzne

Sąd Najwyższy Kanady w 1998 roku rozstrzygnął sprawę *Jednostronnej secesji Quebecu*. Wiele kwestii związanych z prawem do samostanowienia i form jego wykonywania zostało poruszonych w tym orzeczeniu, poniżej prezentuje się najważniejsze.

Po pierwsze problem prawa do jednostronnej secesji jest kwestią prawną. Po drugie zastosowanie znajdują w tym przypadku normy prawa wewnętrznego, zwłaszcza normy konstytucyjne. Po trzecie zastosowanie znajdzie także prawo międzynarodowe, w tym prawo do samostanowienia<sup>85</sup>. Secesja może nastąpić jedynie poprzez zmianę konstytucji<sup>86</sup>. Nie może być więc aktem jednostronnym, a powinna mieć miejsce po przeprowadzeniu procesu negocjacji między prowincją Quebec a pozostałymi prowincjami i rządem centralnym. Jednostronna może być jednak inicjatywa wszczęcia negocjacji, oparta na referendum, w którym mieszkańcy prowincji (lud) w sposób jasny i za zgodą większości opowiedzą się za secesją<sup>87</sup>.

Wyniki referendum, jeżeli będą wyrażały zgodę na secesję, powinny być wzięte pod uwagę w procesie decyzyjnym. Takie wyniki wywołują obowiązek wszczęcia i prowadzenia w dobrej wierze, w zgodzie z obowiązującym prawem, negocjacji z dążącą do secesji prowincją. Wynik takiego procesu nie jest jednak oczywisty, ponieważ obowiązek negocjacji nie obejmuje obowiązku zgody na odłączenie części terytorium od państwa<sup>88</sup>. Ponadto Quebec, dążąc do secesji, powinien zapewnić, że będzie przestrzegać prawa międzynarodowego w zakresie ochrony praw człowieka<sup>89</sup>.

Skutkiem wydania tego orzeczenia była *Clarity Act* z 2000 roku, która doprecyzowywała warunki referendum oraz ewentualnych negocjacji. Podkreślała także, że wystąpienie prowincji z federacji wymaga zmiany konstytucji.

Rezolucja Zgromadzenia Kosowa z 3 lutego 2003 roku<sup>90</sup> powołuje się na prawo do samostanowienia jako podstawę do ogłoszenia niepodległości i suwerenności państwa Kosowo. Jednak ostateczna Deklaracja Niepodległości Kosowa, która została ogłoszona 17 lutego 2008 roku<sup>91</sup>, nie powołuje się już na to prawo wprost. Wskazuje ona, że prawo do ogłoszenia niepodległości wypływa z woli ludu i jest zgodne z prawem międzynarodowym.

<sup>85</sup> *Secession of Quebec, Re, Reference to Supreme Court*. Supreme Court of Canada 1998, par. 83.

<sup>86</sup> *Ibidem*, par. 84.

<sup>87</sup> *Ibidem*, par. 86.

<sup>88</sup> *Ibidem*, par. 88, 97.

<sup>89</sup> *Ibidem*, par. 91, 92, 151.

<sup>90</sup> *Material relating to the Establishment of UMMIK Administration of Kosovo – Actions by Kosovo institutions* (Part II-H). Sekretarz Generalny ONZ 2008, s. 188.

<sup>91</sup> Deklaracja Niepodległości Kosowa: [http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Dek\\_Pav\\_e.pdf](http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Dek_Pav_e.pdf) [data dostępu: 25.03.2016].

Jednym z aspektów prawa do samostanowienia są prawo do rozwoju i prawo do poszanowania zwyczajów ludów tubylczych. Przejawem tych praw jest uznanie rdzennych tytułów własności ziemi. Poniżej przedstawione zostaną pokrótce najważniejsze osiągnięcia Australii i Malezji w tym zakresie.

Ochrona ludów tubylczych została włączona do porządku prawnego Australii w 1975 roku na mocy *Racial Discrimination Act*, który zakazuje dyskryminacji rasowej i dopuszcza „specjalne środki” wobec grup wymagających szczególnej ochrony. W 1992 roku kwestia rdzennych tytułów własności pojawiła się przed Sądem Najwyższym w sprawie *Mabo and ors v. Queensland*. W tym orzeczeniu Sąd rozstrzygnął, że rdzenni mieszkańcy z plemienia Meriam na mocy rdzennych tytułów własności „mają przeciwko całemu światu prawo do posiadania, zajmowania i wykorzystywania ziemi na Murray Islands”<sup>92</sup>. Na skutek powyższego orzeczenia w 1993 roku uchwalono *Native Title Act*, który uznaje istnienie tytułów własności do ziemi wywodzących się ze zwyczaju autochtonów. W sprawie *Western Australia v. The Commonwealth; Wororra Peoples v. Western Australia; Biljabu v. Western Australia* z 1995 roku Sąd Najwyższy Australii potwierdził ważność tej ustawy i pierwszeństwo rdzennych tytułów własności wynikających ze zwyczaju nad prawami przyznanymi przez kolonialistów.

Podobne zdanie wyraziły Sąd Najwyższy i Sąd Federalny Malezji w sprawie *Sagong Tasi* z 2002 roku i w sprawie *Madelin bin Salleh* z 2008 roku. Te orzeczenia potwierdzają, że zwyczajowe rdzenne prawa do ziemi opierają się na prawach konkretnych ludów tubylczych, a zwyczaje i praktyka są częścią wiążącego prawa i mieszczą się w istocie systemu *common law*<sup>93</sup>.

## 2.4 Zakres przedmiotowy

### 2.4.1 Uwagi wprowadzające

Określenie co (zgodnie z prawem międzynarodowym) jest konsekwencją powołania się przez lud na prawo do samostanowienia jest najbardziej kontrowersyjnym problemem związanym z tym prawem. Wskazanie, w jakich sytuacjach i pod jakimi warunkami określone roszczenie może być uznane za legalne a tym samym chronione prawem jest konieczne do określenia treści tego prawa i zakresu jego zastosowania.

Najczęściej powoływana w nauce klasyfikacja to podział na zewnętrzne i wewnętrzne formy realizacji prawa do samostanowienia. Formy wewnętrzne

<sup>92</sup> Tłumaczenie własne.

<sup>93</sup> *Report of the National Inquiry into the Land Rights of Indigenous Peoples*. Human Rights Commission of Malaysia. Kuala Lumpur 2013, s. XII.

mieszczą się w granicach istniejących państw, formy zewnętrzne dążą do utworzenia nowego państwa. W tym podziale najtrudniejsze do skatalogowania są: prawo do uznania, prawo do równości i prawo do walki narodowowyzwoleńczej, które zostaną ujęte na końcu niniejszego podrozdziału i są raczej aspektami prawa do samostanowienia czy zasadami je uzupełniającymi. Formą pośrednią jest także decyzja o wyłączeniu części terytorium spod mocy wiążącej traktatów ustanawiających organizację międzynarodową.

Niektórzy przedstawiciele doktryny uważają, że współcześnie nie istnieją legalne formy zewnętrzne realizacji prawa do samostanowienia. Jednakże, wyłączenie zewnętrznego samostanowienia i utrzymanie wyłącznie jego wewnętrznych form jest sprowadzaniem tej zasady do poziomu sloganu<sup>94</sup>. Ponadto przykłady zarówno rezolucji organów ONZ, orzecznictwa MTS, jak i przykład orzeczenia Sądu Najwyższego Kanady potwierdzają aktualność legalności, pod pewnymi warunkami, secesji lub utworzenia własnego państwa przez lud.

Co bardzo ważne (a często pomijane w doktrynie) to fakt, że prawo do samostanowienia daje podstawę prawną do osiągnięcia pewnego stanu prawnego i faktycznego oraz jego utrzymania. Dlatego w pewnych sytuacjach ocenie prawnej podlegać będą dwa równoległe i fundamentalnie sprzeczne roszczenia ludów, oba *prima facie* legitymowane przez prawo międzynarodowe, w szczególności prawo do samostanowienia. Rozwiązywanie tego typu konfliktów zostanie omówione szerzej w rozdziale trzecim niniejszej pracy.

### 2.4.2 Prawo do wyboru formy rządu

Jedną z wewnętrznych form realizacji prawa do samostanowienia jest prawo do wyboru formy rządu. Zawiera się w nim prawo narodów do swobodnego wyboru i rozwijania wewnętrznego systemu politycznego<sup>95</sup>. Dotyczy ono przede wszystkim narodów w znaczeniu politycznym, tzn. wspólnoty obywateli państwa.

Rezolucja 2131 z 1965 roku *Declaration on Inadmissibility of Intervention* potwierdza w preambule istnienie prawa do wyboru formy rządu jako elementu zasady samostanowienia. Także rezolucja ZO ONZ 2526 z 1970 roku *Declaration on Friendly Relations* wskazuje na sposoby realizacji prawa do samostanowienia, m.in. poprzez decydowanie o swym statusie politycznym.

Rezolucja 61/295 z 2007 roku *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples* w art. 3 wskazuje, że na mocy prawa do samostanowienia ludy mogą swobodnie określić swój status polityczny. Jest to więc wyjątek od zasady, mówiącej iż podmiotem tego prawa jest wspólnota wszystkich obywateli

<sup>94</sup> S. OETER: *Selbstbestimmungsrecht in Wandel...*, s. 756.

<sup>95</sup> *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developments on the Basis of UN Instruments...*, s. 46.

państwa. W tej rezolucji prawo to odnosi się do grupy, jaką jest lud tubylczy i jego prawa do określenia własnego systemu politycznego. Wiąże się to z prawem autochtonów do decydowania o własnych sprawach lokalnych.

Prawo to ma jednak ograniczenia. Forma rządu wybrana przez naród nie może: dyskryminować żadnej grupy społecznej czy etnicznej, propagować nienawiści rasowej i apartheidu. Ponadto musi umożliwiać realizowanie także innych zobowiązań międzynarodowych, w tym obowiązku ochrony mniejszości czy zakazu użycia siły.

### 2.4.3 Prawo do autonomii

Samo słowo „autonomia” oznacza: niezależność, niezawisłość, samodzielność, samostanowienie. To pewien stopień wolności, o którego przyznaniu decyduje państwo<sup>96</sup>. Autonomia terytorialna jako forma ustrojowa oznacza zakres praw i kompetencji w zakresie władzy publicznej szerszy od tego, którym władają jednostki administracyjnego podziału państwa (samorządy). W konsekwencji oznacza pewien stopień niezależności regionu od władz centralnych. Część kompetencji państwa zostaje w ten sposób przyznanych wspólnocie terytorialnej<sup>97</sup>. Prawo to może być także realizowane w ramach państwa federalnego, regionalnego lub autonomii jednego regionu (decentralizacja nierównomierna).

Autonomia nieterytorialna (*non-territorial autonomy*) jest pojęciem związanym z ochroną mniejszości i umożliwieniem jej wykonywania pewnych form samorządu. Opiera się ona na rozwiązaniach prawnych i faktycznych, przekazujących pewien zakres zadań publicznych w zakresie spraw mniejszości (kultura, partycypacja, tożsamość, język) na rzecz organizacji i instytucji prywatnoprawnych<sup>98</sup>.

Prawo do autonomii jako forma realizacji prawa do samostanowienia jest szczególnie odmianą prawa do wyboru formy rządu. Mieści się w nim zarówno prawo do samorządu, jak i prawo do autonomii *sensu stricto*, tzn. prawo do przeniesienia pewnych kompetencji legislacyjnych na poziom wspólnoty terytorialnej (regionu) oraz prawo do autonomii nieterytorialnej w przypadku wspólnot rozproszonych. W przypadku ludów tubylczych Rezolucja 61/295 z 2007 roku *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous People* w art. 4 przyznaje im *expressis verbis* na mocy prawa do samostanowienia prawo do autonomii i samorządu.

<sup>96</sup> K. WLAŻLAK: *Współczesne problemy autonomii regionalnej w Europie*. PiP 2010, nr 8, s. 32.

<sup>97</sup> N. PAECH, S. TOLOCOUĞLU: *Minderheitenschutz, Selbstbestimmungsrecht und Autonomie*. Kolonia 2014, s. 38.

<sup>98</sup> A. OSIPOV: *Non-Territorial Autonomy during and after Communism: In the Wrong or Right Place?*. JEMIE 2013, vol. 12, no. 1, s. 8.

Komitet Praw Człowieka wskazał na prawo do konsultacji obejmujące obowiązek podjęcia przez rządy dialogu ze wspólnotami tubylczymi. Ludy te powinny mieć prawo wyrażenia zgody na decyzje polityczne w sposób swobodny, uprzedni i po otrzymaniu wszelkich informacji. Zakres spraw, które powinny być konsultowane, obejmuje decyzje w jakikolwiek sposób wpływające na ich uprawnienia i obowiązki. Zgoda lub jej brak powinny być brane pod uwagę w procesie decyzyjnym<sup>99</sup>. Można tego typu autonomię nazwać ograniczoną „autonomią polityczną”, ponieważ mieści ona w sobie prawo do współdecydowania i obowiązek brania pod uwagę woli ludu tubylczego, nie dotyczy jednak przeniesienia uprawnień władzy państwowej na te wspólnoty.

#### 2.4.4 Prawo do dysponowania bogactwami naturalnymi i prawo do rozwoju

Oddzielne miejsce w porządku międzynarodowym zajmuje prawo do dysponowania bogactwami naturalnymi i prawo do rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturalnego. Oba prawa są ze sobą nierozzerwalnie połączone, ponieważ tylko jeżeli każda wspólnota terytorialna będzie mogła samodzielnie dysponować bogactwem swojej ziemi (nie tylko kopalinami, ale także ziemią czy roślinnością), możliwy jest jej pełny i zrównoważony rozwój. Sytuacja tego prawa jest wyjątkowo trudna, co było widoczne w związku z prawem do ziemi i sporów o nie z administracją reprezentującą interesy potomków osadników. W niniejszej pracy problem ten zostanie jedynie ogólnie zarysowany.

Prawdziwym celem międzynarodowego porządku ekonomicznego jest nie rozwój narodów, a rozwój każdego mężczyzny i każdej kobiety w każdym zakresie. Łączy on w sobie uznanie wartości kulturowych, roli stosunków społecznych, edukacji i dobrobytu ekonomicznego. Oznacza rozwój człowieka dla jego dobra i musi być podstawowym czynnikiem w procesie postępu jako takiego<sup>100</sup>. Ta zasada stoi za uznaniem praw wspólnot autochtonicznych i jest uzasadnieniem ich ochrony.

Rezolucja ZO ONZ 1314 z 1958 roku wskazuje, że trwała suwerenność ludów nad ich zasobami naturalnymi jest formą realizacji wewnętrznego aspektu prawa do samostanowienia. Podobnie trwałą suwerenność ludów nad zasobami naturalnymi potwierdza rezolucja ZO ONZ 1803 z 1962 roku. Także rezolucja ZO ONZ 2131 z 1965 roku *Declaration on the Inadmissibility of Intervention* uznaje prawo do dysponowania zasobami naturalnymi i swobodnego rozwoju ekonomicznego w preambule.

<sup>99</sup> *Right of peoples to self-determination*. W: Raport Sekretarza Generalnego. ONZ 2014, A/69/342, par. 8.

<sup>100</sup> *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developments on the Basis of UN Instruments...*, s. 121.

Prawo ludów do wyboru ich systemu kulturowego i do swobodnego dążenia do postępu kulturowego zostało potwierdzone w *The Declaration of the Principles of International Cultural Co-operation*, przyjętej przez Konferencję UNESCO w 1966 roku. Art. 1 tej deklaracji stanowi o obowiązku poszanowania godności każdej kultury, art. 2 wskazuje, że narody powinny dążyć do rozwoju różnych gałęzi kultury. Ponadto art. 5 stanowi, że współpraca kulturalna jest obowiązkiem ludów i narodów, a zgodnie z art. 11 państwa powinny postępować według zasad Karty NZ.

Rezolucja ZO ONZ 2542 z 1969 roku *Declaration on Social Progress and Development* w art. 3 stanowi, że prawo do samostanowienia jest podstawowym warunkiem postępu i rozwoju. Ponadto deklaracja dotyczy także kwestii szczegółowych związanych z samostanowieniem (art. 5: obowiązek zapewnienia równych szans, art. 6: prawo do równego udziału we wzroście gospodarczym i bogactwie, art. 9: obowiązek podnoszenia standardu życia całej populacji). Dalej rezolucja ZO ONZ 3281 z 1974 roku *The Charter of Economic Rights and Duties of States* potwierdza, że prawo do samostanowienia jest jedną z zasad prawa międzynarodowego, na których ona się opiera. W art. 6 ustanawia obowiązek przeciwdziałania wszelkim formom okupacji i kolonializmu, także ekonomicznego.

W odniesieniu do ludów tubylczych rezolucja ZO ONZ 61/295 z 2007 roku *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous People* w art. 3 wskazuje na to, że prawo do samostanowienia mieści w sobie także prawo do swobodnego dążenia do rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturalnego. Powiązaniem z prawem do samostanowienia ludów tubylczych pozostaje zakaz wysiedleń bez ich zgody z obszarów przez nich zamieszkiwanych<sup>101</sup>.

Prawo do dysponowania bogactwami naturalnymi i do rozwoju jest zarówno jedną z form realizacji prawa do samostanowienia, jak i warunkiem *sine qua non* realizacji innych jego form oraz podstawowych praw człowieka. Choć prawo to zostało *expressis verbis* rozpoznane w prawie międzynarodowym (art. 25 MP-PESK), instrumenty służące jego wdrażaniu wydają się wciąż niewystarczające.

#### 2.4.5 Prawo do utworzenia państwa

Prawo do utworzenia suwerennego i niepodległego państwa jest zewnętrzną formą realizacji prawa do samostanowienia. Mieści się w nim z jednej strony prawo do utworzenia państwa, z drugiej zaś prawo do swobodnego decydowania o jego miejscu w społeczności międzynarodowej<sup>102</sup>. W praktyce stosowania

<sup>101</sup> *Right of peoples to self-determination...*, par. 10.

<sup>102</sup> *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developments on the Basis of UN Instruments...*, s. 46.



prawa do samostanowienia ta forma znalazła swoje zastosowanie głównie w procesie dekolonizacji. W przypadku dekolonizacji forma wykonywania prawa do samostanowienia jest specyficzna przede wszystkim dlatego, że kolonie po 1945 roku nie mogły być uważane za część terytoriów dominiów<sup>103</sup>. Dlatego nie może być mowy o secesji ludów kolonialnych. Podobna sytuacja zastosowania tego prawa ma miejsce w przypadku upadku i rozpadu państwa<sup>104</sup>. Podsumowując te rozważania, należy wskazać, że prawo do utworzenia własnego państwa aktualizuje się w momencie, gdy nie istnieje więź państwowa z braku istnienia władzy najwyższej lub więzów terytorialnych. Pytaniem pozostaje kwalifikacja odłączenia się części państwa okupowanego za pomocą użycia siły (przypadek Namibii, Timoru Wschodniego czy Bangladeszu). Zostaną one omówione w podrozdziale 2.4.6 poświęconym secesji i są to przypadki szczególne.

Rezolucja ZO ONZ 2526 z 1970 roku *Declaration on Friendly Relations* uznaje prawo do utworzenia niepodległego i suwerennego państwa jako zewnętrzną formę realizacji prawa do samostanowienia. Podobnie rezolucja ZO ONZ 44/80 1989 *Universal Realization of the Right of Peoples to Self-Determination* powtarza, że ludność pod władzą kolonialną lub okupacyjną ma prawo do utworzenia suwerennego państwa.

W tym kontekście należy także interpretować rezolucję ZO ONZ 1514 z 1960 roku *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, która wskazuje, że „[...] wszystkie ludy mają prawo do samostanowienia; na mocy tego prawa mogą w wolny sposób określić swój status polityczny i swobodnie dążyć do rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturalnego”<sup>105</sup>. Pod pojęciem statusu politycznego interpretatorzy często upatrują także prawo do utworzenia własnego państwa.

Należy podkreślić, że poza dwoma przypadkami wymienionymi powyżej powstanie nowego państwa możliwe jest jedynie na skutek secesji, która zostanie omówiona oddzielnie poniżej. Powód takiego rozwiązania to założenie, że choć skutek realizacji prawa do samostanowienia jest w zasadzie tożsamy, to warunki uznania legalności roszczenia pozostają inne.

#### 2.4.6 Prawo do secesji

Secesja jest to dążenie grupy lub części państwa do oddzielenia się od politycznej i konstytucyjnej władzy zwierzchniej. Celem tego działania jest osiągnięcie państwowości dla nowej jednostki terytorialnej i miejsca w społeczności międzyna-

<sup>103</sup> W. CZAPLIŃSKI: *Samostanowienie – secesja – uznanie (Uwagi na tle inkorporacji Krymu do Federacji Rosyjskiej)*. W: *Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym*. Red. J. MENKES, E. CAŁA-WACINKIEWICZ. Warszawa 2015, s. 234.

<sup>104</sup> P. HIPOLD: *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker...*, s. 3.

<sup>105</sup> Tłumaczenie własne.

rodowej. Omówione w poprzednich podrozdziałach formy realizacji prawa do samostanowienia w zasadzie nie budzą wątpliwości w nauce prawa międzynarodowego. Sytuacja jest zupełnie inna w przypadku prawa do secesji, ponieważ prawo do secesji od istniejącego państwa jako takie nie pojawia się ani w aktach prawnych, ani w praktyce ONZ. Powodem tego jest fakt, że powoływanie prawa do samostanowienia w celu naruszenia integralności terytorialnej i narodowej jedności jest nadużyciem tego prawa i działaniem sprzecznym z Kartą NZ.

Secesja może być uznana za legalną, kiedy ludność znajduje się pod okupacją, obcym panowaniem, dominacją i wyzyskiwana, a prawa człowieka są w sposób rażący naruszane. Innymi słowy – prawo ludności do wewnętrznego samostanowienia nie jest realizowane, a ponadto dochodzi do masowych naruszeń innych praw człowieka (tzw. *remedial secession* – secesja zaradcza)<sup>106</sup>.

Specjalny Sprawozdawca zauważył, że należy każdorazowo badać czy integralność terytorialna i jedność narodowa istnieją faktycznie, czy są jedynie instrumentami mającymi na celu utrzymanie obcej dominacji. W sytuacji, gdy okazuje się, że mamy do czynienia z fikcją – lud dążący do samostanowienia jest do tego w pełni uprawniony<sup>107</sup>.

Także na spotkaniu Komisji Praw Człowieka w 1977 roku pojawiła się opinia wykluczająca interpretację prawa do samostanowienia poprzez uznanie legalności secesji. Dodane zostało jednakże, że w przypadku, gdy włączenie do państwa odbyło się nielegalnie i wbrew woli ludności, dążenia secesyjne mogą zostać uznane za legalne<sup>108</sup>.

W przypadku żądania secesji grupa ludności regionu do tego dążąca powinna dojść do konsensusu z pozostałymi grupami albo udowodnić, że jest w przeważającej większości na terytorium, które ma zostać odłączone. Ponadto musi udowodnić, że spełnia przesłanki zasady *uti possidetis*, a obszar, który ma zostać oderwany tworzy zwartą całość, najlepiej o historycznych granicach<sup>109</sup>.

Każdy z wyżej wskazanych warunków został wykorzystany w historii najnowszej w celu uznania legalności secesji w sytuacji, gdy względy sprawiedliwości i bezpieczeństwa międzynarodowego wzywały do tego. Sytuacja, w której mamy do czynienia z *de facto* okupacją wojskową i działaniami naruszającymi podstawowe prawa człowieka, a do tego z konfliktem zbrojnym, miała miejsce w przypadku odłączania się Palestyny od Izraela. Przypadek fikcji istnienia państwa został w zasadzie wykorzystany w sytuacji rozpadu Jugosławii i uznania zasadności roszczeń republik odłączających się od Federacji. Możliwość konsensualnej secesji została uznana i dopuszczona w przypadku Quebecu i Szkocji, które do dziś z tej możliwości nie skorzystały. Nielegalność okupacji i naruszanie

<sup>106</sup> A. SZPAK: *Secesja państwa w świetle prawa międzynarodowego*. PiP 2014, nr 38, s. 43.

<sup>107</sup> *The Right to Self-Determination. Implementation of UN Resolutions...*, s. 14.

<sup>108</sup> *Ibidem*, s. 6. Cytat z (E/CN.4/SR.1411, par. 4).

<sup>109</sup> S. OETER: *Self-Determination...*, s. 331.

praw człowieka były zaś podstawą uznania roszczeń Timoru Wschodniego. Nie sposób przy tej okazji nie wspomnieć przypadku Kosowa, który w zasadzie wymyka się powyższym przesłankom i wydaje się przez to pod względem teoretycznym najciekawszym przykładem realizacji prawa do samostanowienia (choć być może wcale tym nie było – opinia MTS dotycząca *Kosowa*). Powyższe przykłady zostaną dokładniej omówione w rozdziale trzecim niniejszej pracy.

Pozostaje także pytanie dotyczące tego, czy w warunkach ustroju federalnego (powstałego ze swej istoty na podstawie konsensusu części składowych) istnieje z mocy samego prawa możliwość secesji („zerwania umowy” konstytuującej federację). Teoretycy federacji odpowiadają na to pytanie negatywnie twierząc, że brak prawa do secesji części składowych federacji wynika z natury państwa federalnego, które jest związkiem trwałym<sup>110</sup>. Wyjątkiem od tej zasady jest przypadek, w którym konstytucja *expressis verbis* przewiduje taką możliwość – wspólnie prawo do wystąpienia przewiduje jedynie konstytucja federacji St. Kitts and Nevis<sup>111</sup>.

Choć prawo do secesji jako takie nie istnieje, należy zwrócić uwagę, na zakaz wykorzystywania najemników lub innych sił zbrojnych w celu ograniczenia prawa do samostanowienia ludów, ale także w celu naruszenia integralności terytorialnej, jedności politycznej lub suwerenności i niepodległości państwa działającego zgodnie z zasadą samostanowienia<sup>112</sup>. Oznacza to, że w pewnych przypadkach, pomimo braku istnienia prawnych podstaw do secesji wspólnoty wysuwającej takie żądania, nie będzie możliwe powstrzymanie jej dążeń i może nastąpić sytuacja powstania *de facto* nowego państwa, którego utworzenie z powołaniem na prawo do samostanowienia nie spełnia przesłanki legalności. Nie oznacza to jednak, że sam fakt powstania państwa nie był legalny – takie przypadki powinny być oceniane każdorazowo *ad casum*.

Legalność secesji nie musi w praktyce oznaczać jej sukcesu. Najważniejszym warunkiem udanej secesji jest uznanie jej skutków – nowo powstałego państwa<sup>113</sup>. Chodzi zatem o fakt, nie zaś prawa. Po secesji państwo zachowuje tożsamość i ciągłość prawną<sup>114</sup>, a nowo powstałe państwo może w pewnym zakresie być sukcesorem pewnych praw i obowiązków międzynarodowych.

<sup>110</sup> T. WIECIECH: *Prawo secesji w federacjach Stanów Zjednoczonych, Australii i Kanady...*, s. 95.

<sup>111</sup> *Ibidem*, s. 96.

<sup>112</sup> *Right of peoples to self-determination...*, par. 16.

<sup>113</sup> W. CZAPLIŃSKI: *Samostanowienie – secesja – uznanie (Uwagi na tle inkorporacji Krymu do Federacji Rosyjskiej)*..., s. 245.

<sup>114</sup> P. ŁASKI: *Pojęcie secesji części terytorium państwa*. „Annales UMCS. Sectio G” 1989, nr 36, s. 203.

### 2.4.7 Prawo do integracji lub stowarzyszenia z istniejącym państwem

Integracja lub stowarzyszenie wspólnoty wraz z terytorium przez nią zamieszkiwanym jest możliwą formą zewnętrznego realizacji prawa do samostanowienia, uznaje ją m.in. rezolucja ZO ONZ 2526 z 1970 roku *Declaration on Friendly Relations*. Należy jednak być bardzo ostrożnym w tym zakresie. Historia najnowsza zna bowiem przykłady integracji, takich jak *Anschluss* Austrii czy aneksja Krymu, które z realizacją prawa do samostanowienia niewiele miały wspólnego.

Integracja z innym państwem jest możliwa, o ile jest wyrazem woli ludu. Powinna być ona przeprowadzona na podstawie referendum, w którym głosować będą mogły osoby mające więź prawną z terytorium, więź ta powinna być aktualna i trwała (by nie doprowadzić do nadużyć po stronie państwa, do którego przyłączenie ma nastąpić)<sup>115</sup>.

Ponadto integracja taka nie może być prowadzona z pogwałceniem innych norm prawa międzynarodowego, w tym przede wszystkim zakazu użycia siły i jego groźby oraz zakazu nielegalnej interwencji w sprawy wewnętrzne. Pozostałe normy prawa międzynarodowego i konsekwencje ich naruszeń nie są przedmiotem niniejszej pracy, jednak należy brać je pod uwagę w ocenie legalności integracji, w ramach realizacji zasady samostanowienia.

Pomimo powyższych zastrzeżeń znane są z historii przypadki legalnej integracji:

[...] chodzi mianowicie o zjednoczenie Egiptu i Syrii w roku 1958, Tanganii i Zanzibaru w roku 1964 oraz Jemenu Południowego i Jemenu Północnego w roku 1990. Dotyczy to także zjednoczenia RFN i NRD w roku 1990. W każdym z tych czterech przypadków akt zjednoczenia dwóch państw był oparty bądź na wynikach referendum przeprowadzonego wśród ludności, bądź też następował w rezultacie decyzji parlamentów jednoczących się państw<sup>116</sup>.

### 2.4.8 Prawo do uznania

Prawo do uznania nie jest formą realizacji prawa do samostanowienia, jest raczej jej aspektem. Bez uznania ludu bądź narodu nie ma bowiem mowy o realizacji prawa do samostanowienia. W tym podrozdziale poruszony zostanie także pokrótce problem ochrony mniejszości i jej roli w interpretacji prawa do samostanowienia.

Komitet Praw Człowieka, wypowiadając się dla celów Raportu dotyczącego prawa do samostanowienia, przywołał swoją rekomendację, która opierała się

<sup>115</sup> S. OETER: *Self-Determination...*, s. 329.

<sup>116</sup> L. ANTONOWICZ: *Samostanowienie narodów jako zasada prawa międzynarodowego*. „Annales UMCS. Sectio G” 1996, nr 43, s. 77.

na obowiązku uznania istnienia różnych mniejszości etnicznych i językowych oraz zapewnienia im politycznej reprezentacji oraz partycypacji na poziomie regionalnym w podejmowaniu decyzji politycznych (rekomendacja CCPR/C/ETH/CO/1, par. 26)<sup>117</sup>. Trudno jest określić, czy celem KPCz było wskazanie, że to prawo mniejszości mieści się w zakresie normowania prawa do samostanowienia, czy jedynie zostało to przywołane jako kwestia poboczna.

Stanowisko włączające problematykę mniejszości do zakresu prawa do samostanowienia zajmują niektórzy przedstawiciele nauki niemieckiej, czego przykładem może być twierdzenie, że wewnętrzne samostanowienie odnosi się także do ochrony mniejszości, poprzez umożliwienie jej udziału w sprawach publicznych oraz ochronę tożsamości<sup>118</sup>. Nie jest to jednak stanowisko większości doktryny.

Uznanie ludu jest potwierdzeniem legitymizacji konkretnych roszczeń wysuwanych przez określoną wspólnotę. Uznanie w tym przypadku ma raczej konstytutywny charakter, ponieważ tylko w przypadku uznania roszczeń cele osiągnięte na podstawie prawa do samostanowienia mogą być uznane za legalne i w konsekwencji trwałe<sup>119</sup>. Akt ten ma wiele następstw związanych z późniejszym traktowaniem uznanego ludu. Po pierwsze w takim przypadku walka narodowyzwoleńcza uważana jest za legalną, po drugie państwa, które uznały wysunięte postulaty samostanowienia, mają obowiązek promowania i wspierania ich realizacji.

W prawie międzynarodowym nie istnieje legalna definicja „ludu”, nie ma też w zasadzie organu, który w sposób wiążący mógłby określać co (kto) nim jest, a co (kto) nie. Dlatego często duże znaczenie nadaje się właśnie uznaniu. Może ono nastąpić w wielu formach (poparcie dla rezolucji ONZ i akcji podejmowanych przez tę organizację, akt skierowany bezpośrednio do zainteresowanego ludu), jednak powinno być wyraźne.

#### 2.4.9 Prawo do równości

Prawo do równości interpretowane jest w dwóch aspektach: jako prawo do równości ludów (narodów): na arenie międzynarodowej i w ramach systemu politycznego jednego państwa.

W aspekcie międzynarodowym prawo do samostanowienia jest w tradycji normatywnej ONZ często łączone z prawem do równości ludów. Oba te prawa stanowią jedną normę, łączącą dwie koncepcje: równości praw i samostanowie-

<sup>117</sup> *Right of peoples to self-determination...*, par. 7.

<sup>118</sup> P. HIPOLD: *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker...*, s. 41; G. BRUNNER: *Menschenrechte und Minderheiten: Individualrechte, Gruppenrechte oder Selbstbestimmungsrecht*. „Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften” 1998, nr 39, s. 124.

<sup>119</sup> S. OETER: *Self-Determination...*, s. 333.

nia<sup>120</sup>. Obie koncepcje stanowią nierozdzieloną i uzupełniającą się całość: nie ma bowiem mowy o samostanowieniu bez uznania równości praw ludów, a owa równość praw bez samostanowienia nie może być realizowana.

W aspekcie wewnętrznym istnieje zależność między prawem do samostanowienia a prawem każdego obywatela do brania udziału w podejmowaniu decyzji dotyczących spraw publicznych, uznanym w art. 5 konwencji o likwidacji wszelkich form rasizmu. W konsekwencji rząd reprezentujący całą populację, bez względu na pochodzenie etniczne czy rasę podlega ochronie, tak samo jak integralność terytorialna państwa, które reprezentuje. Jednak, gdy zasada równości grup w państwie jest naruszana, wtedy może się pojawić prawo do secesji zaradczej (*remedial secession*)<sup>121</sup>.

#### 2.4.10 Prawo do walki narodowyzwolenczej

Prawo do uznania legalności walki narodowyzwolenczej jest połączone z prawem do statusu kombatanta walczących o prawo do samostanowienia. Oba te prawa mają umożliwić realizację prawa do samostanowienia w warunkach ekstremalnych – kiedy jedynym możliwym wyjściem z sytuacji jest podjęcie walki zbrojnej. Takie sytuacje będą miały miejsce przede wszystkim w przypadkach wojskowej okupacji i masowego łamania praw człowieka. Pomimo tego ograniczenia dalej nie ma w doktrynie konsensusu co do istnienia tego prawa, choć wydaje się, że zwłaszcza w kontekście kolonialnym i okupacji większość to prawo uznaje<sup>122</sup>. Uznanie prawa do walki narodowyzwolenczej nie jest równoznaczne z uznaniem aktów terroryzmu podejmowanych w imię prawa do samostanowienia, akty te pozostają nie tylko nielegalne, ale powinny zostać potępione.

Rezolucja 2465 z 1968 roku *Implementation of the Declaration* w art. 5 potwierdza uznanie za legalne walki ludów kolonialnych o wykonywanie ich prawa do samostanowienia i niepodległości, naciskając na państwa, by udzielały powstańcom moralnego i materialnego wsparcia w tych działaniach. Należy pamiętać, że taka walka powinna być prowadzona zgodnie z zasadami międzynarodowego prawa humanitarnego i prawa międzynarodowego w ogóle. Także rezolucja 3649 z 1970 roku *The Importance of the Universal Realization of the Right of Peoples to Self-Determination* wskazuje *expressis verbis* na prawo ludów do walki.

Prawo do samostanowienia zostało zaproponowane jako klauzula interpretacyjna dla pojęcia statusu kombatanta i określenia czy konflikt zbrojny pod-

<sup>120</sup> *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developements on the Basis of UN Instruments...*, s. 44.

<sup>121</sup> *General Recommendation nr 21*. Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej ONZ 1996, par. 4.

<sup>122</sup> Ch. GREY: *International Law and the Use of Force*. Ed. 3. Oxford 2008, s. 64.

lega normom prawa humanitarnego. Podkreślono, że zgodnie z I Protokołem Dodatkowym konwencji genewskiej z 1949 roku, każdy akt oporu przeciwko kolonializmowi i okupacji, podjęty w ramach prawa do samostanowienia, powinien podlegać nakazom i zakazom międzynarodowego prawa humanitarnego<sup>123</sup>. Niektórzy eksperci Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża i konsultowani przez Sekretarza Generalnego specjaliści zasugerowali, że międzynarodowy status konfliktów związanych z prawem do samostanowienia może być wydedukowany z instrumentów i dokumentów przyjętych przez ONZ<sup>124</sup>.

Problem zastosowania konwencji genewskiej w przypadku wewnętrznych konfliktów zbrojnych został przedstawiony w 1970 roku przez Sekretarza Generalnego ONZ. W przypadku konfliktów wywołanych przez zgodne z prawem dążenie do samostanowienia, ochrona zapewniana przez samą konwencję genewską wobec konfliktów wewnętrznych jest niewystarczająca i nie spełnia założeń przyjętych przez ZO ONZ w rezolucjach uchwalonych w odniesieniu do konkretnych konfliktów zbrojnych o tym charakterze. Zgodnie z opinią Sekretarza Generalnego inne prowizje konwencji genewskiej powinny być w takim przypadku stosowane na podstawie zwyczaju<sup>125</sup>.

Choć rozstrzygnięcie problemu, czy walki narodowowyzwoleńcze przedsiębrane w wykonywaniu prawa do samostanowienia są konfliktami wewnętrznymi czy zewnętrznymi, jest istotne, wykracza ono poza ramy niniejszej pracy.

#### 2.4.11 Prawo do wystąpienia z organizacji międzynarodowej

Członkostwo w organizacjach międzynarodowych może mieć wpływ na życie codzienne mieszkańców państw członkowskich. Stwierdzenie to jest zwłaszcza aktualne w odniesieniu do Unii Europejskiej, regulującej bardzo wiele dziedzin współpracy, często mających bezpośrednie przełożenie na sytuacje ludności. Przystąpienie do Unii Europejskiej (dawniej Wspólnot Europejskich) wymaga referendum akcesyjnego, którego wyniki liczone są globalnie dla całego państwa. W niektórych sytuacjach stosunek jednego regionu do problemu akcesji może znacząco różnić się od decyzji podjętych przez mieszkańców innych regionów, jednak nie zostanie on wzięty pod uwagę, gdy globalnie społeczeństwo wyrazi zgodę na związanie się traktatami. Taka sytuacja miała miejsce w 1973 roku i doprowadziła do stworzenia drogi prawnej, umożliwiającej wyłączenie spod mocy wiążącej traktatów części terytorium państwa członkowskiego, gdy taką wolę wyrażą mieszkańcy regionu.

<sup>123</sup> *Right of peoples to self-determination...*, par. 36.

<sup>124</sup> *Respect for Human Rights in Armed Conflicts...*, s. 37.

<sup>125</sup> *Ibidem*, s. 66.

Grenlandia w czasach nowożytnych podlegała wpływowi duńskim i norweskim. Ludnością ją zamieszkującą są Innuici – ludność autochtoniczna oraz napływowa głównie z państw skandynawskich<sup>126</sup>. W okresie dwudziestolecia międzywojennego przed STSM trafił spór o zwierzchnią władzę nad częścią Grenlandii, powstały pomiędzy Danią a Norwegią. Trybunał przyznał Danii prawo do suwerenności nad całym terytorium Grenlandii<sup>127</sup>. Po II wojnie światowej Grenlandia została uznana za terytorium niesamodzielne na mocy rezolucji ZO ONZ 66 z 1945 roku. W 1953 roku została podjęta przez mieszkańców decyzja o pełnej integracji z Danią<sup>128</sup>.

Po wejściu Danii w 1973 roku do Wspólnot Europejskich (WE), podjęto decyzję o przyznaniu statusu autonomicznego Grenlandii<sup>129</sup> z powodu niezadowolenia mieszkańców wyspy z wejścia do struktur europejskich (70% przeciwników w momencie referendum akcesyjnego). W celu rozwiązania konfliktu wprowadzona została ustawa autonomiczna z 1978 roku, w której określono kompetencje władz autonomicznych: parlamentu (Landstingu) i rządu, a także ustalono kształt ich stosunków z duńskimi władzami centralnymi. Władze autonomiczne uzyskały szerokie uprawnienia w zakresie spraw administracyjnych Grenlandii, z wyłączeniem kwestii obrony, polityki zagranicznej, sądownictwa i systemu monetarnego<sup>130</sup>.

Niezadowolenie mieszkańców Grenlandii z członkostwa we WE nie ustąpiło, a w referendum konsultacyjnym przeprowadzonym w 1982 roku 52% mieszkańców było zwolennikami wystąpienia z WE<sup>131</sup>. W 1985 roku Komisja Europejska przyjęła stanowiska Grenlandii i rządu duńskiego oraz zaproponowała rozwiązania prawne mające na celu umożliwienie wystąpienia Grenlandii ze WE przy jednoczesnym utrzymaniu bliskiej współpracy<sup>132</sup>. W 1984 roku Grenlandia opuściła struktury europejskie, tzn. została wyłączona spod mocy wiążącej Traktatów konstytuujących WE<sup>133</sup>. Obecnie sytuacja Grenlandii jest regulowana m.in. Protokołem 34 do Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską<sup>134</sup>. Istotne znaczenie mają

<sup>126</sup> M. NUTTAL: *Self-Rule in Greenland. Towards the World's First Independent Inuit State?*, „Indigenous Affairs” 2008, no. 3–4, s. 65.

<sup>127</sup> *Legal Status of Eastern Greenland (Norway v. Denmark)*. Judgment PCIJ. Reports 1933, s. 36.

<sup>128</sup> A. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK: *Status Prawny Grenlandii*. W: *Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym*. Red. J. MENKES, E. CAŁA-WACINKIEWICZ. Warszawa 2015, s. 440.

<sup>129</sup> *Bulletin of European Communities. Supplement 1/83. Status of Greenland*. Komisja Europejska. Luksemburg 1983, s. 6.

<sup>130</sup> A. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK: *Status Prawny Grenlandii...*, s. 440.

<sup>131</sup> *Bulletin of European Communities. Supplement 1/83. Status of Greenland...*, s. 6.

<sup>132</sup> *Ibidem*, s. 10.

<sup>133</sup> *Treaty amending, with regard to Greenland, the treaties establishing the European Communities*. Brussels, 13.03.1984 (OJ EC L 29, s. 1–7).

<sup>134</sup> Dz. U. 2009 nr 203 poz. 1569.



też decyzja Rady 2014/137/UE z 14 maja 2014 roku dotycząca stosunków między Unią a Grenlandią i Danią<sup>135</sup> oraz Deklaracja o współpracy między Grenlandią a UE z 2015 roku<sup>136</sup>.

## 2.5 Charakter prawa do samostanowienia ludów

### 2.5.1 Polityczny

Choć zasada samostanowienia ludów odgrywa ważną rolę we współczesnej myśli politycznej, szczególnie od czasów I wojny światowej, musi zostać podkreślone, że nie jest ona wspomniana w Konwencji Ligi Narodów. Uznanie tej zasady w niektórych umowach międzynarodowych nie może być uznane za wystarczający dowód, że owa zasada jest normą pozytywnego prawa międzynarodowego<sup>137</sup>

– tak podsumowano charakter prawa do samostanowienia w okresie dwudziestolecia międzywojennego w opinii prawników dotyczącej sprawy *Wysp Alandzkich*.

Zasada samostanowienia była w tym okresie istotnym *novum* i trudno odmówić jej pewnego wpływu na ład międzynarodowy po I wojnie światowej. Pomimo tego nie była ona uważana za wiążącą normę prawa międzynarodowego, kreującą pewne prawa i obowiązki po stronie jej adresatów. Opinia ta była w zasadzie powszechnie podzielana w nauce prawa międzynarodowego. Zmiana jej statusu miała nadejść dopiero w związku z wprowadzeniem jej do Karty NZ.

Mimo to, samo rozpoznanie istnienia zasady samostanowienia wskazuje, że zaczęła ona odgrywać rolę w stosunkach międzynarodowych. Dlatego można uznać, że samostanowienie miało w tym okresie charakter zasady politycznej, niewiążącej, ale wpływającej na decyzje na arenie międzynarodowej. Zasada samostanowienia została proklamowana zarówno przez władze amerykańskie, jak i władze radzieckie, co tym bardziej podkreślało jej wagę.

<sup>135</sup> Decyzja Rady 2014/137/UE z 14.3.2014 roku w sprawie stosunków między Unią Europejską, z jednej strony, a Grenlandią i Królestwem Danii, z drugiej strony (Dz. Urz. UE L Nr 76, s. 1).

<sup>136</sup> *Joint Declaration by the European Union, on the one hand, and the Government of Greenland and the Government of Denmark, on the other, on relations between the European Union and Greenland 19 March 2015*. Źródło: [https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/signed-joint-declaration-eu-greenland-denmark\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/signed-joint-declaration-eu-greenland-denmark_en.pdf) [data dostępu: 12.04.2016].

<sup>137</sup> *Report Of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the task of giving an advisory opinion upon the legal aspects of the Aaland Islands question...*, s. 3. Tłumaczenie własne.

### 2.5.2 Normatywny

Już od roku 1945 należy uważać, że prawo do samostanowienia ma bezwzględnie prawny charakter. W późniejszej praktyce prawa międzynarodowego stanowisko to było jedynie potwierdzane. Prawo do samostanowienia jest powszechnie rozpoznawane i kreuje zobowiązania związane z realizacją praw człowieka w systemie współczesnego prawa międzynarodowego<sup>138</sup>.

Taki stan rzeczy został podkreślony przez ZO ONZ w rezolucji 545 z 1952 roku, która wskazuje na prawo do samostanowienia jako należące do podstawowych praw człowieka. Jak większość podstawowych praw człowieka jest więc zobowiązaniem *erga omnes*. Potwierdzenie takiego charakteru znalazło się w opinii doradczej dotyczącej *muru w Palestynie*<sup>139</sup>. Dalej rezolucja ZO ONZ 2526 z 1970 roku *Declaration on Friendly Relations* stanowi, że samostanowienie jest jedną z podstawowych zasad prawa międzynarodowego.

W tym miejscu należy wskazać na fakt, że wyłania się problem zakwalifikowania prawa do samostanowienia do konkretnej kategorii norm prawnych. Prawo to uważane jest za:

- podstawowe prawo człowieka, tzn. normę podstawową należącą do korpusu praw prawno-człowieczych,
- podstawową zasadę prawa, tzn. jedną z norm uznanych w Karcie NZ za zasady prawa międzynarodowego i to o charakterze podstawowym,
- *general rule of law* (zasadę prawa)<sup>140</sup>, tzn. źródło prawa międzynarodowego, oparte na powszechnej akceptacji, wywodzące się z wewnętrznego porządku prawnego państw lub prawa międzynarodowego,
- normę *erga omnes*<sup>141</sup>, tzn. jest to zobowiązanie państw i innych podmiotów wobec społeczności międzynarodowej jako takiej i wszystkich podmiotów wchodzących w jej skład<sup>142</sup>.

Powyżej wskazane kwalifikacje prawne prawa do samostanowienia w zasadzie się nie wykluczają, a jedynie uzupełniają i wskazują na wielorakie role, jakie w porządku prawa międzynarodowego norma ta pełni. Jeśli chodzi o jej funkcję, to należy zauważyć, że ma ona przede wszystkim znaczenie w uznaniu legalności:

- zmian terytorialnych,
- powstawania nowych państw<sup>143</sup>,
- innych roszczeń ludów (narodów).

<sup>138</sup> *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developments on the Basis of UN Instruments...*, s. 22.

<sup>139</sup> *Wall in the Occupied Palestinian Territory...*, par. 155.

<sup>140</sup> M.N. SHAW: *International Law...*, s. 252. Prof. Shaw wyraźnie nawiązywał do art. 38 par. 1 (c) Statutu MTS.

<sup>141</sup> *East Timor (Portugal v. Australia)...*, par. 29.

<sup>142</sup> *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited...*, par. 33–35.

<sup>143</sup> S. OETER: *Selbstbestimmungsrecht in Wandel...*, s. 748.

Choć każdorazowo wykonywanie roszczenia prawnego uzależnione jest od względów politycznych, to jego uznanie lub uznanie jego konsekwencji oparte jest na kryteriach prawnych<sup>144</sup>.

### 2.5.3 „*Ius cogens*”

Zgodnie z art. 53 konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z 1969 roku *ius cogens* jest to „norma przyjęta i uznana przez społeczność międzynarodową jako całość za normę, od której żadne odstępstwo nie jest dozwolone i która może być zmieniona jedynie przez późniejszą normę powszechnego prawa międzynarodowego o tym samym charakterze”. Prawo międzynarodowe uznaje ich szczególną rolę i wagę poprzez wykluczenie możliwości derogacji normami o „zwykłym” charakterze oraz wygaśnięcia poprzez *desuetudo*. Muszą być one bezwzględnie przestrzegane niezależnie od każdorazowej woli poszczególnych państw. Ponadto chronią wartości uznawane przez społeczność międzynarodową za podstawowe, fundamentalne<sup>145</sup>.

Niejednokrotnie normy *ius cogens* są zrównywane ze zobowiązaniami *erga omnes*. W niektórych przypadkach trudno jest o ich odróżnienie. Tego typu sytuacja ma miejsce w przypadku orzeczenia w sprawie *Timoru Wschodniego*, w którym MTS określił prawo do samostanowienia zobowiązaniem *erga omnes* jedną z najistotniejszych norm współczesnego prawa międzynarodowego<sup>146</sup>. Co nasuwa interpretację, że jest to prawdopodobnie norma *ius cogens*<sup>147</sup>.

Nie powstał żaden katalog norm peremptoryjnych, choć niektórzy członkowie KPM wyrażali opinię, że prawo traktatów powinno zawierać przykłady norm sprzecznych z normami peremptoryjnymi, jednym z nich mógłby być traktat naruszający prawa człowieka lub prawo do samostanowienia<sup>148</sup>. Także w czasie dyskusji nad Projektem Prawa Traktatów na forum szóstego komitetu ZO ONZ wielu mówców, w tym przedstawiciele Czechosłowacji, Pakistanu, Peru, Ukrainy i ZSRR wyrażali swoje poparcie dla koncepcji uznania zasady samostanowienia jako normy o charakterze *ius cogens*<sup>149</sup>.

W czasie prac nad zagadnieniem fragmentacji prawa międzynarodowego uznano prawo do samostanowienia za *ius cogens*<sup>150</sup>. Część przedstawicieli dok-

<sup>144</sup> P. HIPOLD: *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker...*, s. 4.

<sup>145</sup> *Criteria for identifying ius cogens norms in public international law*. Grupa Robocza. Biuro ONZ. Genewa 2015, s. 3.

<sup>146</sup> *East Timor (Portugal v. Australia)...*, par. 29.

<sup>147</sup> *Criteria for identifying ius cogens norms in public international law...*, s. 16.

<sup>148</sup> *Yearbook of the International Law Commission*, KPM ONZ 1963, s. 199. Fragment autorstwa Specjalnego Sprawozdawca KPM Sir Gerald Fitzmaurice (Komentarz do Projektu Prawa Traktatów).

<sup>149</sup> *The Right to Self-Determination. Implementation of UN Resolutions...*, s. 11.

<sup>150</sup> *Conclusions of the Work of Study Group*. In: *Fragmentation of International Law. Report*. KPM 2006, s. 33.

tryny zgadza się z takim ujęciem<sup>151</sup>, choć w nauce polskiej nie jest to stanowisko większościowe<sup>152</sup>.

## 2.6 Adresaci norm

### 2.6.1 Podmioty uprawnione

Kwestia podmiotowości ludów została już opisana w rozdziale pierwszym, dlatego w tym miejscu zostaną ujęte tylko pewne uwagi odnoszące się do ludów jako adresatów prawa do samostanowienia. Zdecydowanie należy poprzeć tezę, że współczesne prawo międzynarodowe celowo przyznało prawo do samostanowienia ludom, nie zaś narodom czy państwom<sup>153</sup>. Pytaniem pozostaje, czy rzeczywiście w niektórych przypadkach lud jest równocześnie mniejszością w państwie, na terytorium którego żyją jego przedstawiciele<sup>154</sup>. Choć co do zasady należy na nie odpowiedzieć negatywnie, nie można wykluczyć sytuacji, w której mniejszość spełniałaby kryteria uznania za lud oraz ewolucji w czasie wspólnoty, która będąc mniejszością z czasem nabiera cech charakterystycznych dla ludu. Jak już wspomniano tego typu sytuacje należy każdorazowo badać *ad casum*.

Ludy na potrzeby tego prawa powinny być rozumiane jako ludność zdolna do wykonywania prawa do samostanowienia, zamieszkująca określone i jednolite terytorium, która jest ze sobą powiązana etnicznie lub społecznie<sup>155</sup> – jest to tzw. koncepcja etniczna. Inna koncepcja – terytorialna – wymaga jedynie, by była to ludność zwartej terytorium, zdolna do wykonywania prawa do samostanowienia<sup>156</sup>. Kolejna to koncepcja naturalistyczna, wskazuje ona, że ludami są grupy mające pewne wspólne cechy, tzn. rasę, pochodzenie etniczne, język, różniące ją

<sup>151</sup> J.A. FROWEIN: *Ius cogens*. W: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. 2013, par., 8.

<sup>152</sup> Nie wymieniają jej: C. MIK: *Ius cogens we współczesnym prawie międzynarodowym*. W: *Aksjologia współczesnego prawa międzynarodowego*. Red. A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2011, s. 223; J. SOZAŃSKI: *Prawo traktatów. Zarys współczesny*. Wyd. 3. Warszawa–Poznań 2009, s. 176; R. BIERZANEK, J. SYMONIDES: *Prawo międzynarodowe publiczne*. Wyd. 8. Warszawa 2009, s. 97.

<sup>153</sup> *The Right to Self-Determination. Implementation of UN Resolutions...*, s. 9.

<sup>154</sup> N. PAECH, S. TOLOCOĞLU: *Minderheitenschutz, Selbstbestimmungsrecht und Autonomie...*, s. 16.

<sup>155</sup> *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developements on the Basis of UN Instruments...*, s. 39.

<sup>156</sup> W. CZAPLIŃSKI: *Samostanowienie-secesja-uznanie (Uwagi na tle inkorporacji Krymu do Federacji Rosyjskiej)*..., s. 235.

od pozostałych grup<sup>157</sup>. Wymienione powyżej koncepcje łączy zwracanie uwagi na fakt, że lud jest zawsze swego rodzaju jednością, o cechach wyróżniających od innych wspólnot (ludów).

Samostanowienie najczęściej jest wykonywane przez wspólnoty zamieszkujące zwarte, historycznie ograniczone terytoria, konstytuujące regiony o określonych granicach. Często są to także współczesne jednostki podziału administracyjnego. W przypadku ludów kolonialnych prawo do samostanowienia dotyczy jednostek wyznaczonych przez granice byłych kolonii (*uti possidetis*). Prawo do samostanowienia nie powinno być w żaden sposób ograniczane podmiotowo (do konkretnego rodzaju ludów), ponieważ z dokumentów i praktyki ONZ wynika, że uprawnionymi są wszystkie ludy<sup>158</sup>.

Niektóre kategorie ludów uprawnionych są wymienione *expressis verbis*. W kontekście kolonialnym – niesamodzielne i powiernicze terytoria mają bezsprzecznie prawo do samostanowienia, co potwierdza m.in. rezolucja ZO ONZ 1314 z 1960 roku. Kolejną grupę podmiotów wymienia rezolucja ZO ONZ 2625 z 1970 roku, która zapewnia prawa ludom pod obcą okupacją lub dominacją, jednak te sformułowania są same w sobie kontrowersyjne, a zakres ich znaczeń niepewny<sup>159</sup>.

Dodać należy ponadto, że w polskim piśmiennictwie wskazuje się na dwa rodzaje nietypowego kolonializmu. Jednym z nich jest kolonializm wewnętrzny (Walia i Szkocja w Wielkiej Brytanii)<sup>160</sup>. Drugim neokolonializm/postkolonializm w warunkach europejskich (Ukraina)<sup>161</sup>.

Problem interpretacji pojęcia lud w kontekście prawa do samostanowienia wynika z jednej strony z przyjmowania różnych koncepcji dotyczących cech zbiorowości, którą nazywamy lud. Z drugiej strony dodatkowe określenia stosowane dla doprecyzowania typu „dominacja kolonialna” czy „okupacja” także mogą być wielorako interpretowane.

## 2.6.2 Podmioty zobowiązane

W przeciwieństwie do trudności, które pojawiały się w poprzednim podrozdziale, określenie kim są podmioty zobowiązane jest zadaniem prostym. Karta NZ i Pakty z 1966 roku kręgu Państw-Stron – zobowiązanych do realizacji i poszanowania tego prawa – nie ograniczają bynajmniej do tych, które są od-

<sup>157</sup> S. OETER: *Self-Determination...*, s. 326.

<sup>158</sup> *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developments on the Basis of UN Instruments...*, s. 39.

<sup>159</sup> *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials, and Commentary*. Eds. S. JOSEPH, M. CASTAN. Ed. 3. Oxford 2013, s. 154.

<sup>160</sup> A. SZEPTYCKI: *Ukraina jako państwo postkolonialne?*. SM 2011, nr 1, s. 5.

<sup>161</sup> *Ibidem*, s. 27.

powiedzialne za administrację terytoriów niesamodzielnych i powierniczych<sup>162</sup>. Zgodnie z komentarzem KPCz art. 1 MPPOiP

[...] nakłada specyficzne zobowiązania na Państwa-Strony, nie tylko w odniesieniu do ich własnej ludności, ale także wobec wszystkich ludów, które nie są w stanie wykonywać swojego prawa albo zostały pozbawione możliwości samostanowienia [...]. W konsekwencji wszystkie Państwa-Strony powinny podejmować pozytywne działania w celu umożliwienia realizacji i respektowania prawa ludów do samostanowienia<sup>163</sup>.

Obowiązek ten uzupełnia Konwencja przeciwko rekrutowaniu, wykorzystywaniu, finansowaniu i trenowaniu najemników z 1989 roku<sup>164</sup>, która weszła w życie w 2001 roku.

Rezolucja ZO ONZ 1514 z 1960 roku *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples* zobowiązuje wszystkie państwa do nieograniczania możliwości wykonywania prawa do samostanowienia.

Rezolucja ZO ONZ 2131 z 1965 roku *Deklaracja on Inadmissibility of Intervention* w art. 6 stanowi, że wszystkie państwa powinny respektować prawo do samostanowienia i niepodległości ludów i narodów, które winno być swobodnie wykonywane bez presji zewnętrznej i w poszanowaniu praw człowieka. W konsekwencji, wszystkie państwa powinny uczestniczyć w eliminowaniu dyskryminacji rasowej i kolonializmu.

Rezolucja ZO ONZ 2526 z 1970 roku *Declaration on Friendly Relations* zakazuje zewnętrznego wpływania na samostanowienie ludów. Nakazuje także każdemu państwu, samodzielnie i udzielając pomocy ONZ, promocję realizacji zasad równości ludów i prawa do samostanowienia. Ustanawia ponadto obowiązek powstrzymania się przed użyciem siły w razie dążenia ludów do jego wykonywania.

Rezolucja ZO ONZ 3314 z 1974 roku *Definition of Aggression* w art. 1 wskazuje, że aktem agresji jest użycie siły w sposób niezgodny z celami zawartymi w Kartie NZ. Jednym z nich jest prawo do samostanowienia. Oznacza to, że użycie siły wobec ludu wykonującego zgodnie z prawem swoje prawo do samostanowienia może być uznane za bezprawny czyn międzynarodowy i państwo może za taki czyn odpowiadać jako za akt agresji i użycie siły w sposób sprzeczny z Kartą NZ.

Rezolucja 69/163 z 2014 roku *Use of Mercenaries*, w art. 4. naciska, by wszystkie państwa podjęły wszelkie możliwe kroki przeciwko działalności najemników i zadbały, by ich terytoria lub obywatele nie byli angażowani w ich działalność skierowaną przeciwko wykonywaniu przez ludy prawa do samostanowienia,

<sup>162</sup> L. ANTONOWICZ: *Samostanowienie narodów jako zasada prawa międzynarodowego...*, s. 73.

<sup>163</sup> *General Comment nr 12...*, par. 6. Tłumaczenie własne.

<sup>164</sup> UNTS nr 37789.

integralności terytorialnej, jedności politycznej, suwerenności lub niepodległości państwa postępujących w zgodzie z zasadą samostanowienia.

Rezolucja 70/142 z 2015 roku *Use of Mercenaries* w art. 10 potępia niedawną działalność najemników w krajach rozwijających się w różnych częściach świata, szczególnie na obszarach, gdzie trwają konflikty, które wywołują oni dla integralności terytorialnej i poszanowania porządku oraz wykonywania przez ludy ich prawa do samostanowienia.

Do kręgu obowiązków dodać należy także obowiązek nieuznawania kontroli zewnętrznej nad niepodległym terytorium powstałym poprzez realizację prawa do samostanowienia<sup>165</sup>.

## 2.7 Zasada samostanowienia a zobowiązania międzynarodowe jej podmiotów

Zawsze z uprawnieniami nadanymi przez prawo międzynarodowe idą w parze konkretne obowiązki. Choć należy przyznać, że żadna norma nie zobowiązuje ludów uprawnionych do samostanowienia wprost, pewne obowiązki można wydedukować z innych norm. Przede wszystkim należy tu wskazać na Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 1948 roku, która w Preambule proklamuje:

[...] jako wspólny najwyższy cel wszystkich ludów i wszystkich narodów, aby wszyscy ludzie i wszystkie organy społeczeństwa, mając stale w pamięci niniejszą Deklarację – dążyły w drodze nauczania i wychowywania do rozwijania poszanowania tych praw i wolności i aby zapewniły za pomocą postępowych środków o zasięgu krajowym i międzynarodowym powszechnie i skuteczne uznanie i stosowanie tej Deklaracji zarówno wśród Państw Członkowskich, jak i wśród narodów (ludów) zamieszkujących obszary podległe ich władzy<sup>166</sup>.

Z tego powodu normami zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka powinny kierować się nie tylko państwa, ale także ludy i narody, do czego w zasadzie zostały zobowiązane na mocy rezolucji ZO ONZ 217 A. Dodatkowa moc tego zobowiązania wynika z faktu, że normy powyższej Deklaracji uważane są za normy prawa zwyczajowego.

Także, na co wskazano w rozdziale pierwszym niniejszej pracy, w przypadku powstania zbrojnego strona walcząca zobowiązana jest do przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego.

<sup>165</sup> R. KOWNACKI: *Prawo Kosowa do samostanowienia w oczekiwaniu na opinie doradcę MTS*. PPD 2010, nr 1, s. 94.

<sup>166</sup> Tłumaczenie własne.

Ponadto zgodnie z zasadami odpowiedzialności państw za bezprawny czyn międzynarodowy: „zachowanie ruchu powstańczego, który staje się rządem nowego państwa powinno być uważane za akt tego państwa”<sup>167</sup>, a w przypadku gdy owo nowe państwo nie powstanie, za wszelkie czyny odpowiada państwo pierwotne, przeciwko któremu walczone. W tej sytuacji odpowiedzialność strony powstańczej jest jakby „zawieszona”, odpowiadać zaś może dopiero państwo pod warunkiem, że powstanie. Odpowiedzialność jednak istnieje *ab initio*, tzn. od momentu, w którym grupa powstańcza sprawuje fizyczną, efektywną kontrolę nad częścią terytorium<sup>168</sup>, jednak jej możliwość przypisania nowemu państwu wynika z założenia kontynuacji między walczącymi a nowymi władzami, których to odpowiedzialność istnieje pod warunkiem zawieszającym.

Związanie podmiotów normami prawa międzynarodowego, w których tworzeniu w zasadzie nie brały udziału, powinno budzić kontrowersje. Wydaje się, że przynajmniej podstawowe normy prawa: *erga omnes* i *ius cogens* wiążą zawsze i wszystkie podmioty prawa. Tylko w ten sposób zapewniona zostanie ochrona podstawowych wartości prawa międzynarodowego publicznego. W zakresie innych norm nie ma podstawy do związania ludów ich mocą.

## 2.8 Synteza – wykładnia prawa do samostanowienia narodów

Wykładnia prawa jest podstawowym elementem procesu stosowania prawa. W procesie wykładni wskazuje się na podmioty prawa oraz na ich uprawnienia i obowiązki, treść, zakres i warunki stosowania norm.

Podmiotami prawa do samostanowienia są ludy (w tym tubylcze) – wspólnoty terytorialne, często posiadające odróżniające je cechy etniczne, zdolne do wykonywania tego prawa i przestrzegania obowiązków prawnomiędzynarodowych oraz narody – wspólnoty obywateli państw. Adresatami tego prawa są ponadto wszystkie państwa i inne podmioty prawa międzynarodowego.

Uprawnienia wynikające z prawa do samostanowienia różnią się w zależności od podmiotu powołującego się na nie. Część z uprawnień odnosi się w równym stopniu do ludów i do narodów. Takim uprawnieniem jest wybór formy rządu (prawo do współudziału w podejmowaniu decyzji w przypadku ludów tubylczych), ograniczeniem tego prawa jest zgodność wybranego systemu prawnego z prawem międzynarodowym. Kolejnymi uprawnieniami są prawo do władzy nad zasobami naturalnymi oraz prawo do rozwoju ekonomicznego, społecznego

<sup>167</sup> Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with commentaries 2001..., s. 50.

<sup>168</sup> *Namibia...*, par. 118.



i kulturowego (w przypadku ludów tubylczych dodatkowym uprawnieniem jest prawo do uznania zwyczajów tubylczych, jeżeli nie stoją w sprzeczności z podstawowymi prawami człowieka i innymi normami o charakterze bezwzględnie wiążącym). Następne to prawa do: równości, uznania oraz wystąpienia z organizacji międzynarodowej.

Część uprawnień wynikających z prawa do samostanowienia odnosi się wyłącznie do ludów (w tym tubylczych). Jest to prawo do autonomii, zarówno terytorialnej, jak i nieterytorialnej, która powinna być podstawowym sposobem rozstrzygania konfliktów wynikających z współistnienia kilku wspólnot w granicach jednego państwa. Kolejne jest prawo do utworzenia własnego państwa, mające znaczenie przede wszystkim w procesie dekolonizacji oraz w sytuacji rozpadu państwa. Dalej – jako środek ostateczny – w sytuacjach uznanych przez prawo międzynarodowe za wyjątkowe, można powoływać się na prawo do secesji. Prawo do walki narodowowyzwoleńczej także jest środkiem ostatecznym i jako taki zostało ono uznane przez społeczność międzynarodową.

Obowiązkiem społeczności międzynarodowej jest wspieranie realizacji legitymizowanych roszczeń związanych z prawem do samostanowienia. Bezwzględnie zakazane jest użycie siły, także w postaci najemników oraz okupacja terytorium, na którym ludność dąży do samostanowienia

W procesie stosowania prawa do samostanowienia kluczowe jest uznanie społeczności międzynarodowej. Dotyczy to zarówno konstytutywnego uznania danej wspólnoty za lud, jak i zgodności z prawem roszczeń przez nią wysuwanych. Skutkiem braku uznania jest brak obowiązku (po stronie społeczności międzynarodowej) wspierania wspólnoty dążącej do samostanowienia, jak i brak obowiązku uznania za legalne skutków, będących konsekwencjami tych roszczeń (przykład Abchazji i Osetii Południowej).

Problemy związane ze stosowaniem prawa do samostanowienia oraz konkretne przykłady jego zastosowania zostaną omówione w rozdziale trzecim niniejszej pracy.



## Stosowanie prawa do samostanowienia

### 3.1 Ewolucja interpretacji prawa do samostanowienia

#### 3.1.1 „Salt water doctrine”

Tak zwana *salt water doctrine* była popularna w latach 70. i 80. XX wieku<sup>1</sup>. Głosiła ona, że jedynie terytoria podległe władzy mocarstw administrujących, nieleżące na ich terytorium i oddalone geograficznie (np. znajdujące się na innym kontynencie) mogą powoływać się na prawo do samostanowienia i żądać niepodległości. W ten sposób powyższa teoria wspierała proces dekolonizacji, jednocześnie nie uznając prawa do samostanowienia innych terytoriów i ludów (przede wszystkim mniejszości, narodów bezpieczeństwa i innych ludów dążących do utworzenia własnego państwa i oddzielenia się od władzy zwierzchniej przez secesję).

Niezaprzeczone istnienie prawa do samostanowienia terytoriów mandatowych, powierniczych, zależnych i niesamodzielnych potwierdza przede wszystkim Karta NZ w rozdziałach XI, XII i XIII. Później ogromną rolę odegrały rezolucje ZO ONZ, w tym rezolucja 1514 z 1960 roku, ale także wiele późniejszych<sup>2</sup>. Dzięki procesowi dekolonizacji i stosowaniu w nim prawa do samostanowienia niezależność uzyskało ponad osiemdziesiąt dawnych kolonii<sup>3</sup>. W tym zakresie *salt water doctrine* wyraża stanowisko, które zostało niewątpliwie potwierdzone w praktyce.

Słabość tej teorii polega jednakże na uznaniu, że tylko zamorskie terytoria kolonialne mają prawo do samostanowienia. Ani Karta NZ, a tym bardziej późniejsze dokumenty, w tym MPPOiP, nie ograniczają prawa do samostanowienia

---

<sup>1</sup> UNESCO Meeting of Experts on further study of the concept of the rights of the people..., s. 9.

<sup>2</sup> Rezolucje ZO ONZ: 1541 z 1960 roku, 1654 z 1961 roku, wydawane corocznie od 1972 roku. *Dissemination of information on decolonization* (2879 z 1972 roku, 70/113 z 2015 roku).

<sup>3</sup> Oficjalna strona internetowa ONZ i dekolonizacja: <http://www.un.org/en/decolonization/history.shtml> [data dostępu: 13.04.2016].

do konkretnego typu terytoriów. Wprowadzanie takiego ograniczenia nie jest więc prawnie uzasadnione. Taka interpretacja prawa do samostanowienia będzie sprzeczna z zasadą logiki prawniczej: *ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus*, zaś jej zastosowanie, także w prawie międzynarodowym, potwierdza opinia odrębna sędziego Quintana, wydana wprawdzie w zupełnie innej sprawie, ale oddająca podstawowe reguły z niej wypływające<sup>4</sup>. W przypadku prawa do samostanowienia należy wskazać na cykl rezolucji ZO ONZ *Universal realisation of the right of peoples to self-determination* podkreślających powszechność tego prawa. Także uznanie prawa do samostanowienia *expressis verbis* w odniesieniu do ludów tubylczych w Deklaracji Praw Ludów Tubylczych ONZ z 2007 roku jest przejawem wskazujących na ułomność *salt water doctrine*.

Do dziś pojawiają się w doktrynie głosy odnoszące się do powyższej teorii, ale praktyka państw w ostatnim półwieczu jej nie potwierdza. Zastosowanie prawa do samostanowienia uległo zmianie przede wszystkim na skutek uznania go za prawo człowieka i zastosowania do terytoriów będących pod inną niż kolonialna dominacją (Bangladesz, Palestyna, Timor-Leste).

Współcześnie liczba terytoriów niesamodzielnych, mających prawo do samostanowienia jako relikty kolonializmu, jest bardzo mała. Oprócz terytoriów, których status jest przedmiotem sporów międzynarodowych (Falklandy, Gibraltar, Nowa Kaledonia, Sahara Zachodnia), Organizacja Narodów Zjednoczonych nadal zajmuje się przyszłością polityczną 11 terytoriów niesamodzielnych. Są to: Anguilla, Bermudy, Brytyjskie Wyspy Dziewicze, Guam, Kajmany,Montserrat, Pitcaira, Samoa Amerykańskie, Święta Helena, Turks i Caicos oraz Wyspy Dziewicze Stanów Zjednoczonych. Kategoria terytoriów stowarzyszonych z innymi państwami także jest nieliczna. Można do niej przyporządkować Puerto Rico i Mariany Północne stowarzyszone ze Stanami Zjednoczonymi, Antyle Holenderskie stowarzyszone z Holandią oraz Wyspy Cooka i Niue stowarzyszone z Nową Zelandią. W odróżnieniu od terytoriów kolonialnych, które według Karty Narodów Zjednoczonych są formą przejściową, terytoria te mają w zasadzie charakter trwałe<sup>5</sup>.

### 3.1.2 Samostanowienie jako prawo człowieka (Zimbabwe)

Pierwszym dokumentem rozpoznającym prawo do samostanowienia jako prawo człowieka jest rezolucja ZO ONZ 421 D z 1950 roku, która sugerowała włączenie tego prawa do Paktów Praw Człowieka. Ostatecznie zostało ono dołączone do korpusu praw prawnocząłowieczych w MPPOiP i MPPEK w 1966 roku. Od tego

<sup>4</sup> *Dissenting Opinion of Judge Moreno Quintana*. In: *Certain Expenses of the United Nations (Article 17, Paragraph 2 of the Charter)*. Advisory Opinion ICJ. Reports 1962, par. 26.

<sup>5</sup> L. ANTONOWICZ: *O zmianach politycznej mapy świata w XX wieku*. „Studia Iuridica Lublinska” 2013, nr 19, s. 47.

momentu należy je interpretować jako specyficzne prawo człowieka przynależne każdej jednostce, ale wykonywane jedynie w grupie (kolektywnie). Komitet Praw Człowieka ONZ powtarzał wielokrotnie, że obowiązek sprawozdawczy państw obejmuje także prawa do samostanowienia, w tym w pierwszej kolejności wszystkie aspekty związane z wykonywaniem prawa do swobodnego wyboru formy rozwoju społecznego, ekonomicznego i kulturalnego<sup>6</sup>. Co do jego charakteru nie powinno więc być wątpliwości.

Prawo to wiąże się także z innymi prawami człowieka i w niektórych przypadkach może być wykonywane jedynie poprzez inne prawa lub działa wspierając ich wykonywanie (uzupełniająco wobec nich). Należy podkreślić, że w przypadku kontekstu postkolonialnego prawo międzynarodowe preferuje prawo do samostanowienia w formach wewnętrznych, bez narażania na konflikt z suwerennością czy integralnością terytorialną państwa<sup>7</sup>. Wykonywanie prawa do samostanowienia w granicach istniejących państw wymaga możliwości partycypacji<sup>8</sup> i choć pozostaje niezależnym prawem nie może być realizowane bez istnienia standardów demokratycznych<sup>9</sup>.

Swoje przywiązanie do zasad: samostanowienia, demokracji i partycypacji wyraziło ZO ONZ w przypadku Rodezji Południowej. Konstytucja została przyjęta w tym państwie w 1961 roku, mimo sprzeciwu większości ludności. Prowadziła ona do jawnej nierówności i dyskryminacji części obywateli tego państwa, czemu dało wyraz ZO ONZ w rezolucji 1747 z 1961 roku. W 1965 roku RB ONZ w rezolucji 202 wezwała Wielką Brytanię do nadzorowania zmian związanych z uzyskiwaniem niepodległości przez Południową Rodezję, aby były one zgodne z zasadą samostanowienia i szanowały także inne prawa człowieka. W rezolucjach 216 i 217 z tego samego roku RB ONZ potępiła i uznała za nieważną jednostronną deklarację niepodległości Rodezji, dokonaną przez białą rasistowską mniejszość, nie uznając jej za przejaw samostanowienia. Deklaracja niepodległości stała też w jasnej sprzeczności z rezolucją ZO ONZ 2022 z 1965 roku, która ostrzegała, że prawo do samostanowienia nie może być wykonywane bez powszechnego głosowania i powszechnej partycypacji mieszkańców w tej decyzji. Ponadto, potępiła ona rasistowskie działania podejmowane przez białą mniejszość. W rezolucji RB ONZ 277 z 1970 roku uznano prawo ludu Zimbabwe do walki z nielegalnym reżimem Republiki Południowej Rodezji, uznano także prawo tego ludu do samostanowienia popartego powszechną partycypacją i wezwano do nieuznawania reżimu białej mniejszości.

<sup>6</sup> R. HIGGINS: *Problems and Process: International Law and How We Use It*. Oxford 1995, s. 120.

<sup>7</sup> W.G. WERNER: *Self-determination and civil war*. „Journal of Conflicts and Security Law” 2001, vol. 6, no. 2, s. 177.

<sup>8</sup> J. VIDMAR: *The Right of Self-Determination and Multiparty Democracy: Two Sides of the Same Coin?*. „Human Rights Law Review” 2010, no. 10, s. 248.

<sup>9</sup> Ibidem, s. 259.

W aspekcie zewnętrznym ogromne znaczenie ma wykorzystanie prawa do samostanowienia do decydowania o zdobyciu i utracie suwerenności terytorialnej na danym obszarze. Przede wszystkim dlatego, że prawo to podlega ochronie przynależnej prawom człowieka<sup>10</sup>. Uzupełnia ono takie prawa człowieka, jak prawo do wolności czy partycypacji we władzy publicznej. Na jego mocy grupy niedominujące i często niereprezentowane powinny mieć możliwość wypowiedzenia się co najmniej w kwestiach mających bezpośredni wpływ na ich funkcjonowanie.

### 3.1.3 Samostanowienie w walce z apartheidem (Namibia)

Apartheid jest to polityka segregacji rasowej prowadzona w okresie po II wojnie światowej. Pojęcie oznacza „rozdział, podział” (*apart-ness*) i wywodzi się z języka Afrykanerów z Południowej Afryki<sup>11</sup>. Polityka ta ma na celu dyskryminację rasową i utrzymanie dominacji białych potomków osadników nad ludnością rdzenną objętych nią obszarów.

Rezolucja ZO ONZ 395 z 1950 roku uznała politykę apartheidu, prowadzoną przez władze Południowej Afryki, Indii i Pakistanu, za opartą na dyskryminacji rasowej. W 1960 roku w rezolucji 134 także RB ONZ potępiła rasistowską politykę władzy RPA. W rezolucji RB ONZ 181 z 1963 roku wprowadzone zostało embargo na import broni do RPA z powodu wykorzystywania jej w celu utrzymywania polityki dyskryminacji rasowej grożącej bezpieczeństwu jej mieszkańców. W tym samym roku ZO ONZ w rezolucji 1899 roku wezwało do embargo na import ropy naftowej do RPA.

W rezolucji 2145 z 1966 roku ZO ONZ wygasilo mandat RPA w Namibii na podstawie stwierdzenia, że polityka prowadzona przez rząd RPA prowadzi nie tylko do dyskryminacji rasowej, ale także do zbrodni przeciwko ludzkości. Na tej mocy wskazano, że lud Namibii (Afryki Południowo-Zachodniej) ma prawo do niepodległości. W opinii doradczej dotyczącej *Namibii* MTS uznał, że obecność RPA w Namibii jest nielegalna i państwa członkowskie ONZ mają obowiązek nieuznawania tej okupacji, a polityka dyskryminacji rasowej prowadzona przez RPA jest niezgodna ze zobowiązaniami międzynarodowymi tego państwa<sup>12</sup>. W 1974 roku w rezolucji 3324 ZO ONZ uznało za nielegalną okupację Namibii i Południowej Rodezji przez RPA.

Pomiędzy rokiem 1976 a 1981 Transkei, Bophuthatswana, Venda i Ciskei uzyskały quasi-niepodległość, wspierane przez rząd RPA. Polityka ta została potępiona jako popierająca apartheid i niezgodna z prawem do samostanowienia

<sup>10</sup> R. JENNINGS, A. WATTS: *Oppenheim's International Law: Volume 1 Peace...*, s. 715.

<sup>11</sup> Oficjalna strona internetowa ONZ: <http://www.un.org/en/events/mandeladay/apartheid.-shtml> [data dostępu: 13.04.2016].

<sup>12</sup> *Namibia...*, par. 131, 133.

w rezolucjach ZO ONZ 2671F z 1970 roku i 2775 z 1971 roku. Podtrzymano to stanowisko w rezolucjach 31/6 A z 1976 roku oraz 32/105 N z 1977 roku, w których ZO ONZ potępiło powstanie tzw. Bantustanów, nie uznając ich niepodległości ani nie zgadzając się na twierdzenie, że powstały one w wyniku wykonywania prawa do samostanowienia. W tych samych rezolucjach stwierdzono także, że działanie rządu RPA jest tylko i wyłącznie kontynuowaniem polityki apartheidu. Poparła to stanowisko RB ONZ w rezolucjach 402 z 1976 roku i 407 z 1977 roku. Rezolucja RB ONZ 417 z 1977 roku potwierdza prawo ludu Namibii (Południowej Afryki) do walki z apartheidem i do wykonywania prawa do samostanowienia.

Polityka ONZ w przypadku apartheidu łączyła się z zasadą samostanowienia w trojaki sposób. Z jednej strony dyskryminacja rasowa prowadzi do niereprezentowania przez władzę wszystkich obywateli i braku możliwości partycypacji w decyzjach politycznych przez wszystkich obywateli państwa, co jest sprzeczne z zasadą samostanowienia. Ponadto, jak w przypadku Namibii, prawo do samostanowienia legitymizuje działania społeczności międzynarodowej mające na celu wsparcie ludów w wykonywaniu zewnętrznej formy prawa do samostanowienia w postaci utworzenia własnego państwa. Po trzecie, co miało miejsce w przypadku Bantustanów, utworzenie państwa bez powszechnej zgody ludu prowadzi do nieuznania go i nieuznania roszczeń o wykonywanie prawa do samostanowienia.

### 3.1.4 Prawa ludów pod okupacją i obcą dominacją (Bangladesz i Timor-Leste)

Już rezolucja ZO ONZ 2160 z 1966 roku przyznaje prawo do samostanowienia ludom znajdującym się „pod obcą dominacją”. Jednak dopiero rezolucja ZO ONZ 2648 z 1970 roku wyróżnia dwie grupy ludów, którym przyznaje prawo do samostanowienia: ludy kolonialne i ludy pod obcą dominacją. W rezolucji ZO ONZ 44/80 z 1989 roku pojawiają się: zmiana terminologii i pojęcie ludów „pod obcą okupacją”, którym obok ludów kolonialnych, przyznane zostaje prawo do samostanowienia.

Pojęcie ludów pod obcą okupacją nie jest proste do interpretacji. Okupacja bowiem coraz rzadziej przyjmuje typowe formy, choć na pewno w przypadku zajęcia terytorium przez obce wojska, bez zgody władzy i ludności, mamy do czynienia z okupacją i to najczęściej nielegalną. Rzadko jednak powołuje się prawo okupacji, jako tytuł do terytorium, ponieważ zakaz użycia siły w stosunkach międzynarodowych w zasadzie wykluczył jej legalność. Dlatego też po roku 1970 proklamowanie okupacji w zasadzie nie miało miejsca, choć pojawiały się jej przypadki<sup>13</sup>. Wtedy jednak państwa wykorzystywały inne metody, jak Indonezja

<sup>13</sup> E. BENVENISTI: *The International Law of Occupation*. Ed. 2. Oxford 2012, s. 167.

w Timorze Wschodnim, która twierdziła, że ma prawo do suwerennej władzy na tym obszarze<sup>14</sup>.

Interpretacja prawa do samostanowienia, jako obejmującego ludy pod obcą okupacją, została zastosowana w przypadku Pakistanu Wschodniego. Do czasu uzyskania niepodległości przez Bangladesz w 1971 roku i uznania go za państwo przez społeczność międzynarodową istniało przekonanie, że nie istnieje prawo do secesji<sup>15</sup>. Jednak po ogłoszeniu niepodległości (mimo pomocy wojsk indyjskich) społeczność międzynarodowa bardzo szybko uznała Bangladesz, a już w 1974 roku stał się on członkiem ONZ.

Jako terytorium okupowane, którego lud jest uprawniony do samostanowienia, ZO ONZ uznało Palestynę w rezolucjach 2535B z 1970 roku i 2672C z tego samego roku oraz w rezolucji 3236 z 1974 roku.

Timor-Leste (Timor Wschodni) został zaliczony do terytoriów zależnych w 1960 roku (rezolucja ZO ONZ 1542), w 1974 roku Portugalia uznała prawo tego ludu do samostanowienia. W roku 1975 powstały ugrupowania dążące do jednostronnej deklaracji niepodległości tego terytorium, równocześnie pojawiły się także ugrupowania dążące do zjednoczenia go z Indonezją<sup>16</sup>. W tym samym roku wojska Indonezji wkroczyły na terytorium Timor-Leste i rozpoczęły okupację, która wiązała się ze stałym naruszaniem praw człowieka na tym obszarze<sup>17</sup>. Partie polityczne i ugrupowania reprezentujące ludność sugerowały, że działania Indonezji konstituują formę nowego kolonializmu<sup>18</sup>. W 1999 roku na mocy rezolucji RB ONZ 1246 zostało ustanowione *United Nations Mission in East Timor* (UNAMET), mające czuwać nad referendum i okresem przemian na tym obszarze, który miał doprowadzić do większej autonomii w ramach terytorium Indonezji lub do osiągnięcia niepodległości. Wynik referendum wykazał, że lud Timoru Wschodniego dąży do niepodległości<sup>19</sup>. Takie rozstrzygnięcie doprowadziło do wybuchu przemocy ze strony grup nastawionych proindonezyjsko. W 2001 roku odbyły się wybory do Konstytuanty, a w 2002 roku ogłoszono konstytucję niepodległego Timoru-Leste, który już w 2002 roku został członkiem ONZ.

W przypadku ludów pod obcą okupacją prawo do samostanowienia jest uznawane jako forma ochrony<sup>20</sup>. Pozwala to na udzielenie międzynarodowego

<sup>14</sup> Ibidem, s. 168.

<sup>15</sup> L. CHEN: *An Introduction to Contemporary International Law: A Policy-Oriented Perspective*. Oxford 2015, s. 35.

<sup>16</sup> M.C. MAFFEI: *The Case of East Timor before Intentional Court of Justice – Some Tentative Comments*. EJIL 1993, no. 4, s. 223.

<sup>17</sup> Ch.M. CHINKIN: *Symposium: East Timor Case before the International Court of Justice*. EJIL 1993, no. 4, s. 206.

<sup>18</sup> M.C. MAFFEI: *The Case of East Timor before Intentional Court of Justice – Some Tentative Comments...*, s. 230.

<sup>19</sup> Oficjalna strona internetowa UNAMET: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unmiset/background.html> [data dostępu: 16.04.2016].

<sup>20</sup> R. HIGGINS: *Problems and Process: International Law and How We Use It...*, s. 116.



wsparcia ludom i narodom pozbawionym podstawowych praw oraz wolności, siłą okupowanych przez silniejsze państwa, często dopuszczających się łamania praw człowieka. Ponadto wskazuje to na dążenie społeczności międzynarodowej do uznania okupacji jako takiej za niezgodną z prawem międzynarodowym<sup>21</sup>.

### 3.1.5 Samostanowienie w kontekście dezintegracji państwa (Jugosławia i ZSRR)

W prawie międzynarodowym można wyróżnić trzy sytuacje prowadzące do dezintegracji państwa. Pierwsza z nich to rozpad – sytuacja, w której żadne z powstałych państw nie jest prawnym kontynuatorem praw i obowiązków poprzedniego<sup>22</sup>. Druga to dezintegracja dużych części terytorium poprzez secesję części składowych. Trzecia – upadek państwa, choć genetycznie różni się od pozostałych, potencjalnie może wywoływać bardzo podobne skutki w prawie międzynarodowym.

Prawo do samostanowienia może być wykonywane w wyżej wymienionych przypadkach przede wszystkim dlatego, że powstaje potrzeba uregulowania istniejącej sytuacji. Po drugie w przypadku federacji, których więzi rozluźniają się z czasem, prawo do samostanowienia może być wykonywane, ponieważ utrzymywanie *status quo* byłoby równoznaczne z utrzymywaniem fikcji nieodpowiadającej rzeczywistości. Równocześnie nie wydaje się możliwe wyprowadzenie z tych założeń ogólnej zasady wskazującej na uznanie prawa do samostanowienia wszystkich narodów (ludów) nie mających własnego państwa<sup>23</sup>, a każdy przypadek dezintegracji państwa należy badać *ad casum*, by określić, czy faktycznie roszczenia ludów o wykonywanie prawa do samostanowienia są uzasadnione.

Dezintegracja państwa nastąpiła w przypadku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Należy podkreślić, że choć duża część terytorium przestała być pod zwierzchnictwem terytorialnym władz rosyjskich, to nastąpiło to w wyniku wielu aktów secesji, zaś ciągłość państwa została utrzymana – sukcesorem stała się Federacja Rosyjska i w stosunku do niektórych zobowiązań powstałe republiki<sup>24</sup>. Dezintegracja ZSRR i deklaracje niepodległości poszczególnych republik nie nastąpiły w jednym momencie – był to proces trwający praktycznie przez cały rok 1991. Większość byłych republik radzieckich została bardzo szybko uznana przez społeczność międzynarodową (wyjątkiem była Gruzja z powodu

<sup>21</sup> E. BENVENISTI: *The International Law of Occupation...*, s. 202.

<sup>22</sup> P. ŁASKI: *Dezintegracja Związku Radzieckiego i Jugosławii w świetle prawa międzynarodowego*. „Annales UMCS. Sectio G” 1992, nr 39, s. 56.

<sup>23</sup> Por. *Ibidem*, s. 57.

<sup>24</sup> L. ANTONOWICZ: *The Disintegration of the USSR from the Point of View of International Law*. PYIL 1991, no. 19, s. 8.

trwającej wojny domowej)<sup>25</sup>. Szybkie uznanie niepodległości tych państw wydaje się wskazywać na istnienie praktyki społeczności międzynarodowej uznania secesji w przypadku trwającej dezintegracji państwa, zwłaszcza federacyjnego. Pamiętać należy jednak o tym, że konstytucja byłego ZSRR przewidywała możliwość secesji zgodnej z prawem<sup>26</sup>.

Na przełomie 1990 i 1991 roku doszło do wybuchu konfliktów w Jugosławii. Cztery republiki ogłosiły niepodległość, co skutkowało militarną odpowiedzią formalnie wciąż istniejących władz jugosłowiańskich. W celu rozwiązania konfliktu w 1991 roku powołano Komisję Arbitrażową, tzw. Komisję Badintera. Ta w pierwszej opinii, wydanej w tym samym roku, orzekła, że Socjalistyczna Republika Federalna Jugosławii jest w procesie rozpadu (dezintegracji). Podniesiono, że władze jugosłowiańskie nie reprezentują już wszystkich części składowych federacji, a ogłoszenie przez republiki deklaracji niepodległości jest jasną manifestacją braku woli pozostawania w ramach jednego państwa. Równocześnie, Komisja Badintera uznała powstanie nowych państw, które są sukcesorami byłych republik jugosłowiańskich<sup>27</sup>. W trzeciej opinii wskazano, że Socjalistyczna Republika Federalna Jugosławii uległa rozpadowi i jako taka nie jest podmiotem prawa międzynarodowego, zaś w jej miejsce weszły republiki, które ogłosiły niepodległość<sup>28</sup>.

W tym miejscu powinna być także wspomniana problematyka „upadku państw”. Przede wszystkim dlatego, że proces ten wiąże się częstokroć z masowymi naruszeniami praw człowieka i konfliktami zbrojnymi<sup>29</sup>, a także może prowadzić do faktycznej dezintegracji państwa. Społeczność międzynarodowa zwykle dąży do utrzymania podmiotowości państw i ich struktur (choćby częściowych) w swych dążeniach do utrzymania pokoju (Somalia). Najważniejszym zjawiskiem w tym przypadku jest utrata przez rządzących monopolu władzy na przeważającej części terytorium<sup>30</sup>. Podobnym, choć nietożsamym, zjawiskiem jest rozpad państw, jaki miał miejsce m.in. w przypadku Jugosławii. Tym, co różnicuje oba przypadki jest fakt, że w „państwie upadłym” mamy do czynienia z przejściem władzy przez wiele różnych grup, najczęściej niemających żadnej legitymacji społecznej. Zasada samostanowienia może i powinna mieć zastosowanie w procesie odnowy państwa, przede wszystkim poprzez odbudowę więzi prawnej pomiędzy ludnością a władzą<sup>31</sup>. Jednakże w niektórych przypadkach prawo do samostanowienia może być także podstawą powołania

<sup>25</sup> Ibidem, s. 13.

<sup>26</sup> Ibidem, s. 14.

<sup>27</sup> *International Law Reports...*, s. 166.

<sup>28</sup> Ibidem, s. 202.

<sup>29</sup> J. ZAJĄDŁO: *Prawo międzynarodowe wobec problemu „państwa upadłego”*. PiP 2005, nr 2, s. 5.

<sup>30</sup> Ibidem, s. 10.

<sup>31</sup> Ibidem, s. 16.

autonomii terytorialnej zainteresowanych regionów lub w sytuacjach ekstremalnych – uznania ich roszczenia o utworzenie własnego państwa – zwłaszcza, gdy struktury państwa upadającego *de facto* nie funkcjonują, a więź z nim przestała istnieć.

### 3.1.6 Doktryna konsensualna (Quebec i Szkocja)

Zmiana podejścia państw do prawa do samostanowienia jest związana ze zmianą w stosunkach międzynarodowych po rozpadzie ładu bipolarnego (1945–1989). Do głosu zaczynają dochodzić liberałowie i funkcjoniści, którzy inaczej widzą rolę i pozycję państwa, umiejscawiając je przede wszystkim w prosperującej społeczności międzynarodowej. Prądy te przyznają także większą rolę prawu międzynarodowemu, jako regulatorowi stosunków międzynarodowych<sup>32</sup>. Przy takim podejściu obecny skład społeczności międzynarodowej nie jest czymś stałym<sup>33</sup> i może podlegać zmianom.

Praktyka państw wskazuje na ewolucję interpretacji prawa do samostanowienia w stronę uznania prawa do wszczynania negocjacji w sprawie zaspokojenia roszczeń związanych z jego wykonywaniem<sup>34</sup>. Ponadto zmiana granic i przeniesienie terytorium spod jednej suwerennej władzy na drugą wymaga procedury podjętej w zgodzie z zasadą samostanowienia<sup>35</sup>. Te dwie składowe konstytuują doktrynę konsensualną w interpretacji prawa do samostanowienia. Zakłada ona potrzebę negocjacji, konsultacji, prowadzenia rokowań w dobrej wierze oraz uznania możliwości, że w wyniku tego procesu może dojść do pokojowego odłączenia się części terytorium państwa (po stronie władzy państwowej) oraz możliwość odejścia od dążeń, zwłaszcza separatystycznych, na rzecz innych form samostanowienia (po stronie ludu powołującego się na to prawo).

Sytuacja Quebecu i Kanady była opisywana już wcześniej, w tym miejscu zaznaczone zostaną najważniejsze zmiany w rozumieniu zasady samostanowienia, jakie wywołało orzeczenie Sądu Najwyższego Kanady w sprawie Quebecu. Krokiem milowym, jaki został wtedy poczyniony, było uznanie, że roszczenia o wykonywanie prawa do samostanowienia przez wspólnoty terytorialne państw wieloetnicznych są legalne, jednak powinny być rozwiązywane wewnątrz państwa w procesie negocjacji. Sąd Najwyższy Kanady uznał tym samym konsensualne

<sup>32</sup> M. GRIFFITHS: *Self-Determination, International Society and World Order*. MLJ 2003, vol. 3, s. 40.

<sup>33</sup> L. ANTONOWICZ: *Przemiany i rozwój składu społeczności międzynarodowej w XX wieku*. „Annales UMCS. Sectio G” 1983, nr 30, s. 110.

<sup>34</sup> M. WELLER: *Settling Self-Determination Conflicts: Recent Developments*. EJIL 2009, vol. 20, no. 1, s. 165.

<sup>35</sup> L. CHEN: *An Introduction to Contemporary International Law: A Policy-Oriented Perspective...*, s. 158.

rozumienie prawa do samostanowienia. Zgodzie z nim państwo, którego część dąży do secesji, ma obowiązek podjąć rozmowy i uznać możliwość jej odłączenia się po spełnieniu pewnych przesłanek (negocjacje w dobrej wierze). To podejście ma oczywiście pewną słabość, ponieważ to rząd i parlament centralny decydują o warunkach negocjacji (w kanadyjskim przypadku poprzez wydanie ustawy – *Clarity Act* z 2000 roku). Wymagania, które wspólnota terytorialna musi spełnić, aby negocjacje o prawie do samostanowienia zostały w ogóle podjęte, mogą być wygórowane i uznaniowe<sup>36</sup>.

Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku dążeń niepodległościowych Szkocji. Rządy Wielkiej Brytanii oraz Szkocji już w 2012 roku doszły do porozumienia w sprawie przeprowadzenia referendum. W 2013 roku uchwalono *Scottish Independence Referendum Bill*. W 2014 roku zostało przeprowadzone referendum, w którym opcja niepodległościowa na czele z SNP wprawdzie przegrała, ale sam proces prowadzący do tego głosowania przez obie strony uważano za satysfakcjonujący. Za przykład odwrotnego podejścia może posłużyć rząd Hiszpanii, który mimo przeprowadzonego nieformalnie przez władze katalońskie referendum w 2014 roku, które z ogromną przewagą wykazało, że większość Katalończyków pragnie niepodległości, dalej szuka możliwości stłamszenia ruchu katalońskiego i ograniczania ich prawa do samostanowienia. Dążenie do niepodległości po stronie Katalończyków potwierdzają także wyniki wyborów do władz regionalnych z 2015 roku, które wygrała niepodległościowa *Junts pel Si* i CUP, zdobywając większość absolutną.

Gdy większość mieszkańców terytorium dążącego do secesji wyrazi wolę jej przeprowadzenia, podjęte zostaną negocjacje, a secesjoniści zagwarantują wszystkim mieszkańcom takie same prawa w nowopowstającym państwie, prawo państwa macierzystego do odmowy samostanowienia staje się kontrowersyjne. W takim przypadku, przy bezpodstawnej odmowie secesji w wyniku procesu konsultacyjnego przeprowadzonego na podstawie procedur demokratycznych, może stać się legitymizowane uznanie prawa do jednostronnej secesji wspólnoty terytorialnej wraz z zamieszkałym przez nią terytorium<sup>37</sup> (taka sytuacja w zasadzie miała miejsce w przypadku Kosowa, choć tam powoływano się ponadto na tzw. secesję zaradczą – *remedial secession*).

### 3.1.7 Koncepcja secesji zaradczej (Kosowo)

Test zaproponowany przez New Heaven School wskazuje czynniki, które powinny być brane pod uwagę w przypadku uznawania lub odrzucenia roszczeń o wyko-

<sup>36</sup> S. LALONDE: *Quebec's Boundaries in the Event of Secession*. MLJ 2003, no. 3, s. 144.

<sup>37</sup> A. PAVKOVIĆ: *Secession, Majority Rule and Equal Rights: a few Questions*. MLJ 2003, vol. 3, s. 90.

nywanie prawa do samostanowienia. Wskazuje, że kryterium powinien być fakt, czy w danym przypadku uznanie bądź odrzucenie tych roszczeń przybliży daną grupę i szerszą społeczność do celu, jakim są wartości związane z realizacją praw człowieka i poszanowaniem godności istoty ludzkiej. Pytanie powinno więc brzmieć: czy w konkretnym przypadku prawa człowieka po uzyskaniu niepodległości będą pełniej realizowane, czy są wystarczająco (bądź lepiej) spełniane w istniejącym *status quo*? Powinno się dalej zwrócić uwagę, czy grupa dążąca do secesji jest zdolna do funkcjonowania w społeczności międzynarodowej i czy nie jest zagrożeniem dla pokoju i bezpieczeństwa. Także przyszłość państwa, od którego wspólnota ma się odłączyć powinna mieć znaczenie w ocenie owych roszczeń<sup>38</sup>.

Tak zwana *remedial secession* (secesja zaradcza), wymaga udowodnienia, że w ramach istniejącego państwa dochodzi do masowych naruszeń praw człowieka członków ludu innego niż naród państwa. Ponadto należy wskazać, że nie istnieją żadne efektywne środki zaradcze inne niż odłączenie się (secesja), ani nie ma możliwości doprowadzenia w inny sposób do rozwiązania problemów wewnątrzpaństwowych. Przy istnieniu wszystkich tych przesłanek łącznie secesja może zostać uznana za usprawiedliwioną<sup>39</sup>. Taki przypadek w zasadzie miał miejsce w przypadku Kosowa, choć ani w ostatniej fazie uzyskiwania niepodległości (deklaracja z 2008 roku), ani w opinii doradczej MTS w sprawie Kosowa z 2010 roku, ani w późniejszych komentarzach społeczności międzynarodowej nie odwołano się do prawa do samostanowienia w formie secesji wprost, powtarzając jak mantrę wyjątkowość sytuacji Kosowa. Taka sytuacja ma z jednej strony miejsce z powodu niemożliwości zastosowania kryteriów secesji do Kosowa, z drugiej strony zaś z powodu braku woli uznania wprost prawa do secesji zaradczej przez społeczność międzynarodową<sup>40</sup>.

*Remedial secession* powinna być bezsprzecznie traktowana jako ostateczny środek zaradczy. Jej legalność nie została ani potwierdzona, ani zaprzeczona w praktyce i prawie międzynarodowym. Współczesne trendy dotyczące ochrony praw człowieka wskazują, że ochrona ludzi i ich praw staje się najważniejszym, priorytetowym celem społeczności międzynarodowej. Jednak ostateczna ocena legalności secesji zaradczej nie jest jeszcze możliwa.

<sup>38</sup> L. CHEN: *An Introduction to Contemporary International Law: A Policy-Oriented Perspective...*, s. 38.

<sup>39</sup> P. KOMOROWSKI: *Niepodległe Kosowo, prawo międzynarodowe i prawa człowieka – próba odnalezienia wspólnego mianownika*. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2011, nr 2, s. 68.

<sup>40</sup> *Ibidem*, s. 75.

## 3.2 Konflikty z innymi normami

### 3.2.1 Zasada „uti possidetis”

Zasada *uti possidetis* odnosi się przede wszystkim do problemu delimitacji granic i w tym zakresie ma uniwersalne zastosowanie. Zasadę tę stosuje się w momencie uzyskiwania niepodległości tak w kontekście kolonialnym, jak i poza nim, a jej celem jest także zabezpieczenie granic nowo powstałych państw po wycofaniu się państwa administrującego<sup>41</sup>. Zasada *uti possidetis* określa zarówno tytuł do terytorium (konsekwentnie prawo do zwierzchności nad określonym terytorium), jak i lokalizację granic<sup>42</sup>. Prawo do samostanowienia w zakresie obejmującym dekolonizację zostało podporządkowane zasadzie *uti possidetis*<sup>43</sup>.

Odmiana stosowana przez MTS to zasada *uti possidetis iuris*, wskazująca, że kryterium odniesienia są przede wszystkim prawnie ustanowione granice (kolonii, jednostek podziału terytorialnego), a dopiero w dalszej kolejności efektywna kontrola nad terytorium<sup>44</sup>. W niektórych przypadkach określenie granic będzie wymagać sięgnięcia do granic wewnętrznych – prowincjonalnych czy nawet komunalnych – przede wszystkim w sytuacji, gdy jednostka terytorialna uzyskująca niepodległość nie konstituowała niezależnej jednostki politycznej<sup>45</sup>. Datą, która ma znaczenie dla delimitacji granic jest najczęściej dzień uzyskania niepodległości<sup>46</sup>.

Zasada *uti possidetis* nie obejmuje zobowiązania ludów zamieszkujących już niepodległe państwa do uznawania ich granic ani prawa państw do dobrowolnej zmiany własnych granic, np. w wyniku uznania roszczenia o samostanowienie. Prawo międzynarodowe dostosowuje się do zmian przeprowadzonych legalnie, zwłaszcza dzięki uzgodnieniom i dialogowi<sup>47</sup>. W przypadku innych granic niż te ustalane w wyniku dekolonizacji, zasada *uti possidetis* jest pewnym odniesieniem i może być przyjęta na podstawie umowy, istnieją jednak wątpliwości co do tego, czy jest wiążącą zasadą prawną<sup>48</sup>.

<sup>41</sup> *Frontier Dispute*. Judgment ICJ. Reports 1986, par. 20.

<sup>42</sup> *Land, Island and Maritime Frontier Dispute* (El Salvador/ Honduras: Nicaragua intervening). Judgment 1992, par. 42.

<sup>43</sup> R. JENNINGS, A. WATTS: *Oppenheim's International Law: Volume 1 Peace...*, s. 715.

<sup>44</sup> *Frontier Dispute...*, par. 23.

<sup>45</sup> *Land, Island and Maritime Frontier Dispute...*, par. 45.

<sup>46</sup> *Frontier Dispute* (Benin/Niger). Judgment ICJ. Reports 2005, par. 24.

<sup>47</sup> R. HIGGINS: *Problems and Process: International Law and How We Use It...*, s. 125.

<sup>48</sup> T. SROGOSZ: *Charakter prawny uti possidetis w prawie międzynarodowym*. PiP 2011, nr 6, s. 75–76.

### 3.2.2 Zasada integralności terytorialnej

Integralność terytorialna oznacza, że terytorium państwa tworzy nierozzerwalną i nienaruszalną całość<sup>49</sup>. Prawo międzynarodowe chroni ją poprzez normatywny zakaz jej naruszania, zwłaszcza poprzez użycie siły. Zasada ta wpływa także z suwerennej równości państw (art. 2.1 Karty NZ).

Zasada integralności terytorialnej została ujęta w art. 2 par. 4 Karty NZ; pośrednio, wskazuje ona: „[...] wszyscy członkowie powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko całości terytorialnej lub niepodległości któregośkolwiek państwa”. Bezspornie artykuł ten chroni integralność terytorialną poprzez zakaz użycia siły w celu jej naruszenia. *Prima facie* artykuł ten odnosi się do Państw-Członków ONZ, jednak należy pamiętać o treści Preambuły Karty NZ, która wskazuje, że rządy podpisały ją w imieniu Ludów Narodów Zjednoczonych. Powyższe twierdzenie rodzi wiele problemów interpretacyjnych: czy ludy (niebędące państwami i ich narodami) mogą się do czegośkolwiek zobowiązać, w tym do przestrzegania Kart NZ? Czy wszystkie ludy faktycznie podjęły owo zobowiązanie? Jak wreszcie egzekwować tego typu obowiązek od podmiotów niepaństwowych (w przypadku państw i ich narodów nie ma co do tego wątpliwości)? I znów *prima facie* odpowiedź jest negatywna na wszystkie trzy pytania, jednakże w rozdziale drugim wskazano na obowiązki, jakie przyjmuje na siebie lud dążący do wykonywania prawa do samostanowienia i podkreślono także, że w przypadku sukcesu nowopowstałe państwo może zostać pociągnięte do odpowiedzialności za naruszenia prawa międzynarodowego, jakich dopuszczono się przy jego powstawaniu. Dlatego też oprócz wyjątkowych, uznanych przez społeczność międzynarodową przypadków, ludy obowiązują zakaz użycia siły wyrażony w Karcie. Nie oznacza to jednak zakazu dążenia do secesji przy wykorzystaniu metod pokojowych i w takiej sytuacji integralność terytorialna państwa (zgodnie z Kartą NZ) nie stoi na przeszkodzie żądania prawa do wykonywania prawa do samostanowienia.

Rezolucja ZO ONZ *Declaration on Friendly Relations* 2625 z 1970 roku wskazuje, że:

Nic w poprzednich paragrafach nie powinno być interpretowane jako upoważniające lub zachęcające do jakiegokolwiek działalności, która by rozbijała lub naruszała, w całości lub w części, integralność terytorialną lub jedność polityczną suwerennych i niepodległych państw, postępujących zgodnie z zasadą równoprawienia i samostanowienia ludów, jak to zostało wyżej opisane, a zatem rządzony przez rząd reprezentujący cały lud należący do danego terytorium bez względu na rasę, wyznanie lub kolor skóry.

<sup>49</sup> J. TYRANOWSKI: *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*. Warszawa–Poznań 1990, s. 12.

Każde państwo powstrzyma się od jakiejkolwiek działalności zmierzającej do częściowego lub całkowitego rozbicia jedności narodowej oraz integralności terytorialnej jakiegokolwiek innego państwa lub kraju<sup>50</sup>.

Powyższa deklaracja musi powodować pewne problemy interpretacyjne. Z jednej strony w drugim z przytoczonych powyżej fragmentów mamy do czynienia ze wskazaniem, że adresatami zakazu są państwa, z drugiej zaś trudno jest określić, do jakiego kręgu podmiotów skierowany jest pierwszy fragment cytowany powyżej. Rezolucje ZO ONZ mają niewiążący charakter, należą do tak zwanego *soft-law*, nie powinny jednak być pomijane w procesie interpretacji prawa, dlatego należy się zastanowić, czy mamy w tym miejscu do czynienia z ograniczeniem prawa do wykonywania prawa do samostanowienia.

Powyższa rezolucja odwołuje się do niejasnego określenia „rząd reprezentujący cały lud należący do danego terytorium”, nie wskazuje ono bowiem, czy ocena tego powinna być obiektywna czy subiektywna, tzn. kto ocenia czy lud jest reprezentowany przez rząd i na jakich podstawach. Czy przypadkiem samo odwołanie się do zasady samostanowienia nie sugeruje tego, że jest problem z ową reprezentacją? Nielogiczne bowiem byłoby założenie, że ludy dążą do wykonywania prawa do samostanowienia nie mając do tego podstaw, choćby subiektywnych. Na podstawie powyższych powodów wydaje się, że cytowana deklaracja nie wnosi wiele do interpretacji zasady samostanowienia.

Pogląd wskazujący na odmiennność i rozdzielną zasadę samostanowienia i zasady integralności terytorialnej jest reprezentowany w polskiej literaturze oraz w literaturze zagranicznej. Piotr Łaski ujmuje problem w ten sposób:

[...] pamiętać bowiem trzeba, że zasada integralności terytorialnej państwa odnosi się do stosunków między państwami, natomiast zasada samostanowienia narodów dotyczy ludności dyskryminowanej bądź w ramach państwa wielonarodowego, bądź na terytorium niesamodzielnym. Toteż pierwsza nie może wykluczyć działania w stosunkach międzynarodowych samostanowienia narodów<sup>51</sup>.

Podobnie na ten temat pisze Jerzy Tyranowski wskazując, że secesja nie może łamać zakazu naruszenia integralności terytorialnej państwa, ponieważ zakaz ten skierowany jest bezpośrednio do państw i obowiązuje w stosunkach między nimi<sup>52</sup>.

<sup>50</sup> Tłumaczenie własne.

<sup>51</sup> P. ŁASKI: *Dezintegracja Związku Radzieckiego i Jugosławii w świetle prawa międzynarodowego...*, s. 69.

<sup>52</sup> J. TYRANOWSKI: *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym...*, s. 243.



Jako przykład słuszności tego poglądu może posłużyć opinia doradczą w sprawie *Kosowa*<sup>53</sup>. RB ONZ w rezolucji 1244 z 1999 roku potwierdziła integralność terytorialną Republiki Federalnej Jugosławii (aneks I zasada 6, aneks II par. 8), jednocześnie przewidując samorząd dla regionu Kosowa. Pomimo to w 2010 roku MTS uznał, że jednostronna deklaracja niepodległości Kosowa jest legalna, czyli nie narusza prawa międzynarodowego, konsekwentnie zasady integralności terytorialnej. Jednak przyznać należy, że MTS w swojej opinii nie odniósł się bezpośrednio do prawa do samostanowienia, oceniając jedynie legalność formy i sposób jego wykonywania.

### 3.2.3 Zasada nienaruszalności granic

W Europie pewne znaczenie ma zasada nienaruszalności granic, wyrażona m.in. w Akcie Końcowym Konferencji KBWE z 1975 roku<sup>54</sup>. Akt Końcowy jest, oczywiście, jedynie deklaracją polityczną, nie zaś wiążącym prawem. Zasada III *Declaration on Principles Guiding Relations between Participating States* wskazuje, że państwa uważają wzajemnie swoje granice za nienaruszalne, podobnie jak wszystkie inne granice w Europie i zobowiązują się do nieatakowania ich w przyszłości. Zasada IV głosi, że państwa zobowiązują się do: wzajemnego poszanowania swej integralności terytorialnej i niepodejmowania działań sprzecznych z Kartą NZ oraz nieprowadzenia okupacji swoich terytoriów. Akt Końcowy jako adresatów i podmioty swych norm ustanawia państwa i to one są związane powyższymi zasadami. O innych podmiotach nie wspomina. Wydaje się, że nie ma podstaw interpretacyjnych dla rozszerzenia wykładni pojęcia *participating States* (uczestniczące państwa) na inne wspólnoty terytorialne.

Zasada nienaruszalności granic jest pośrednio chroniona przez art. 62 konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z 1969 roku, który wyklucza możliwość powoływania się na zasadniczą zmianę okoliczności (klauzula *rebus sic stantibus*) w celu rewizji traktatów granicznych. Zasada ta ma także zastosowanie w przypadku sukcesji państw, w tej sytuacji prawo międzynarodowe chroni granice międzypaństwowe przed zmianą w procesie sukcesji. W przypadku traktatów granicznych sukcesja następuje *ipso lege*, a państwo-sukcesor automatycznie staje się stroną istniejących traktatów granicznych, w zakresie, w jakim przejmuje zwierzchność nad granicami<sup>55</sup>. Ponadto w systemie europejskim zasada ta znalazła się w traktatach granicznych i dobrosąsiedzkich, np. w Traktacie między Rzeczpospolitą Polską a Federalną Republiką Niemiec o dobrym

<sup>53</sup> *Kosovo...*, par. 122.

<sup>54</sup> D. ŠMIHULA: *Rights of Persons Belonging to National Minorities in International Law*. PYIL 2006–2008, no. 28, s. 106.

<sup>55</sup> Art. 11 konwencji wiedeńskiej o sukcesji państw w stosunku do traktatów z 1978 roku, UNTS 33356.

sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku<sup>56</sup> czy w Traktacie Między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy z 1992 roku<sup>57</sup>.

Zasada nienaruszalności granic w zasadzie nie ma jednak pozycji samodzielnej, jest ona raczej składową zasady integralności terytorialnej. Uwagi dotyczące możliwości naruszenia tej drugiej przez wykonywanie prawa do samostanowienia narodów mają analogicznie zastosowanie także w tym przypadku, tzn. zasada ta odnosi się do stosunków między państwami, nie zaś do stosunków między państwem a grupą ludności je zamieszkującą. Należy bowiem wskazać, że zasada ta nie wyklucza możliwości zmiany granic w sposób pokojowy i zgodny z prawem międzynarodowym, wyklucza ona jedynie roszczenia terytorialne mogące prowadzić do zagrożenia pokoju i bezpieczeństwa<sup>58</sup>.

### 3.3 Konflikty zbrojne

#### 3.3.1 Walki narodowyzwoleńcze

Prawo do walki zbrojnej w razie niezgodnego z prawem oporu rządu, negującego prawo do samostanowienia przewiduje seria wydawanych corocznie od roku 1970 do 1988 rezolucji ZO ONZ *The Importance of the Universal Realization of the Right of Peoples to Self-Determination and of the Speedy Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples for the Effective Guarantee and Observance of Human Rights*. Problem interpretacyjny budzi jednak pojawiające się tam uznanie zgodności z prawem walki (*struggle*), nieprecyzujące z jaką walką możemy mieć do czynienia. Pomimo to często w praktyce państw uznawano legalność walki zbrojnej w przypadku wykonywania prawa do samostanowienia (Namibia).

Podobnie rezolucja ZO ONZ 3314 z 1974 roku *Definition of Agression* art. 7:

Nic w powyższej Definicji, szczególnie w art. 3, nie może w jakikolwiek sposób ograniczać prawa do samostanowienia, wolności i niepodległości, które wynika z Karty NZ, ludów w wyniku użycia siły pozbawionych tego prawa i do których odnosi się Declaration on Friendly Relations w zgodzie z Kartą NZ, szczególnie ludów pod kolonialnymi i rasistowskimi reżimami lub

<sup>56</sup> Dz. U. 1992 nr 14 poz. 56.

<sup>57</sup> Dz. U. 1993 nr 61 poz. 291.

<sup>58</sup> J. TYRANOWSKI: *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym...*, s. 177.

innymi formami obcej dominacji ani prawa tych ludów do dążenia do tych celów i poszukiwania oraz otrzymywania wsparcia, w zgodzie z zasadami Karty NZ i wyżej wspomnianą Deklaracją<sup>59</sup>.

Dlatego też powstańcy częstokroć usiłują powoływać się na prawo do samostanowienia, jako przyczynę wojny domowej<sup>60</sup>. Nie zawsze w sposób uprawniony.

Klasyfikacja walk narodowyzwolenicznych w prawie międzynarodowym jest zadaniem trudnym. Konwencje genewskie z 1949 roku, wskazując na zakres swego zastosowania, określają czym są międzynarodowe konflikty zbrojne w art. 2:

Niezależnie od postanowień, które wejdą w życie już w czasie pokoju, Konwencja niniejsza będzie miała zastosowanie w razie wypowiedzenia wojny lub powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między dwiema lub więcej niż dwiema Wysokimi Umawiającymi się Stronami, nawet gdyby jedna z nich nie uznała stanu wojny. Konwencja będzie również miała zastosowanie we wszystkich przypadkach okupacji całości lub części terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron, nawet gdyby ta okupacja nie napotkała żadnego oporu zbrojnego.

Dalsze wskazówki zawiera art. 1 par. 4 I Protokołu Dodatkowego z 1977 roku<sup>61</sup> do powyższej Konwencji:

Sytuacje, o jakich mowa w ustępie poprzednim [międzynarodowe konflikty zbrojne klasyfikowane zgodnie z art. 2 Konwencji genewskiej – A.M.], obejmują konflikty zbrojne, w których ludy walczą przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim, wykonując swe prawo do samostanowienia zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz w Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych.

Inne konflikty pozostają zgodnie z art. 3 konwencji genewskiej z 1949 roku konfliktami niemiędzynarodowymi. Dalszą charakterystykę zawiera art. 1 par. 1 i par. 2 II Protokołu Dodatkowego z 1977 roku:

Niniejszy protokół, [...], ma zastosowanie do wszystkich konfliktów zbrojnych, które nie są objęte artykułem 1 Protokołu dodatkowego, dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół 1) i które toczą się na terytorium Wysokiej Umawiającej się Strony między jej siłami zbrojnymi

<sup>59</sup> Tłumaczenie własne.

<sup>60</sup> W.G. WERNER: *Self-determination and civil war...*, s. 172.

<sup>61</sup> Dz. U. 1992 nr 41 poz. 175.

a rozłamowymi siłami zbrojnymi lub innymi zorganizowanymi uzbrojonymi grupami, pozostającymi pod odpowiedzialnym dowództwem i sprawującymi taką kontrolę nad częścią jej terytorium, że mogą przeprowadzać ciągłe i spójne operacje wojskowe oraz stosować niniejszy protokół.

Niniejszy protokół nie ma zastosowania do takich wewnętrznych napięć i niepokoju, jak rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty przemocy oraz inne działania podobnego rodzaju, które nie są uważane za konflikty zbrojne.

Uznanie przez państwo za stronę wojującą powoduje aplikowanie prawa humanitarnego, zaś przez inne państwa zmusza do neutralności w konflikcie<sup>62</sup>.

W 1990 roku Instytut Międzynarodowego Prawa Humanitarnego zaproponował Deklarację Zasad Międzynarodowego Prawa Humanitarnego stosowanych w Niemiędzynarodowych Konfliktach Zbrojnych, która miała rozwinąć zasady przyjęte w II Protokole z 1977 roku, dążąc do ograniczenia niepotrzebnego cierpienia zwłaszcza wśród ludności cywilnej<sup>63</sup>.

### 3.3.2 Ograniczanie prawa do samostanowienia

Seria wydawanych corocznie od roku 1970 do 1988 rezolucji ZO ONZ *The Importance of the Universal Realization of the Right of Peoples to Self-Determination and of the Speedy Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples for the Effective Guarantee and Observance of Human Right* oraz następną serią wydawaną w latach 1989–2016 *Universal Realization of the Right of Peoples to Self-Determination* potępiały *expressis verbis* użycie siły lub jej groźby w przypadku wykonywania przez ludy prawa do samostanowienia. Potępiały one także użycie grup najemników oraz zewnętrzną interwencję zbrojną skierowaną na ograniczenia prawa do samostanowienia. Wskazuje to na sprzeciw społeczności międzynarodowej wobec działań mających na celu zbrojne przeciwdziałanie realizacji przez ludy ich praw nadanych w Karcie NZ i MPPOiP.

Rezolucja ZO ONZ 181 z 1947 roku przewidywała, że po opuszczeniu terytorium mandatowego Palestyny przez Wielką Brytanię utworzone zostaną na tym obszarze dwa państwa: palestyńskie i izraelskie. W 1948 roku proklamowano utworzenie Izraela, zaś na podział terytorium nie zgadzały się władze arabskie. Konflikt palestyńsko-izraelski rozpoczął się już w latach 40. XX wieku i trwa do dziś. W 2000 roku w Camp Davis trwały negocjacje pokojowe, które zakończyły się fiaskiem. Konsekwencją tego było rozpoczęcie II intifady. W 2005 roku Izrael wycofał się oficjalnie z okupowanego terytorium Gazy, jednakże w zasadzie na całym obszarze trwają nieprzerwanie walki<sup>64</sup>.

<sup>62</sup> S. SIVAHUMARAN: *The Law of Non-International Armed Conflict*. Oxford 2012, s. 10.

<sup>63</sup> Ibidem, s. 52.

<sup>64</sup> I. SCOBLE: *Gaza*. In: *International Law and the Classification of Conflicts*. Ed. Elizabeth Wilmshursts. Oxford 2012, s. 281–283.

Już w 1988 roku proklamowano deklarację niepodległości Palestyny. Po roku 2000 widoczne stały się działania władz palestyńskich zmierzające do uznania państwowości Palestyny<sup>65</sup>. W 2011 roku została ona członkiem UNESCO, a w rezolucji ZO ONZ 67/19 z 2012 roku uznano status Palestyny jako nieczłonkowskiego państwa-observatora. Dziś jest ona uznawana przez 137 państw<sup>66</sup>. Prawo ludu Palestyny do samostanowienia zostało potwierdzone wielokrotnie przez organy ONZ, w tym ostatnio w rezolucji ZO ONZ 69/25 z 2015 roku. Także rezolucja RB ONZ 1860 z 2009 roku wskazuje na istnienie państwa Palestyna oraz nawołuje do opuszczenia Strefy Gazy przez izraelskie wojsko i do oddania tego obszaru pod władzę palestyńską. Uznanie prawa ludu Palestyny do samostanowienia oraz działań Izraela związanych z budową muru i reżimem prawnym z nim związanym zostały osądzone jako łamiące prawo międzynarodowe przez MTS<sup>67</sup>.

Wojna domowa w Syrii trwa od 2011 roku, co bardzo ważne, rozpoczęła się ona od pokojowych protestów antyrządowych, domagających się reform demokratycznych i dopuszczenia ludności do udziału we władzy<sup>68</sup>. Do pokojowych reform jednak nie doszło i reżim prezydenta Baszszara al-Asada siłą dążył do stłumienia działań ludności. W ten sposób pokojowe demonstracje, które rozpoczęły się na fali Arabskiej Wiosny przerodziły się w krwawy konflikt, który do 2015 roku pochłonął ponad 250 tysięcy ofiar. Przez chaos związany z walkami część terytorium została zajęta przez grupę radykalnych muzułmanów, która utworzyła ISIL (*Islamic State in Iraq and Levant*) i proklamowała kalifat<sup>69</sup>. Ta deklaracja nie została uznana przez inne państwa, w związku z czym ISIL (a także ANF – *Al Nusrah Front*) traktowane są jako organizacje terrorystyczne (rezolucja RB ONZ 2258 z 2015 roku). Oprócz ISIL na terytorium Syrii działają jednak powstańcy, dążący wciąż do obalenia reżimu i wprowadzania władzy demokratycznej opartej na woli ludu. To z myślą o nich RB ONZ wydała w 2015 roku rezolucję 2254, która przewiduje wprowadzanie rozejmu oraz stabilizację sytuacji politycznej poprzez przeprowadzenie negocjacji, a na ich podstawie wolnych wyborów.

Użycie siły przeciwko powstańcom w Syrii, podobnie jak miało to miejsce w Kosowie i Palestynie, często prowadzi do odwrotnego skutku niż zamierzony

<sup>65</sup> A. SZAREK-ZWIJACZ: „Państwo Palestyna” status prawny i aktywność Palestyny we współczesnych stosunkach międzynarodowych. W: *Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym*. Red. J. MENKES, E. CAŁA-WACINKIEWICZ. Warszawa 2015, s. 495.

<sup>66</sup> Oficjalna strona internetowa Misji Państwa Palestyńskiego przy ONZ: <http://palestineun.org/about-palestine/diplomatic-relations/> [data dostępu: 12.04.2016].

<sup>67</sup> *Wall in the Occupied Palestinian Territory...*, par. 120.

<sup>68</sup> Oficjalna strona ONZ: <http://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm> [data dostępu: 12.04.2016].

<sup>69</sup> BBC News: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868> [data dostępu: 24.03.2016].

przez władze. Skutkiem tym jest wielokrotnie wzmocnienie i poparcie żądań o prawo do wykonywania prawa do samostanowienia<sup>70</sup>.

### 3.3.3 Interwencja w imię samostanowienia

Interwencja humanitarna jest to zbrojna interwencja, podejmowana przez państwo bądź grupę państw w innym państwie, bez jego zezwolenia, w celu zapobieżenia katastrofie humanitarnej lub jej groźbie, spowodowanej w szczególności poważnymi i podejmowanymi na szeroką skalę naruszeniami praw człowieka<sup>71</sup>. Interwencja obcego państwa w sprawy innego jako taka jest zakazana na podstawie art. 2 par. 7 Karty NZ oraz wielu rezolucji ZO ONZ w tym 2131 z 1965 roku *Declaration on the Inadmissibility of Intervention* czy rezolucji ZO ONZ 36/103 z 1981 roku *Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference*. Od czasu interwencji w Kosowie w 1999 roku trwa jednak debata dotycząca dopuszczalności interwencji humanitarnej w ogóle, a w szczególności podjętej bez zgody RB ONZ.

Współcześnie trzy wartości rządzą stosunkami międzynarodowymi: pokój, prawa człowieka i samostanowienie, jednakże w razie ich konfliktu najważniejszą i mającą pierwszeństwo wartością jest pokój. Przez to jakakolwiek interwencja podjęta bez zgody RB ONZ i nie w samoobronie (czyli niezgodna z Kartą NZ) musi być uznana za nielegalną<sup>72</sup>. Legitymizację i legalność takiej interwencji można sprowadzić do czterech kwestii: istnienia słusznej przyczyny, proporcjonalności, ostateczności i możliwości uzyskania pozytywnego rezultatu<sup>73</sup>. Słuszną przyczyną może być obiektywnie oceniana katastrofa humanitarna<sup>74</sup>. Inna wskazuje, że interwencja humanitarna może być podjęta w celu zapobiegania lub zatrzymania naruszeń fundamentalnych praw człowieka obywateli przez inne państwa<sup>75</sup>.

Doktryna *Responsibility to Protect* w ujęciu par. 138 i 139 rezolucji ZO ONZ 60/1 z 2005 roku *2005 World Summit Outcome Document* została potwierdzona przez RB ONZ w rezolucji 1874 z 2006 roku. Par. 139 rezolucji ZO ONZ 60/1 z 2005 roku zawiera przyjęcie odpowiedzialności przez społeczność międzynarodową w ramach ONZ za ochronę ludności przed ludobójstwem, zbrodniami

<sup>70</sup> Ch. GREY: *International Law and the Use of Force*. Ed. 3. Oxford 2008, s. 64.

<sup>71</sup> D. RUDKOWSKI: *Interwencja humanitarna w prawie międzynarodowym*. Warszawa 2006, s. 103.

<sup>72</sup> A. CASSESE: *Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?*. EJIL 1999, no. 10, s. 24.

<sup>73</sup> J. ZAJADŁO: *Legalność i legitymizacja interwencji humanitarnej*. PiP 2004, nr 1, s. 13.

<sup>74</sup> S. SYKUNA: „Słuszna przyczyna” jako przesłanka interwencji humanitarnej. GSP 2005, nr 13, s. 474.

<sup>75</sup> A. DOMAGAŁA: *Interwencje Humanitarne*. W: *Organizacje międzynarodowe w działaniu*. Red. A. FLORCZAK, A. LISOWSKA. Wrocław 2012, s. 123.

wojennymi, czystkami etnicznymi i zbrodniami przeciwko ludzkości, także poprzez kolektywną akcję zbrojną, w razie niezdolności państwa do podjęcia tych działań. Wskazuje także, że w miarę możliwości powinno się dążyć do zapobiegania takim zdarzeniom.

W 1971 roku Indie podjęły interwencję w Bangladeszu, powołując się na przyczyny humanitarne i niebezpieczeństwo katastrofy humanitarnej wynikające z działań podejmowanych przez władze pakistańskie. Jednocześnie interwencja doprowadziła ostatecznie do powstania państwa<sup>76</sup>. Choć interwencja w imię prawa do wykonywania prawa do samostanowienia nie byłaby uznana za legalną, a tak właściwie należałoby tłumaczyć działania Indii, to Bangladesz został bardzo szybko uznany na arenie międzynarodowej i stał się członkiem ONZ już w 1974 roku.

Podobna sytuacja wynikła *de facto* z interwencji NATO w Kosowie. Tam także usprawiedliwiano ją potrzebą humanitarną i brakiem zdolności RB ONZ do podjęcia działań. Już po zakończeniu konfliktu RB ONZ w rezolucji 1244 z 1999 roku i aneksach do niej załączonych proponowała nadanie autonomii Kosowu, utrzymując jednak integralność terytorialną Serbii. Choć sprawa przeciwko państwom NATO trafiła przed MTS, ten z powodu braku jurysdykcji nie mógł wypowiedzieć się na temat legalności działań podjętych przez państwa NATO w Jugosławii<sup>77</sup>. Ostatecznie w 2008 roku Kosowo proklamowało niepodległość i w zasadzie zostało uznane przez społeczność międzynarodową.

## 3.4 Ius post bellum

### 3.4.1 Pojęcie

*Ius post bellum* jest to zbiór norm mających zastosowanie do okresu przejściowego pomiędzy konfliktem a sprawiedliwym i trwałym pokojem, stosowanych zarówno w konfliktach międzynarodowych, jak i niemiędzynarodowych<sup>78</sup>. Inna definicja wskazuje, że *ius post bellum* jest zespołem norm mających na celu rozwiązywanie problemów związanych z utrzymaniem stabilnego i sprawiedliwego pokoju po konflikcie zbrojnym<sup>79</sup>. Z tym okresem związana jest często

<sup>76</sup> D. RUDKOWSKI: *Interwencja humanitarna w prawie międzynarodowym...*, s. 81.

<sup>77</sup> Zob.: *Legality of Use of Force* (Serbia and Montenegro v. Germany). Preliminary Objections. Judgment ICJ. Reports 2004, par. 114.

<sup>78</sup> J. IVERSON: *Transitional Justice, Jus Post Bellum, and International Criminal Law: Differentiating the Usages, History and Dynamics*. „The International Journal of Transitional Justice” 2013, s. 8.

<sup>79</sup> Jus Post Bellum Project: <http://juspostbellum.com/default.aspx> [data dostępu: 23.03.2016].

administracja prowadzona pod auspicjami ONZ<sup>80</sup>, co miało miejsce w Somalii, Kambodży, Bośni i Hercegowinie, Kosowie i Timorze Wschodnim<sup>81</sup>, nietrudno więc zauważyć, że w większości były to konflikty o charakterze wewnętrznym, często także zakończone zewnętrzną interwencją zbrojną.

Należy wskazać, że na chwilę obecną *ius post bellum* jest jedynie pojęciem doktrynalnym, a normy, do których odnoszą się autorzy, powołujący się na to pojęcie częstokroć należą do korpusu międzynarodowego prawa humanitarnego oraz szeroko rozumianego korpusu praw człowieka. Normy prawa humanitarnego tylko w ograniczonym zakresie mają zastosowanie po zakończeniu konfliktu zbrojnego, ma to miejsce przede wszystkim w przypadku utrzymywania się okupacji<sup>82</sup>. Z tego powodu wiele rozwiązań wskazywanych w ramach *ius post bellum* należy jedynie do propozycji rozwiązań prawnych ukutych przez doktrynę, nie są zaś wiążącym prawem<sup>83</sup>.

W przypadku wielu konfliktów, zwłaszcza tych o charakterze niemiędzynarodowym lub tylko częściowo międzynarodowym proces pokojowy nie jest ukierunkowany na przywrócenie *status quo ante*, ale na wprowadzenie systemowych zmian<sup>84</sup>. Obowiązek stworzenia sytuacji sprzyjającej pokojowi, przestrzeganiu praw człowieka i bezpieczeństwu ludności po zakończeniu konfliktu zbrojnego pojawia się przede wszystkim w przypadku interwencji humanitarnej. Wtedy to państwa, które ją podjęły, są w zasadzie zobowiązane do wprowadzenia w życie postulatów, będących przyczyną interwencji<sup>85</sup>.

W takim właśnie przypadku *ius post bellum* może być ramą dla reform w państwie okupowanym lub objętym administracją terytorialną pod auspicjami ONZ<sup>86</sup>. Reformy te powinny być przeprowadzane przy udziale struktur i ludności terytorium, na którym trwał konflikt zbrojny<sup>87</sup>. Takie działania zwykle powodują złagodzenie problemów związanych z okresem transformacji i dają nadzieję na trwałość zmian wprowadzonych w tym czasie.

<sup>80</sup> J. IVERSON: *Transitional Justice, Jus Post Bellum, and International Criminal Law: Differentiating the Usages, History and Dynamics...*, s. 4.

<sup>81</sup> I. TOPA: *Międzynarodowa administracja terytorialna – ius in bello czy ius post bellum?*. W: *Międzynarodowe prawo humanitarne. Antecedencje i wyzwania współczesności*. Red. J. NOWAKOWSKA-MAŁUSECKA. Bydgoszcz–Katowice 2010, s. 195.

<sup>82</sup> C. STAHN: „Jus ad bellum”, „Jus in bello”... „Jus post bellum”? *Rethinking the Conception of the Use of Arm Force*. EJIL 2007, vol. 17, no. 5, s. 928.

<sup>83</sup> I. TOPA: *Międzynarodowa administracja terytorialna – ius in bello czy ius post bellum?...*, s. 203.

<sup>84</sup> C. STAHN: „Jus ad bellum”, „Jus in bello”... „Jus post bellum”? *Rethinking the Conception of the Use of Arm Force...*, s. 936.

<sup>85</sup> *Ibidem*, s. 932.

<sup>86</sup> A. HANSEN, Sh. WIHARTA: *From Intervention to Local Ownership: Rebuilding a Just and Sustainable Rule of Law after Conflict*. In: *Jus Post Bellum. Towards the Law of Transition from Conflict to Peace*. Eds. C. STAHN, J.K. KLEFFNER. The Hague 2008, s. 132.

<sup>87</sup> *Ibidem*, s. 135.



Doktryna R2P mieści w sobie „odpowiedzialność za odbudowę”, tzn. w przypadku, gdy interwencja zbrojna już miała miejsce, społeczność międzynarodowa jest także odpowiedzialna za przywrócenie pokoju i zapewnienie możliwości dalszego rozwoju<sup>88</sup>. Podstawowym celem takiej odbudowy powinno być zapewnienie porządku i bezpieczeństwa oraz stałego pokoju przez wyeliminowanie zagrożeń oraz stworzenie odpowiednich warunków do rozwoju.

### 3.4.2 Wykorzystanie zasady samostanowienia

Konflikty wywołane przez roszczenia ludności o wykonywanie prawa do samostanowienia często będą wymagać ich uznania w celu zaprowadzenia pokoju. Współcześnie w procesie pokojowym często wykorzystuje się takie mechanizmy, jak: dewolucja władzy czy nadanie autonomii terytorialnej lub najdalej idące: formy federacji czy nawet konfederacji<sup>89</sup>. Takie działania łączące sposoby związane z wewnętrznymi i zewnętrznymi formami samostanowienia konstytuują pewną formę hybrydową, która z jednej strony utrzymuje integralność terytorialną państwa, z drugiej strony nadając szerokie uprawnienia ludom wysuwającym roszczenia o samostanowienie<sup>90</sup>.

Prawo do samostanowienia jako zasada oraz prawo do konsultacji powinny być uwzględnione w procesie pokojowym<sup>91</sup>. Także odtwarzanie struktur państwowych należy oceniać pod względem zgodności z prawem do samostanowienia<sup>92</sup>. W procesie pokojowym prawo do samostanowienia odgrywa podwójną rolę: przede wszystkim wyznacza standardy postępowania w przypadku tworzenia nowego ładu na terytoriach po konfliktach zbrojnych, po drugie jest ramą odniesienia, na podstawie której powinno się oceniać podejmowane działania, w tym zarówno negocjacje, jak i zmiany w okresie transformacji. Procesy powinny być podejmowane przy udziale ludności i władz lokalnych, jeżeli te ostatnie istnieją. Po konfliktach zbrojnych bardzo często pojawiają się roszczenia związane z samostanowieniem<sup>93</sup>. W tym momencie możliwe jest zastosowanie

<sup>88</sup> *The Responsibility to Protect...*, s. 39.

<sup>89</sup> Ch. BELL: *Of Jus Post Bellum and Lex Pacificatoria: What's in a Name?*. In: *Jus Post Bellum. Mapping the Normative Foundations*. Eds. C. STAHN, J.S. EASTERDAY, J. IVERSON. Oxford 2014, s. 182.

<sup>90</sup> *Ibidem*, s. 183.

<sup>91</sup> C. STAHN: „Jus ad bellum”, „Jus in bello”... „Jus post bellum”? *Rethinking the Conception of the Use of Arm Force...*, s. 939.

<sup>92</sup> M. MELANDRI: *Self-determination and State-building in International Law: The Need for a New Research Approach*. „Journal of Conflicts and Security Law” 2014, s. 80.

<sup>93</sup> D. JACOBS: *Targeting a State in Jus Post Bellum: Towards a Theory of Integrated Sovereignty*. In: *Jus Post Bellum. Mapping the Normative Foundations*. Eds. C. STAHN, J.S. EASTERDAY, J. IVERSON. Oxford 2014, s. 417.

zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych form samostanowienia<sup>94</sup>. Zwłaszcza, jeżeli powodem konfliktu były roszczenia związane z samostanowieniem, w niektórych przypadkach uznanie secesji czy utworzenia nowego państwa mogą być jedynymi rozwiązaniami.

Rezolucja RB ONZ 1244 z 1999 roku przewidywała ustanowienie samorządu (autonomii) dla Kosowa, jako formy mającej rozwiązać zaistniały problem polityczny w tej części Jugosławii. Ponadto na mocy tej rezolucji powołana została międzynarodowa administracja terytorialna *United Nations Interim Administration Mission in Kosovo* (UNMIK), sprawująca władzę i nadzór nad tym terytorium. Do roku 2008 trwały konsultacje między reprezentantami Kosowa a władzami Serbii i Czarnogóry. Ostatnia tura doprowadziła do powstania w 2007 roku tzw. planu Ahtisaariego, w którym została zaproponowana niepodległość dla Kosowa, nadzorowana przynajmniej początkowo przez społeczność międzynarodową<sup>95</sup>. RB ONZ z powodu braku jednogłośności stałych członków nie przyjęła owego rozwiązania, co spowodowało jednostronne ogłoszenie niepodległości przez Kosowo w lutym 2008 roku<sup>96</sup>.

### 3.5 Metody wykonywania prawa do samostanowienia

#### 3.5.1 Uwagi wprowadzające

Choć od czasu uchwalenia Karty NZ powstało 80 państw, a na świecie działa ponad 70 ruchów separatystycznych i ponad 20 milionów ludzi zginęło, a nieoszacowana liczba ludzi stała się uchodźcami w wyniku konfliktów związanych z niepodległością, społeczność międzynarodowa nie wypracowała jeszcze skutecznych ram radzenia sobie z roszczeniami dotyczącymi prawa do samostanowienia<sup>97</sup>. Ponadto tylko 24 z 72 trwających na tym tle konfliktów zostało rozwiązanych, a ich średni okres trwania to 30 lat<sup>98</sup>. A wszystko to spowodowane jest impasem politycznym, a nie prawnym czy praktycznym. Do takiej sytuacji doprowadziło uznanie prawa ruchów narodowyzwoleńczych do podjęcia

<sup>94</sup> M. MELANDRI: *Self-determination and State-building in International Law: The Need for a New Research Approach*. „Journal of Conflicts and Security Law”..., s. 79.

<sup>95</sup> *Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's future status S/2007/168*.

<sup>96</sup> H.F. KOECK: *The Kosovo Case – a Challenge for Legal Doctrine and International Jurisdiction*. GSP 2011, nr 25, s. 721.

<sup>97</sup> P.R. WILLIAMS, A.J. AVORYIE, C.J. AMSTRONG: *Earned Sovereignty Revisited: Creating a Strategic Framework for Managing Self-Determination Based Conflicts*. „ILSA Journal of International & Comparative Law” 2015, vol. 21, no. 1, s. 427.

<sup>98</sup> *Ibidem*, s. 430.

walki, gdy społeczność międzynarodowa nie jest w stanie zaproponować im innych rozwiązań. Wypracowanie ram strategicznych pozwalających na zastosowanie modelowych rozwiązań w przypadku konfliktów (zwłaszcza zbrojnych) związanych z samostanowieniem jest bowiem możliwe w zgodzie z prawem międzynarodowym. Dodać trzeba także, że do nadużyć prowadzą: niewypracowanie ram związanych z określeniem, jakie grupy mają prawo do samostanowienia, kto je reprezentuje i jakie warunki muszą spełnić oraz kiedy i jak społeczność międzynarodowa wspiera takie grupy. Nie dość wspomnieć nigeryjski Boko Haram, który także nawołuje do utworzenia państwa islamskiego w Nigerii, głównie jednak jest znany z aktów terroru<sup>99</sup> czy ISIL, które z powodu dążenia do utworzenia państwa islamskiego rozpętało krwawą wojnę rozciągającą się poza Bliski Wschód także na Europę (ataki terrorystyczne w Paryżu z 13 listopada 2015 roku i Brukseli z 22 marca 2016 roku)<sup>100</sup>.

Jednym z możliwych kierunków ewolucji stosowania prawa do samostanowienia i rozwiązywania konfliktów z nim związanych jest wykształcenie praktyki państw, która zobowiąże je do rozpoznawania ruchów dążących do samostanowienia i do dążenia do rozwiązywania problemów z nim związanych w sposób pokojowy, ale na jak najwcześniejszym stadium konfliktu. Dalej społeczność międzynarodowa powinna wziąć na siebie odpowiedzialność związaną z zarządzaniem tego typu konfliktami i decydowaniem o losach ludów powołujących się na prawa do samostanowienia<sup>101</sup>. Zakończeniem procesu wykonywania prawa do samostanowienia będzie najczęściej zmiana prawa lub deklaracja niepodległości. Do osiągnięcia tego służyć mogą wymienione poniżej metody.

Zaprezentowane zostaną jedynie metody pokojowe. Walka zbrojna, choć w niektórych przypadkach dozwolona dla ruchów dążących do samostanowienia, nie powinna być uważana za metodę wykonywania tego prawa, a jedynie za działania dążące do umożliwienia wprowadzenia odpowiednich metod.

### 3.5.2 Plebiscyt i referendum

Plebiscyt jest formą demokracji bezpośredniej, w której osoby uprawnione do głosowania w sposób wiążący wypowiadają się co do formy wykonywania prawa do samostanowienia<sup>102</sup>. Plebiscyt został uznany przez ZO ONZ w rezolucji 637

<sup>99</sup> M.A. SERGIE, T. JOHNSON: *Boko Haram*, Council on Foreign Relations. Źródło: <http://www.cfr.org/nigeria/boko-haram/p25739> [data dostępu: 06.04.2016].

<sup>100</sup> Z. LAUB: *The Islamic State*. Council on Foreign Relations. Źródło: <http://www.cfr.org/iraq/islamic-state/pl4811> [data dostępu: 06.04.2016].

<sup>101</sup> P.R. WILLIAMS, A.J. AVORYIE, C.J. AMSTRONG: *Earned Sovereignty Revisited: Creating a Strategic Framework for Managing Self-Determination Based Conflicts...*, s. 450.

<sup>102</sup> M. PERKOWSKI: *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym...*, s. 92.

z 1952 roku za preferowaną formę wyrażania opinii przez terytoria powiernicze i niesamodzielne co do samostanowienia, w konsekwencji był często wykorzystywany na terytoriach postkolonialnych.

Plebiscyt został przeprowadzony m.in. w Togo Brytyjskim (rezolucja ZO ONZ 944 z 1956 roku), w którym zdecydowano o jego przyłączeniu do Ghany. Podobnie w Kamerunie Brytyjskim odbyło się referendum (rezolucja ZO ONZ 1473 z 1961 roku), w wyniku którego część terytorium przyłączono do Nigerii, a pozostała utworzyła Republikę Kamerunu. Plebiscyt w Timorze Wschodnim został zatwierdzony umową między Portugalią a Indonezją oraz rezolucją RB ONZ 1236 z 1999 roku. W jego wyniku utworzono niepodległe państwo Timor-Leste.

Referendum ma na celu uzyskanie przez suwerenną władzę opinii społeczeństwa w sprawach określonych decyzji politycznych mających dużą doniosłość<sup>103</sup>. Referendum powinno być przeprowadzone wśród mieszkańców terytorium dążącego do secesji, zaś wynik należy interpretować zgodnie z zasadą woli większości, która powinna być odczytywana jako zasada większości bezwzględnej (tzn. za secesją musi głosować ponad połowa mieszkańców terytorium uprawnionych do głosowania)<sup>104</sup>. Takie referendum miało miejsce w Szkocji w 2014 roku czy w Quebecu w 1995 roku. W praktyce różnice między plebiscytem a referendum zacierają się (zwłaszcza w przypadku Timoru Wschodniego czy propozycji dotyczących Kosowa trudno jest określić, do której grupy należałoby je przypisać).

### 3.5.3 Konsultacje i umowy

Doktryna „zasłużonej suwerenności” (*earned sovereignty approach*) zakłada trzystopniowe ramy do rozwiązywania konfliktów związanych z samostanowieniem. Pierwszy krok to porozumienie polityczne rządu z wspólnotą dążącą do samostanowienia, drugi to tworzenie odpowiednich instytucji politycznych, trzeci – określenie ostatecznego statusu terytorium, którego wspólnota dąży do wykonywania prawa do samostanowienia. Opcjonalnie w pierwszej fazie może dochodzić do stopniowej dewolucji władzy na subpaństwowy poziom. Drugi opcjonalny element to określenie warunków, pod którymi wspólnota terytorialna może osiągnąć suwerenność lub większy poziom autonomii<sup>105</sup>.

Umowa pomiędzy walczącymi powstańcami lub grupami secesjonistycznymi a rządem państwa, jako sposób rozwiązywania konfliktów o samostanowienie,

<sup>103</sup> Ibidem, s. 96.

<sup>104</sup> A. PAVKOVIĆ: *Secession, Majority Rule and Equal Rights: a few Questions...*, s. 85.

<sup>105</sup> P.R. WILLIAMS, A.J. AVORYIE, C.J. AMSTRONG: *Earned Sovereignty Revisited: Creating a Strategic Framework for Managing Self-Determination Based Conflicts...*, s. 449.

zyskuje poparcie i znaczenie w ostatnim czasie. Przyjmują one różne rozwiązania: zamianę żądań niepodległościowych na samostanowienie w postaci autonomii (Filipiny–Mindanao 1989), ustanowienie federacji lub inny typ podziału władzy państwowej (Bośnia i Hercegowina 1995), utworzenie *de facto* nowego państwa (propozycja w sprawie Kosowa 2007), warunkowe samostanowienie (Mołdawia–Gagauzja 1994), prawo do samostanowienia uznane w konstytucji (St. Kittis and Nevis 1983) oraz równoważenie żądań związanych z samostanowieniem poprzez dewolucję (Północna Irlandia 1998)<sup>106</sup>. Coraz częściej wskazuje się także, że takie umowy są wiążące zarówno dla państwa, jak i dla reprezentantów ludu dążącego do samostanowienia<sup>107</sup>.

W przypadku Czarnogóry współpraca z Serbią i społecznością międzynarodową umożliwiła zawarcie umowy, która rozładowała napięcia i stworzyła ramy dla przygotowań związanych z referendum dotyczącym niepodległości. Referendum to odbyło się w 2006 roku i doprowadziło do uzyskania niepodległości. Dzięki pokojowemu podejściu Czarnogóra została szybko uznana przez UE, ONZ i wiele państw<sup>108</sup>.

W przypadku dążeń Bougainville do uzyskania niepodległości i odłączenia się od Papui-Nowej Gwinei, strony na podstawie negocjacji zdecydowały o współpracy w zakresie przygotowań do referendum niepodległościowego. W tym czasie trwał proces budowy instytucji i podziału władzy w państwie<sup>109</sup>. Porozumienie pokojowe zostało podpisane w 2001 roku, od 2005 roku Region Autonomiczny Bougainville ma własne władze i duży zakres samodzielności<sup>110</sup>.

W przypadku Sudanu Południowego prawo do przeprowadzenia referendum dotyczącego samostanowienia zostało zawarte w *The Comprehensive Peaceful Agreement*<sup>111</sup>. Na jego mocy od 2005 roku Region Południowego Sudanu cieszył się szeroką autonomią, a na podstawie referendum przeprowadzonego w 2011 roku ogłosił niepodległość. Podobnie jak Czarnogóra, Republika Południowego Sudanu została szybko uznana przez Unię Afrykańską, ONZ i większość państw.

Dążenie do zwiększenia zakresu autonomii Grenlandii doprowadziło do przeprowadzenia w 2008 roku referendum, w którym 76% głosujących (przy frekwencji wynoszącej 72%) opowiedziało się za poszerzeniem autonomii<sup>112</sup>.

<sup>106</sup> M. WELLER: *Settling Self-Determination Conflicts: Recent Developments*, s. 114–115.

<sup>107</sup> T.D. GRANT: *Other Subject of International Law W: The Oxford Guide to Treaties*. Ed. D.B. HOLLIS. Oxford 2012, s. 142.

<sup>108</sup> P.R. WILLIAMS, A.J. AVORYIE, C.J. AMSTRONG: *Earned Sovereignty Revisited: Creating a Strategic Framework for Managing Self-Determination Based Conflicts...*, s. 445.

<sup>109</sup> Ibidem, s. 446.

<sup>110</sup> *Bougainville Before Conflict*. Eds. A.R. REGAN, H.M. GRIFFIN. Acton 2005, s. XIX.

<sup>111</sup> Oficjalna strona internetowa UNMIS: <https://unmis.unmissions.org/Portals/UNMIS/Documents/General/cpa-en.pdf> [data dostępu: 17.04.2016].

<sup>112</sup> M. NUTTAL: *Self-Rule in Greenland. Towards the World's First Independent Inuit State?*, „Indigenous Affairs” 2008, no. 3–4, s. 65.

W 2009 roku została uchwalona przez duński parlament nowa ustawa o samorządzie Grenlandii<sup>113</sup>, która ustanawia ramy autonomii tego terytorium. Istotne przepisy odnoszące się do przyszłego statusu Grenlandii zostały zawarte w rozdziale 8 zatytułowanym „Grenlandzka droga do niepodległości”. Zgodnie z nimi decyzja w sprawie niepodległości Grenlandii zostanie podjęta przez jej mieszkańców. Po jej podjęciu powinny być przeprowadzone negocjacje pomiędzy rządami Grenlandii i Danii w celu urzeczywistnienia tej niepodległości. Porozumienie powinno także zostać zaaprobowane przez oba parlamenty oraz poddane pod referendum w Grenlandii. Ukoronowaniem tego procesu może być deklaracja niepodległości Grenlandii i przejęcie suwerennej władzy nad tym terytorium przez nowo powstałe państwo<sup>114</sup>.

### 3.5.4 Działania społeczności międzynarodowej

Zwłaszcza w sytuacji, gdy państwo i wspólnota terytorialna dążąca do samostanowienia nie są w stanie w pokojowy sposób rozwiązać sporów o samostanowienie pojawia się odpowiedzialność społeczności międzynarodowej jako takiej za pomoc i efektywne rozwiązanie konfliktu. Działania społeczności międzynarodowej powinny być oparte na podejściu indywidualnym – dostosowanym do konkretnej sytuacji, stadium sporu i możliwości rozwiązania konfliktu metodami pokojowymi. Powinny być one także podejmowane we współpracy z aktorami wewnętrznymi, tzn. władzami i reprezentantami wspólnoty w celu osiągnięcia konsensusu. Działania społeczności międzynarodowej mogą dotyczyć także nadzorowania procesu demokratycznego oraz okresu transformacji poprzez wysyłanie misji obserwatorów, przekazywanie doświadczeń i pomoc w rozwijaniu instytucji, a przede wszystkim poprzez współpracę w celu utrzymania pokoju<sup>115</sup>.

Wsparcie ONZ (Rady Bezpieczeństwa, Zgromadzenia Ogólnego i Sekretarza Generalnego) dla planów referendum dotyczącego samostanowienia w Saharze Zachodniej jest przykładem takiego działania. Zostały one zatwierdzone w 1991 roku (rezolucja RB ONZ 690). W tym samym roku powołane zostało *United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara* (MINURSO). Po problemach natury technicznej (związanych z rejestracją głosujących) referendum miało ostatecznie zostać przeprowadzone w 1999 roku, do czego jednak nie doszło

<sup>113</sup> Act on Greenland Self-Government. Act No. 473 of 12 June 2009. Źródło: <http://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Attached%20Files/Engelske-tekster/Act%20on%20Greenland.pdf> [data dostępu: 12.04.2016].

<sup>114</sup> A. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK: *Status Prawny Grenlandii...*, s. 443.

<sup>115</sup> P.R. WILLIAMS, A.J. AVORYIE, C.J. AMSTRONG: *Earned Sovereignty Revisited: Creating a Strategic Framework for Managing Self-Determination Based Conflicts...*, s. 451.

z powodu ponownego zaostrzenia konfliktu<sup>116</sup>. Do dziś sytuacja polityczna tego terytorium nie została rozstrzygnięta, a MINURSO dalej dąży do zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa na tym obszarze<sup>117</sup>.

### 3.6 Współczesne przypadki powoływania się na prawo do samostanowienia

#### 3.6.1 Uwagi wprowadzające

Kurdowie, Tajwańczycy, Tybetańczycy, Ujgurzy z Chin, Tamilowie, Kaszmirowie, lud Naga (Nagaland), Czeczeni, mieszkańcy Górnego Karabachu, Osetyjczycy, Abchazi, mieszkańcy Krymu i wschodniej Ukrainy, Katalończycy, Baskowie, Szkoci, Walijszczy, Flamandowie, Cypryjczycy (część turecka), Palestyńczycy, mieszkańcy Quebecu, Ibosi (Bifara), Somalijczycy, Tuaregowie (Azawad), Sahrawi, Papuańczycy, ludy regionu Aceh i różne plemiona tubylcze wysuwają roszczenia związane z prawem do samostanowienia. Część z tych ludów podjęła już walkę zbrojną, część dąży do uznania ich roszczeń przez konsensus polityczny; część z tych ruchów została uznana, część nie może liczyć na poparcie społeczności międzynarodowej. Odpowiednie zastosowanie prawa do samostanowienia w każdym z tych przypadków jest kluczem do utrzymania sprawiedliwego pokoju, opartego na prawach człowieka.

W samej Europie mamy do czynienia z 20 znaczącymi ruchami niepodległościowymi<sup>118</sup>. Na świecie istnieje ponad 70 ruchów dążących do samostanowienia i trend ten jest daleki od wygasania<sup>119</sup>. Aż 26 tego typu ruchów przerodziło się w trwające konflikty<sup>120</sup>. Niektórzy autorzy twierdzą, że prawo do samostanowienia przestało już być liczącym się prawem, jednak skala konfliktów opartych na roszczeniach z nim związanych przeczy temu stwierdzeniu. Dążenie do uznania i do samostanowienia jest wciąż obecne w wielu rejonach świata, dotyczy różnych form samostanowienia i zwykle oparte jest na różnych przesłankach, mających być podstawami jego wykonywania.

<sup>116</sup> Oficjalna strona internetowa MINURSO: <http://minurso.unmissions.org/> [data dostępu: 11.04.2016].

<sup>117</sup> Rezolucja RB ONZ 2218 z 2015 roku.

<sup>118</sup> B. COPPIETERS: *Secessionist Conflict in Europe. W: Secession as an International Phenomenon*. Ed. D.H. DOYLE. Athens 2010, s. 240. Cyt. za: A.K. BOURNE: *Europeization and Secession: Cases of Catalonia and Scotland*. JEMIE 2014, vol. 13, no. 3, s. 95.

<sup>119</sup> P.R. WILLIAMS, A.J. AVORYIE, C.J. AMSTRONG: *Earned Sovereignty Revisited: Creating a Strategic Framework for Managing Self-Determination Based Conflicts...*, s. 426.

<sup>120</sup> W.G. WERNER: *Self-determination and civil war...*, s. 112.

W niektórych przypadkach państwo macierzyste nie uznaje prawa do samostanowienia konkretnego ludu, ale jest ono uznane przez społeczność międzynarodową, czego przykład stanowi Tybet, którego dążenia są uznane przez społeczność międzynarodową, ale odmowa Tybetańczykom praw ma miejsce w państwie macierzystym – Chińskiej Republici Ludowej<sup>121</sup>. Innym przykładem jest Tajwan, który w pewnych stosunkach międzynarodowych występuje jako quasi-państwo, historycznie zaś przez dziesięciolecia był jedyną uznaną reprezentacją polityczną Chin. Dziś pojawiają się tam dążenia separatystyczne, jednak społeczność międzynarodowa pozostaje ambiwalentna, a Pekin zdecydowanie odmawia możliwości akceptacji tych roszczeń i grozi interwencją<sup>122</sup>.

Poniżej opisano przykłady roszczeń nieuznanych przez społeczność międzynarodową ani przez państwo macierzyste, ale wspieranych przez potężnych sąsiadów.

### 3.6.2 Cypr

Po II wojnie światowej sytuacja Cypru została uregulowana w tzw. *London/Zurich Accords*, gwarantujących suwerenność państwa cypryjskiego złożonego z dwóch równorzędnych wspólnot: greckiej i tureckiej. W 1963 roku doszło do konfliktu pomiędzy dwoma wspólnotami zamieszkującymi Cypr, a już w 1964 roku na mocy rezolucji RB ONZ 186/1964 powstała UNFICYP (*United Nations Peacekeeping Force in Cyprus*). Nie powstrzymało to jednak wojskowej interwencji Turcji, która miała miejsce w 1974 roku. Rezolucja RB ONZ 353 z 1974 roku potępiła militarną interwencję oraz nawoływała do poszanowania integralności terytorialnej tego państwa, uznając jej naruszenia za nielegalne. W rezolucji ZO ONZ 3212 z 1974 roku popartej przez RB ONZ rezolucją 365 z 1974 roku nawoływano do zaprzestania naruszania integralności terytorialnej Cypru oraz zaprzestania prób integracji części tego państwa z innym. W tym samym roku doszło do rozejmu, nie zakończyło to jednak wojskowej okupacji. W rezolucji 367 z 1975 roku RB ONZ wzywała Sekretarza Generalnego do podjęcia próby uspokojenia konfliktu. W 1983 roku Republika Północnego Cypru ogłosiła niepodległość, w rezolucji 541 z 1983 roku RB ONZ uznała ową deklarację za nieważną. Republika ta została uznana przez jedno państwo – Turcję, pozostałe

<sup>121</sup> W. STANKIEWICZ: *Zaprzeczenie prawa do samostanowienia na przykładzie polityki ChRL wobec Tybetu*. „Annales UMCS. Sectio K” 2004, nr 11, s. 71–72.

<sup>122</sup> China Daily: [http://www.chinadaily.com.cn/china/2016-03/25/content\\_24089247.htm](http://www.chinadaily.com.cn/china/2016-03/25/content_24089247.htm) [data dostępu: 25.03.2016]. The Guardian: <http://www.theguardian.com/world/2016/jan/17/taiwan-must-abandon-hallucination-of-independence-warns-chinese-media> [data dostępu: 25.03.2015]; Taipei Times: <http://www.taipetimes.com/News/taiwan/archives/2016/03/19/2003641940> [data dostępu: 25.03.2016].



odmówiły uznania przede wszystkim z powodu użycia siły przez inne państwo, co skutkowało ogłoszeniem niepodległości<sup>123</sup>.

Kolejne negocjacje prowadzone były w latach 2000–2003. W tym okresie powstał tzw. Plan Annana (I, II i III), który przewidywał utworzenie Federacji Cypru złożonej z dwóch republik: greckiej i tureckiej. Przyjęcie tego planu miało nastąpić w ramach referendum w 2003 roku i być połączone z pytaniem o akcesję do struktur UE<sup>124</sup>. Ostatecznie *Foundation Agreement in "The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem"* został poddany pod głosowanie w 2004 roku i odrzucony przez grecką wspólnotę, a przyjęty przez wspólnotę turecką<sup>125</sup>. Kolejna tura negocjacji rozpoczęła się pod auspicjami ONZ w 2008 roku (rezolucja RB ONZ 1847 z 2008 roku).

Do dziś sytuacja Cypru w zasadzie pozostaje bez zmian, a społeczność międzynarodowa dąży do rekoncylacji dwóch zwaśnionych wspólnot<sup>126</sup>.

Pomimo podnoszenia przez rząd Tureckiej Republiki Północnego Cypru argumentu opartego na prawie do samostanowienia, tzn. twierdzenia, że owa Republika powstała zgodnie z prawem międzynarodowym poprzez wykonywanie prawa do samostanowienia, jedynym uznawanym państwem jest Republika Cypru<sup>127</sup>.

### 3.6.3 Krym

Aneksji Krymu Rosja dokonała, powołując się na zasadę samostanowienia narodów i potrzebę ochrony Rosjan mieszkających na Krymie<sup>128</sup>. Jednak tzw. referendum z 16 marca 2014 roku w sprawie integracji z Federacją Rosyjską zostało przeprowadzone już po nielegalnym użyciu siły przez Rosję i w czasie *de facto* okupacji tego regionu<sup>129</sup>. Komisja Wenecka w opinii dotyczącej legalności tego referendum podniosła wiele wątpliwości związanych z przestrzeganiem zasad demokratycznych w powyższym przypadku: niejasność pytań, obecność sił militarnych i paramilitarnych, brak regulacji prawnych dotyczących referendum lokalnego, wątpliwa wolność słowa na Krymie, zbyt krótki czas pomiędzy ogłoszeniem referendum a jego przeprowadzeniem, niezgodność z Konstytucją Ukrainy i zakazem naruszania integralności terytorialnej (bez zgody odpowied-

<sup>123</sup> C. AKGÜN: *The Case of TRNC in the context of Recognition of States under International Law*. „Ankara Bar Review” 2010, no. 1, s. 8.

<sup>124</sup> F. HOFFMEISTER: *Legal Aspects of the Cyprus Problem. Annan Plan and EU Accession*. Lejda–Boston 2006, s. 125–126.

<sup>125</sup> Oficjalna strona internetowa UNFICYP: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unficypr/background.shtml> [data dostępu: 15.04.2016].

<sup>126</sup> Rezolucja RB ONZ 2263 z 2016 roku.

<sup>127</sup> *Case of Cyprus v. Turkey*. ECHR Judgment, 10.05.2001, par. 15.

<sup>128</sup> J. KRANZ: *Kilka uwag na tle aneksji Krymu przez Rosję*. PiP 2014, nr 8, s. 24.

<sup>129</sup> *Ibidem*, s. 29.

nich władz Ukrainy przeprowadzone referendum może mieć jedynie charakter konsultacyjny<sup>130</sup>. Swoim działaniem Rosja pogwałciła także integralność terytorialną i niepodległość Ukrainy potwierdzoną wprost m.in. w Układzie o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej z 1968 roku<sup>131</sup> i budapesztańskim Memorandum w sprawie gwarancji bezpieczeństwa z 1994 roku.

Republika Krymu powstała na mocy nieuznawanego referendum i deklaracji niepodległości z dnia 17 marca 2014 roku, już następnego dnia jej władze wystosowały prośbę do Federacji Rosyjskiej o jej włączenie w skład tego państwa, co stało się faktem 18 marca na mocy umowy między władzami Republiki a Federacją. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego jednostki powstałe wskutek nielegalnego użycia siły i poprzez nielegalną secesję nie są państwami, a tzw. reżimami *de facto*, tzn. nie stają się podmiotami prawa międzynarodowego jako państwa<sup>132</sup>. Nielegalność referendum oraz dążeń mających na celu naruszenie integralności terytorialnej Ukrainy potępiło ZO ONZ w rezolucji 68/262 z 2014 roku. Społeczność międzynarodowa uznała, że w przypadku Krymu nie zaszły przesłanki legalnej secesji z legitymowanym powołaniem się na prawo do samostanowienia<sup>133</sup>.

Określenie aneksji Krymu jako sytuacji nielegalnej powoduje obowiązek nieuznawania jej przez państwa<sup>134</sup>. Jednak w czasie głosowania nad wskazaną wyżej rezolucją 11 państw głosowało przeciw niej (m.in. Armenia, Białoruś, Kuba, Boliwia, Zimbabwe), zaś 58 państw wstrzymało się od głosu, co wskazuje na niejednolitość stanowiska społeczności międzynarodowej<sup>135</sup>, mogącego oznaczać, że przynajmniej część państw w przyszłości uzna zaistniałą sytuację, mimo jej nielegalności.

### 3.6.4 Abchazja i Osetia Południowa

Konflikty w Abchazji i Osetii Południowej wybuchły na przełomie lat 80. i 90. w związku z rozpadem ZSRR. Były efektem zadawnionych konfliktów etnicz-

<sup>130</sup> *Opinion on „Whether the Decision Taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to Organise a Referendum on Becoming a Constituent Territory of Russian Federation or Restoring Crimea’s Constitution of 1992 is Compatible with Constitutional Principles”*. European Commission on Democracy Through Law Opinion nr 762/2014. Wenecja 21.03.2014, par. 22, 23, 27.

<sup>131</sup> Dz. U. 1970 nr 8 poz. 60.

<sup>132</sup> *Opinia doradcza Komitetu Prawnego przy MSZ RP w sprawie przyłączenia Półwyspu Krymskiego do Federacji Rosyjskiej w świetle prawa międzynarodowego*. 2014, s. 7.

<sup>133</sup> P. HIPOLD: *Die Ukraine-Krise aus völkerrechtlicher Sicht: ein Streitfall zwischen Recht, Geschichte und Politik*. „Schweizerische Zeitschrift für internationales und europäisches Recht” 2015 nr 2, s. 177–178.

<sup>134</sup> *Opinia doradcza Komitetu Prawnego przy MSZ RP...*, s. 8.

<sup>135</sup> Głosowanie ZO ONZ z 27 marca 2014 roku. Źródło: <https://papersmart.unmeetings.org/me dia/2/498292/voting-record.pdf> [data dostępu: 12.04.2016].

nych (abchasko–gruzińskiego i gruzińsko–osetyjskiego), wybuchu nacjonalizmów oraz dążeń niepodległościowych Gruzji na fali pierestrojki. W sierpniu 2008 roku konflikt wkroczył w nową fazę. Wojska gruzińskie zaatakowały stolicę Osetii Południowej twierdząc, że atakują zorganizowane, nieprzyjacielskie siły zbrojne, *The International Independent Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia* w *Tagliavini Report* wskazała na istnienie więzi i kontroli wykonywanej przez Rosję nad siłami zbrojnymi Osetii i Abchazji, nie zostało to jednak dostatecznie udowodnione<sup>136</sup>. Na ten atak odpowiedziała Rosja, wchodząc na terytorium Gruzji (regiony Osetii i Abchazji)<sup>137</sup>. Od tego czasu wojska rosyjskie sprawują *de facto* kontrolę nad owymi terenami i „strefą buforową” na granicy regionów i terenów bezspornie gruzińskich<sup>138</sup>.

W 2008 roku na kontrolowanych przez siebie obszarach separatyści utworzyli nieuznane przez społeczność międzynarodową organizmy parapaństwowe, będące *de facto* protektoratami Rosji<sup>139</sup>. We wrześniu 2008 roku Rosja nawiązała stosunki dyplomatyczne i uznała dwie republiki: Osetię i Abchazję. Zostały one także uznane przez Nikaraguę oraz Wenezuelę. 30 kwietnia 2009 roku zarówno Osetia, jak i Abchazja podpisały z Rosją umowę o ochronie granic, czyniąc Rosję odpowiedzialną i zdolną do zapewniania nienaruszalności ich własnych granic<sup>140</sup>.

W 2016 roku Osetia Południowa przeprowadziła referendum konstytucyjne, mające na celu włączenie tego regionu do Federacji Rosyjskiej<sup>141</sup>. To się jednak nie stało. Dziś zarówno Osetia Południowa, jak i Abchazja pozostają w zasadzie niepodległymi państwami, choć przez niewiele państw zostały jako takie uznane.

### 3.7 Synteza – stosowanie prawa do samostanowienia

Treść oraz interpretacja prawa do samostanowienia ulegały dynamicznym zmianom po roku 1945. Z zasady mającej znaczenie w zasadzie tylko w procesie dekolonizacji stała się ona podstawową zasadą prawa międzynarodowego

<sup>136</sup> Ph. LEACH: *South Osetia*. W: *International Law and the Classification of Conflicts*. Ed. E. WILMSHURSTS, Oxford 2012, s. 330.

<sup>137</sup> Ibidem, s. 320.

<sup>138</sup> Ibidem, s. 322.

<sup>139</sup> W. BARTUZI, K. PEŁCZYŃSKA-NAŁĘCZ, K. STAROCHTA: *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*. Ośrodek Studiów Wschodnich. Warszawa 2008, s. 2.

<sup>140</sup> Ibidem, s. 325.

<sup>141</sup> *Disputed South Osetia Will Hold Referendum on Joining Russia*. „The Moscow Times” 11.04.2016. Źródło: <http://www.themoscowtimes.com/news/article/disputed-south-ossetia-will-hold-referendum-on-joining-russia/565394.html> [data dostępu: 12.04.2016].

o bardzo szerokim zastosowaniu. Pierwszą zmianą było uznanie tego prawa za prawo człowieka i włączenie go pod ochronę typową dla korpusu praw prawno-człowieczych. Kolejną ewolucją było połączenie prawa do samostanowienia z walką z apartheidem i reżimami niedemokratycznymi. Stało się ono wtedy swoistym standardem oceny legalności pewnych działań władz państwowych. Z ochrony praw człowieka wyewoluowała także doktryna *remedial secession* jako ostateczny środek ochrony ludności. Ponadto prawo do samostanowienia znajduje także swoje zastosowanie w okresie po konfliktach zbrojnych jako część składowa tzw. *ius post bellum*.

Najważniejszym osiągnięciem tego okresu pozostaje jednak uznanie doktryny konsensualnej w sytuacjach powoływania się na prawo do samostanowienia i w celu jego wykonywania. Doktryna konsensualna pozwala na rozwiązywanie pokojowymi metodami konfliktów, mogących się zamienić w konflikty zbrojne oraz konflikty destabilizujące sytuację polityczną, jeżeli wynikają one z roszczeń o wykonywanie prawa do samostanowienia. Nakłada ona pewne zobowiązania na władze państw oraz na reprezentantów ludności dążącej do samostanowienia, poniekąd wymuszając na nich dialog oparty na zasadzie dobrej wiary. Celem takich negocjacji powinno być zadowolenie wszystkich stron, choć nie zawsze zaspokojenie wszystkich ich żądań.

Czasami wskazuje się, że prawo do samostanowienia może naruszać inne normy, w tym zasadę integralności terytorialnej państw, z tym stwierdzeniem nie można się w pełni zgodzić. Choć działania zbrojne, mające na celu oderwanie części terytorium lub zewnętrzna interwencja zbrojna, powinny być uznane za niezgodne z prawem międzynarodowym, nie można powiedzieć tego samego w wypadku wykorzystywania pokojowych metod do wykonywania prawa do samostanowienia. Dlatego sam fakt jednostronnego ogłoszenia niepodległości, mimo braku zgody państwa macierzystego, nie narusza prawa międzynarodowego.

Wydaje się, że jak w przypadku wielu praw nie chodzi tylko o legalność i legitymizację roszczeń, ale także o metodę wykonywania prawa oraz sposoby dążenia do tego. Oprócz przypadków, w których legalność walki narodowyzwoleńczej została uznana przez społeczność międzynarodową, odwoływanie się do tego środka w zasadzie należy uznać za nielegalne, chyba że jest to środek ostateczny. Metody pokojowe wykonywania prawa do samostanowienia, takie jak plebiscyt czy referendum, zakończone deklaracją niepodległości są legalnymi środkami, do których uprawnione ludy mają możliwość odwoływania się.

Należy podkreślić także dużą rolę odgrywaną przez społeczność międzynarodową w przypadku pojawienia się roszczeń o wykonywanie prawa do samostanowienia. Należy wskazać na misje pokojowe ONZ oraz tymczasową administrację terytorialną na terenach objętych konfliktami, które często walnie przyczyniają się do sukcesu ruchów dążących do samostanowienia, utrzymując także pokój i stabilizację na danym terytorium.

Przypadki nieuznania prawa do samostanowienia mają różne formy. W części tych przypadków państwo macierzyste nie uznaje roszczeń o wykonywanie prawa do samostanowienia, co czasami może być uznane za jego nielegalne ograniczanie, zwłaszcza, gdy do tego celu stosuje się siłę lub obcych najemników. W innych przypadkach nie tylko państwo macierzyste, ale także społeczność międzynarodowa nie uznają roszczeń o wykonywanie tego prawa. Są to przede wszystkim przypadki, w których rezultatem uznania tych roszczeń są sytuacje naruszające inne prawa człowieka. Także w sytuacji, gdy wykonywanie prawa do samostanowienia następuje dzięki wsparciu zewnętrznemu, przy rażącym naruszeniu praw państwa macierzystego częstokroć społeczność międzynarodowa odmawia uznania skutków takiego działania.

Prawo do samostanowienia jest jednym z dynamicznie rozwijających się praw. Prawo międzynarodowe często reaguje na zmiany polityczne i społeczne, dążąc do dostosowania się do nich, przy jednoczesnym zachowaniu podstawowych zasad i swojej istoty. Tak jest też w przypadku prawa do samostanowienia. Istnieje wiele ruchów powołujących się na samostanowienie i wysuwających różnorodne roszczenia prawne na nim oparte, dlatego należy założyć, że ewolucja tego prawa jeszcze się nie zakończyła.



## Zakończenie

Przedstawiona w pracy analiza zagadnienia wskazuje, że zakres podmiotowy prawa do samostanowienia obejmuje kilka typów wspólnot, a zakres przedmiotowy ich praw, związanych z wykonywaniem prawa do samostanowienia, różni się. Jest on dostosowany do ich roli w społeczności międzynarodowej i funkcji, jakie spełniają wobec członków. W zakresie swoich praw każda z owych wspólnot posiada ograniczoną i dostosowaną do potrzeb podmiotowość prawnomiędzynarodową. W przypadku prawa do samostanowienia znaczenie mają przede wszystkim państwa, narody, ludy tubylcze i wspólnoty terytorialne. Jednocześnie konkretna wspólnota może występować jako podmiot różnych aspektów prawa do samostanowienia.

Wykładnia prawa traktatowego oraz zwyczajowego, a także tzw. *soft-law* pozwalają jedynie na wyróżnienie z zakresu pojęcia lud pojęcia ludu tubylczego. Jednak odniesienie do osiągnięć orzecznictwa i doktryny w zakresie samostanowienia pokazuje, że państwa, narody oraz inne wspólnoty terytorialne są traktowane w różny sposób i w różnym zakresie stosuje się do nich prawo do samostanowienia. Wniosek ten jest jednakowoż osłabiony w związku z niechęcią organów sądowniczych do odwoływania się do prawa do samostanowienia (widoczne np. w opinii doradczej MTS w sprawie deklaracji niepodległości Kosowa).

Konsekwencje powoływania się na prawo do samostanowienia są jeszcze bardziej niejednoznaczne. Mimo uznania, że stosuje się ono przede wszystkim w odniesieniu do terytoriów będących pod dominacją kolonialną nie rozwiązano np. sytuacji Falklandów/Malwinów. Z drugiej strony poza kontekstem kolonialnym wskazuje się, że prawo do samostanowienia Palestyńczyków jest prawem legitymizowanym i uznanym. Ponadto, coraz większa rola, jaką odgrywa nigdzie nie skodyfikowana doktryna konsensualna, w odniesieniu do secesji części terytorium istniejącego państwa, prowadzi do dalszej dywersyfikacji stosowania prawa do samostanowienia, choć coraz rzadziej odnosi się do niego wprost.

Narody (wspólnoty obywateli) mają prawo do samostanowienia poprzez wybór formy rządu oraz współuczestnictwo w procesie sprawowania władzy. Mają one także prawo do utworzenia i trwania własnego państwa oraz do

uznania. Ponadto mogą sprawować suwerenną władzę nad własnymi zasobami naturalnymi oraz dążyć do swobodnie obranego rozwoju społecznego, ekonomicznego i kulturowego.

Ludy (wspólnoty terytorialne), aby powoływać się na prawo do samostanowienia powinny spełniać pewne warunki: muszą zamieszkiwać określone i ograniczone terytorium, tworzyć więzy społeczne (i etniczne), uważać się za odrębną wspólnotę i posiadać reprezentantów własnych interesów. Tak wyodrębnione wspólnoty mogą powoływać się na prawo do autonomii, mają także prawo do uznania, prawo do konsultacji i podejmowania decyzji politycznych w zakresie spraw bezpośrednio ich dotyczących oraz do partycypacji w sprawowaniu władzy publicznej. Ponadto mają prawo do pewnego stopnia władztwa nad zasobami naturalnymi swojego terytorium oraz do swobodnego rozwoju społecznego, ekonomicznego i kulturowego.

Problem secesji powinien być traktowany oddzielnie. Może ona legalnie nastąpić przede wszystkim, gdy prawa człowieka członków wspólnoty są notorycznie i poważnie naruszane, a władza publiczna nie reprezentuje ich interesów, równocześnie ograniczając partycypację w sprawach publicznych. Ponadto secesja będzie zawsze legalna, gdy stanie się efektem końcowym negocjacji pomiędzy przedstawicielami władzy centralnej a wspólnoty terytorialnej, zakończonych porozumieniem i wprowadzeniem odpowiednich aktów prawnych.

Ludy tubylcze (wspólnoty rdzenne) wyróżniają się od innych wspólnot istnieniem tradycyjnego stylu życia, sposobów produkcji i odrębnych zwyczajów. Wywodzą się one z ludności zamieszkującej dane obszary od pokoleń, najczęściej przed przybyciem ludności napływowej. Są także uprawnione do samostanowienia w zakresie: uzyskania autonomii i udziału w podejmowaniu decyzji politycznych ich dotyczących, władztwa nad ziemią i jej zasobami naturalnymi oraz uznania, w tym ochrony ich zwyczajów i tradycji.

Powyższe wywody wskazują na to, że prawo do samostanowienia spełnia kilka funkcji w prawie międzynarodowym. Przede wszystkim jest to norma służąca ochronie słabszych i niereprezentowanych wspólnot. Po drugie jest normą kontrolną – na jej podstawie ocenie podlega władza publiczna i sposób jej sprawowania. Po trzecie ma ona znaczenie w procesie kształtowania się państw i kryteriów ich uznania. Po czwarte jest to kryterium legalności działań wspólnot podejmowanych w środowisku międzynarodowym. Po piąte jest normą ramową, na której mogą być oparte porozumienia wewnątrzpaństwowe i międzynarodowe, związane z wprowadzaniem pewnych zmian ustrojowych lub terytorialnych. Wynikają z niego różne uprawnienia, a możliwość powoływania się na nie została szerzej omówiona w syntezie rozdziału drugiego.

Prawo do samostanowienia jako norma prawna jest także różnie klasyfikowana. Jest ona uważana zarówno za zasadę prawa międzynarodowego, jedną z podstawowych norm korpusu praw prawnoczwolowicznych i normę *erga omnes*. Jej status jako normy *ius cogens* jest kontrowersyjny.



Praktyka stosowania prawa do samostanowienia zmieniała się w czasie. Na początku była stosowana jako norma służąca koloniom w procesie uzyskiwania przez nie niepodległości. Później została wykorzystana jako kryterium oceny zgodności z prawem międzynarodowym systemu politycznego w czasie walki z apartheidem. W podobnym czasie została uznana za prawo człowieka. Dalej rozszerzono zakres jej stosowania na przypadki podlegania obcej okupacji oraz utrzymywania fikcji istnienia państwa, w przypadku jego faktycznej dezintegracji. Współcześnie służy przede wszystkim pokojowemu rozstrzygnięciu sporów związanych z suwerennością i odrębnością oraz wprowadzaniu zmian ustrojowych. W ekstremalnych przypadkach łamania praw człowieka coraz częściej nie wyklucza się jego wykorzystania także jako ostatecznego instrumentu ich ochrony (więcej na ten temat zostało opisane w syntezie rozdziału trzeciego).

Metody wykonywania prawa do samostanowienia, choć różnią się od siebie, opierają się przede wszystkim na dialogu i woli większości. W niektórych przypadkach walka narodowowyzwoleńcza może być uznana za legalny środek dążenia do rozpoczęcia procesu wykonywania prawa do samostanowienia. W większości przypadków ukoronowaniem realizacji tego prawa będzie zmiana prawa wewnętrznego państwa macierzystego lub (w ostateczności) deklaracja niepodległości.

Na podstawie powyższych konstatacji można stwierdzić, że przejęta we wstępie hipoteza pracy została potwierdzona: uznanie podmiotowości danej wspólnoty i jej określonego zakresu może wpływać na legitymizację powoływania się na prawo do samostanowienia i mieć wpływ na jego wykonywanie. Mimo to, nie można jej uznać za zasadę powszechną, ponieważ stosowanie prawa do samostanowienia we współczesnym świecie stało się bardzo zdywersyfikowane i niejednolite, trudno w ogóle mówić o istnieniu jednej doktryny w tym zakresie.

Od czasu powstania prawo do samostanowienia przechodziło dynamiczną ewolucję. Proces ten jest daleki od zakończenia. Na świecie trwa bowiem wiele konfliktów opartych na roszczeniach o samostanowienie, istnieje wiele ruchów separatystycznych i dążących do uznania odrębnej tożsamości. Można przyjąć, że będziemy świadkami dalszych zmian interpretacji i stosowania tego prawa, także w najbliższej przyszłości. Z tego powodu celowe wydaje się postulowanie uaktualnienia prawa do samostanowienia w ujęciu prawa międzynarodowego, czy to poprzez orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości czy kodyfikację w ramach prac Komisji Prawa Międzynarodowego przy ZO ONZ.



# Bibliografia

## Traktaty

- Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów z 1981 roku (UNTS nr 26363).  
I i II Protokół Dodatkowy z 1977 roku do Konwencji Genewskich z 1949 roku (Dz. U. 1992 nr 41 poz. 175).
- Karta Atlantycka z 1941 roku (LNTS 382).
- Karta Narodów Zjednoczonych z 1945 roku (Dz. U. 1947 nr 23 poz. 90).
- Konwencja ludów autochtonicznych i tubylczych Międzynarodowej Organizacji Pracy z 1989 roku (UNTS nr 28383).
- Konwencja o eliminowaniu bezpaństwowości z 1961 roku (UNTS nr 14458).
- Konwencja o karaniu zbrodni ludobójstwa z 1948 roku (Dz. U. 1952 nr 2 poz. 9).
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z Hagi z 1954 roku (Dz. U. 1957 nr 46 poz. 212).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku (Dz. U. 1993 nr 61 poz. 284).
- Konwencja o prawie morza z 1982 roku (Dz. U. 2002 nr 59 poz. 543).
- Konwencja o utworzeniu Międzynarodowej Organizacji Morskiej Łączności Satelitarnej (INMARSAT) (Dz. U. 1980 nr 7 poz. 19).
- Konwencja o zapobieganiu i karaniu ludobójstwa z 1948 roku (Dz. U. 1952 nr 2 poz. 9).
- Konwencja Ramowa Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych z 1995 roku (Dz. U. 2002 nr 22 poz. 209).
- Konwencja UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Dz. U. 2011 nr 172 poz. 1018).
- Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z 1969 roku (Dz. U. 1990 nr 74 poz. 439).
- Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych z 1963 roku (Dz. U. 1982 nr 13 poz. 98).
- Konwencja wiedeńska o sukcesji państw w stosunku do traktatów z 1978 roku (UNTS 33356).
- Konwencje genewskie z 1949 roku (Dz. U. 1956 nr 38 poz. 171).
- Konwencja UNESCO z 1960 roku w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty (Dz. U. 1964 nr 40 poz. 268).

- Konwencja UNESCO z 2005 roku w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego (Dz. U. 2007 nr 215 poz. 1585).
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 1966 roku (Dz. U. 1969 nr 25 poz. 187).
- Konwencja z Montevideo z 1933 roku o prawach i obowiązkach państw (LNTS nr 3802).
- Międzynarodowa Konwencja Przeciwko Rekrutowaniu, Wykorzystywaniu, Finansowaniu i Trenowaniu Najemników z 1989 roku (UNTS nr 37789).
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych przyjęty w 1966 roku w ramach systemu ONZ (Dz. U. 1977 nr 38 poz. 167).
- Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych przyjęty w 1966 roku w ramach systemu ONZ (Dz. U. 1977 nr 38 poz. 169).
- Polsko-niemiecka Konwencja Genewska z 1922 roku (Dz. U. RP 1922 nr 44 poz. 371).
- Protokół Fakultatywny do MPPOiP (Dz. U. 1994 nr 23 poz.80).
- Protokół z Kioto (Dz. U. 2005 nr 203 poz. 1684).
- Statut Rzymski MTK z 1998 roku (Dz. U. 2003 nr 78 poz. 708).
- Traktat Między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy z 1992 roku (Dz. U. z 1993 nr 61 poz. 291).
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Federalną Republiką Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku (Dz. U. z 1992 nr 14 poz. 56).
- Traktat wersalski z 1919 roku (225 CTS 188).
- Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz. U. 2009 nr 203 poz. 1569).
- Treaty amending, with regard to Greenland, the treaties establishing the European Communities. Brussels, 13 March 1984 (OJ EC L 29).
- Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej z 1968 roku (Dz. U. 1970 nr 8 poz. 60).

## Inne dokumenty

- Akt Końcowy Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Helsinki 1975.
- Instrument służący ochronie mniejszości z 1994 roku. Central European Initiative.
- Memorandum w sprawie gwarancji bezpieczeństwa z 1994 roku.

## Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ

### Samostanowienie

- A/RES/217A (III) *Universal Declaration of Human Rights*.
- A/RES/421D (V) *Draft International Covenant on Human Rights and Measurements of Implementation*.

- A/RES/1314 (XIII) *Recommendations Concerning International Respect for the Right of Peoples to Self-Determination.*
- A/RES/1514 (XV) *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.*
- A/RES/1541 (XV) *Principles which Should Guide Members in Determining whether or not an Obligation Exists to Transmit the Information Called for under Article 73e of the Charter.*
- A/RES/1542 (XV) *Transmission of Information under Article 73e of the Charter.*
- A/RES/1654 (XVI) *The Situation with regard to the Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.*
- A/RES/1803 (XVII) *Permanent Sovereignty over Natural Resources.*
- A/RES/2465 (XXIII) *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.*
- A/RES/2625 (XXV) *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations.*
- A/RES/2648 (XXV) *Report of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination.*
- A/RES/2649 (XXV) *The Importance of the Universal Realization of the Right of Peoples to Self-Determination and of Speedy Granting Independence to Colonial Countries and Peoples for the Guarantee and Observation of Human Rights.*
- A/RES/2879 (XXVI) *Dissemination of Information on Decolonization.*
- A/RES/3281 (XXIX) *Charter of Economic Rights and Duties of States.*
- A/RES/44/80 *Universal Realization of the Right of Peoples to Self-Determination.*
- A/RES/61/291 *Comprehensive review of the whole question of peacekeeping operations in all their aspects.*
- A/RES/69/23 *Report of the Special Committee on the Situation with regard to the Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples for 2014.*
- A/RES/69/99 *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples by the specialized agencies and the international institutions associated with the United Nations.*
- A/RES/69/107 *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.*
- A/RES/69/164 *Universal realization of the right of peoples to self-determination.*
- A/RES/70/96 *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples by the specialized agencies and the international institutions associated with the United Nations.*
- A/RES/70/143 *Universal realization of the right of peoples to self-determination.*
- A/RES/70/149 *Promotion of a democratic and equitable international order.*
- A/RES/70/231 *Implementation of the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples.*

### **Interwencja i agresja**

- A/RES/2131 (XX) *Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty.*
- A/RES/2160 (XXI) *Strict Observance of the Prohibition of the Threat of the Use of Force in International Relations and the Self-Determination of the Peoples.*
- A/RES/3314 (XXIX) *Definition of Aggression.*
- A/RES/36/103 *Declaration on Inadmissibility of Intervention and Interference.*
- A/RES/60/1 *2005 World Summit Outcome.*
- A/RES/68/262 *Territorial integrity of Ukraine.*
- A/RES/69/163 *Use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination.*
- A/RES/69/176 *Promotion of peace as a vital requirement for the full enjoyment of all human rights by all.*
- A/RES/70/103 *Dissemination of Information on Decolonization.*
- A/RES/70/142 *Use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination.*

### **Terytoria niesamodzielne**

- A/RES/69/98 *Economic and other activities which affect the interests of the peoples of the Non-Self-Governing Territories.*
- A/RES/69/102 *Question of New Caledonia.*
- A/RES/69/103 *Question of French Polynesia.*
- A/RES/69/104 *Question of Tokelau.*
- A/RES/69/105 *Questions of American Samoa, Anguilla, Bermuda, the British Virgin Islands, the Cayman Islands, Guam, Montserrat, Pitcairn, Saint Helena, the Turks and Caicos Islands and the United States Virgin Islands.*
- A/RES/70/95 *Economic and other activities which affect the interests of the peoples of the Non-Self-Governing Territories.*
- A/RES/70/99 *Question of New Caledonia.*
- A/RES/70/100 *Question of French Polynesia.*
- A/RES/70/101 *Question of Tokelau.*
- A/RES/70/102 *Questions of American Samoa, Anguilla, Bermuda, the British Virgin Islands, the Cayman Islands, Guam, Montserrat, Pitcairn, Saint Helena, the Turks and Caicos Islands and the United States Virgin Islands.*

### **Południowa Afryka i Namibia**

- A/RES/545 (VI) *Angola, South-Africa.*
- A/RES/2145 (XXI) *The Question of South-West Africa.*
- A/RES/2671F (XXV) *The Policies of Apartheid of the Government of South Africa.*
- A/RES/2775 (XXVI) *The Policies of Apartheid of the Government of South Africa.*

A/RES/31/6A *The Policies of Apartheid of the Government of South Africa.*  
 A/RES/3324 (XXIX) *The Policies of Apartheid of the Government of South Africa.*

### **Rodezja (Zimbabwe)**

A/RES/1747 (XVI) *The Question of Southern Rhodesia.*  
 A/RES/1889 (XVIII) *The Question of Southern Rhodesia.*  
 A/RES/2022 (XX) *The Question of Southern Rhodesia.*

### **Palestyna**

A/RES/181 (III) *Future Government of Palestine.*  
 A/RES/394 (V) *Palestine: Progress Report.*  
 A/RES/2535B (XXIV) *United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in Near East.*  
 A/RES/2672C (XXV) *United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in Near East.*  
 A/RES/31/106 *Report of Special Committee to Investigate Israeli Practices Affecting Human Rights of Population of Occupied Territories.*  
 A/RES/3236 (XXIX) *The Question of Palestine.*  
 A/RES/67/19 *Status of Palestine in the United Nations.*  
 A/RES/69/20 *Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People.*  
 A/RES/69/25 *The Syrian Golan.*  
 A/RES/69/165 *The right of the Palestinian people to self-determination.*  
 A/RES/70/12 *Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People.*  
 A/RES/70/13 *Division for Palestinian Rights of the Secretariat.*  
 A/RES/70/141 *The right of the Palestinian people to self-determination.*

### **Sahara Zachodnia**

A/RES/44/80 *Question of Western Sahara.*  
 A/RES/69/101 *Question of Western Sahara.*  
 A/RES/70/98 *Question of Western Sahara.*

### **Cypr**

A/RES/3212 (XXIX) *The Question of Cyprus.*

## Rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ

### Południowa Afryka i Namibia

S/RES/1960/134 South Africa.  
S/RES/1963/181 South Africa.  
S/RES/1972/309 Namibia.  
S/RES/1976/402 South Africa.  
S/RES/1977/407 Lesotho-South Africa.  
S/RES/1977/417 South Africa.

### Rodezja (Zimbabwe)

S/RES/1963/202 Southern Rhodesia.  
S/RES/1963/216 Southern Rhodesia.  
S/RES/1963/217 Southern Rhodesia.  
S/RES/1980/288 Southern Rhodesia.

### Palestyna

S/RES/1982/541 Palestine.  
S/RES/2009/1860 Palestine.

### Sahara Zachodnia

S/RES/1991/690 Western Sahara.  
S/RES/1995/1002 Western Sahara.  
S/RES/1995/1033 Western Sahara.  
S/RES/1996/1042 Western Sahara.  
S/RES/1996/1056 Western Sahara.  
S/RES/1996/1084 Western Sahara.  
S/RES/2002/1429 Western Sahara.  
S/RES/2015/2218 Western Sahara.

### Cypr

S/RES/1964/186 Cyprus.  
S/RES/1969/274 Cyprus.  
S/RES/1974/353 Cyprus.  
S/RES/1974/365 Cyprus.



S/RES/1975/367 Cyprus.  
 S/RES/2008/1847 Cyprus.  
 S/RES/2016/2263 Cyprus.

### **Timor Wschodni (Timor-Leste)**

S/RES/1963/180 Portugal administration.  
 S/RES/1963/183 Portugal administration.  
 S/RES/1965/218 Portugal administration.  
 S/RES/1975/384 East Timor.  
 S/RES/1999/1246 East Timor.

### **Kosowo**

S/RES/1999/1244 Kosovo.

## **Inne dokumenty wydane przez organy i agencje ONZ**

- Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001. A/56/83. KPM ONZ.
- CAPOTORTI F.: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. Podkomisja ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości. E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1.
- Commentary of the Working Group on Minorities to The UN Declaration on the Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. E/CN.4/Sub.2/2005/2. ONZ 2005.
- Conclusions of the Work of Study Group*. In: *Fragmentation of International Law*. Raport. A/CN.4/L.702. KPM 2006.
- CRISTESCU A.: *The Right to Self-Determination. Historical and Current Developments on the Basis of UN Instruments*. E/CN.4/Sub.2/404/Rev. 1. Podkomisja ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości ONZ 1981.
- Criteria for identifying ius cogens norms in public international law*. Grupa Robocza. Biuro ONZ. Genewa 2015.
- DESCHÊNES J.: *Proposal concerning a definition of the term 'Minority'*. Podkomisja ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości. E/CN.4/Sub.2/1985/31 and Corr. 1.
- ESPIELL H.G.: *The Right to Self-Determination. Implementation of UN Resolutions*. E/CN.4/Sub.2/405/Rev.1. Podkomisja ds. Zapobiegania Dyskryminacji i Ochrony Mniejszości ONZ 1980.

- General Comment nr 23 (50)*. KPCz ONZ 1994.
- General Comment nr 12: Article 1 (Right to self-determination)*. KPCz ONZ 1984.
- General Recommendation nr 21*. Komitet ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej ONZ 1996.
- Guiding Principles applicable to unilateral declarations of States capable of creating legal obligations*. A/61/10, with commentaries thereto. KPM 2006.
- Implementing the responsibility to protect*. Raport Sekretarza Generalnego ONZ 2009, A/63/677.
- Material relating to the Establishment of UMMIK Administration of Kosovo – Actions by Kosovo institutions (Part II–H)*. Sekretarz Generalny ONZ 2008.
- Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgement of the Tribunal*. KPM ONZ 1950.
- Report of the Special Envoy of the Secretary – General on Kosovo’s future status S/2007/168*.
- Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. Raport Sekretarza Generalnego. A/62/62 and Corr.1.
- Right of peoples to self-determination*. Raport Sekretarza Generalnego. A/69/342. ONZ 2014.
- The Declaration of the Principles of International Cultural Co-operation*. Konferencja UNESCO w 1966 roku.
- Unilateral Acts of States Sixth report on unilateral acts of States*. V. Rodríguez Cedeño. A/CN.4/534. KPM 2003.
- Yearbook of International Law Commission*. I sesja 1949. ONZ 1956.
- Yearbook of the International Law Commission*. XV sesja. KPM ONZ 1963. Fragment autorstwa Specjalnego Sprawozdawcy KPM Sir Gerald Fitzmaurice (Komentarz do Projektu Prawa Traktatów).

## **Dokumenty wydane w ramach innych organizacji międzynarodowych**

- Bulletin of European Communities. Supplement 1/83. Status of Greenland*. Komisja Europejska. Luksemburg 1983.
- Declaration of the European Council on the Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union* z 1991 roku.
- Decyzja Rady 2014/137/UE z 14 marca 2014 roku w sprawie stosunków między Unią Europejską, z jednej strony, a Grenlandią i Królestwem Danii, z drugiej strony (Dz. Urz. UE L nr 76, s. 1).
- Report Of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the task of giving an advisory opinion upon the legal aspects of the Aaland Islands question*. „League of Nations – Official Journal” 1920.
- Joint Declaration by the European Union, on the one hand, and the Government of Greenland and the Government of Denmark, on the other, on relations between

- the European Union and Greenland 19 March 2015. Źródło: [https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/signed-joint-declaration-eu-greenland-denmark\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/signed-joint-declaration-eu-greenland-denmark_en.pdf).
- Opinion on „Whether the Decision Taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to Organise a Referendum on Becoming a Constituent Territory of Russian Federation or Restoring Crimea’s Constitution of 1992 is Compatible with Constitutional Principles”*. European Commission on Democracy Through Law Opinion no. 762/2014. Wenecja 21.03.2014.
- Principles and Guidelines on the Implementation of Economic, Social and Cultural Rights in the African Charter on Human and Peoples’ Rights*. African Commission on Human and Peoples’ Rights 2010.
- Report Of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the task of giving an advisory opinion upon the legal aspects of the Aaland Islands question*. „League of Nations – Official Journal”, no. 192, 1920.

## Orzeczenia i opinie doradcze

- Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*. Advisory Opinion ICJ. Reports 2010.
- Aguilar-Amory and Royal Bank of Canada Claims*. Award of 18 October 1923. UNRIAA, vol. I (Sales No. 1948.V.2).
- Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*. Judgement ICJ. Reports 2007.
- Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited*. Judgement ICJ. Reports 1970.
- Case of Cyprus v. Turkey*. ECHR Judgment. 10th May 2001.
- Certain Expenses of the United Nations (Article 17, Paragraph 2 of the Charter)*. Advisory Opinion. ICJ Reports 1962.
- Customs regime between Austria and Germany*. Advisory Opinion PCIJ 1931.
- East Timor (Portugal v. Australia)*. Judgement ICJ. Reports 1995.
- Frontier Dispute (Benin/Niger)*. Judgment ICJ. Reports 2005.
- Frontier Dispute*. Judgment ICJ. Reports 1986.
- Gillot et al. v. France*. Communication No. 932/2000. KPCz 2004.
- Katangese Peoples’ Congress v Zaire*. Merits. Communication No 75/92. Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów 1995.
- La Grand Case (Germany v. USA)*. Merits ICJ. Reports 2001.
- Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/ Honduras: Nicaragua intervening)*. Judgment 1992.
- Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*. Advisory Opinion ICJ. Reports 1971.
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*. Advisory Opinion ICJ. Reports 2004.
- Legal Status of Eastern Greenland (Norway v. Denmark)*. Judgment PCIJ 1933.

- Legality of Use of Force* (Serbia and Montenegro v. Germany). Preliminary Objections. Judgement ICJ. Reports 2004.
- Lubicon Lake Band v. Canada*. Communication no. 167/1984. KPCz ONZ 1990.
- Mgwanga Gunme and 13 ors v Cameroon*. Merits. Communication no. 266/2003. Afrykańska Komisja Praw Człowieka i Ludów 2009.
- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America). Merits. Judgement ICJ. Reports 1986.
- North Sea Continental Shelf*. Judgement ICJ. Reports 1968.
- Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations*. Advisory Opinion ICJ. Reports 1949.
- The Greco-Bulgarian „Communities”*. Advisory Opinion PCIJ 1930.
- The Mikmaq tribal society v. Canada*. Communication no. 78/1980. KPCz ONZ 1980.
- Western Sahara*. Advisory Opinion ICJ. Reports 1975.

## Akty prawa wewnętrznego

- Act on Greenland Self-Government*. Act No. 473. 12.06.2009.
- Clarity Act*. Kanada 2000.
- Deklaracja Niepodległości Kosowa z 17 lutego 2008 roku.
- Mabo and ors v. Queensland*. Sąd Najwyższy Australii 1992.
- Madeli bin Salleh*. Sąd Federalny Malezji 2008.
- Native Title Act*. Australia 1993.
- Racial Discrimination Act*. Australia 1975.
- Rezolucja Zgromadzenia Kosowa z 3 lutego 2003 roku.
- Sagong Tasi*. Sąd Federalny Malezji 2002.
- Secession of Quebec, Re*. Reference to Supreme Court. Supreme Court of Canada 1998.
- The Secession Referendum Act*. Australia 1932.
- Western Australia v. The Commonwealth; Wororra Peoples v Western Australia; Biljabu v Western Australia*. Sąd Najwyższy Australii 1995.

## Monografie i wydawnictwa zwarte

- ANTONOWICZ L.: *Podręcznik prawa międzynarodowego*. Wyd. 12. Warszawa 2011.
- Arystoteles: *Polityka*. W: ARYSTOTELES: *Dzieła wszystkie*. T. I. Tłum. L. PIOTROWICZ Warszawa 2003.
- BIERZANEK R., SYMONIDES J.: *Prawo międzynarodowe publiczne*. Wyd. 8. Warszawa 2009.
- Bougainville Before Conflict*. Eds. A.R. REGAN, H.M. GRIFFIN. Acton 2005, s. XIX.

- BUCHANAN A.: *Justice, Legitimacy and Self-Determination, Moral Foundations for International Law*. Oxford 2004.
- CASSESE A.: *Self-Determination of the Peoples. A Legal Reappraisal*. Cambridge 1995.
- CHEN L.: *An Introduction to Contemporary International Law: A Policy-Oriented Perspective*. Oxford 2015.
- CRAWFORD J.R.: *Brownlie's Principles of International Law*. Ed. 8. Oxford 2012.
- CRAWFORD J.R.: *The Creation of the States in International Law*. Ed. 2. Oxford 2007.
- CZAPLIŃSKI W., WYROZUMSKA A.: *Prawo międzynarodowe publiczne*. Wyd. 2. Warszawa 2004.
- CZUBOCHA K.: *Pojęcie państwa i procesy państwowotwórcze we współczesnym prawie międzynarodowym*. Toruń 2012.
- DAHL R.: *O demokracji*. Kraków 2000.
- GÓRALCZYK W., SAWICKI S.: *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*. Wyd. 13. Warszawa 2009.
- GREY Ch.: *International Law and the Use of Force*. Ed. 3. Oxford 2008.
- GROTIUS H.: *On the Law of War and Peace* (1625). Kitchener 2001.
- HASANI E.: *Self-Determination, Territorial Integrity and International Stability: the Case of Yugoslavia*. Wiedeń 2003.
- HENCKAERTS J.M., DOSWALD-BECK L.: *Customary International Humanitarian Law*. Cambridge 2005.
- HIGGINS R.: *Problems and Process: International Law and How We Use It*. Oxford 1995.
- HOFFMEISTER F.: *Legal Aspects of the Cyprus Problem. Annan Plan and EU Accession*. Lejda–Boston 2006.
- International Law Reports*. Eds. E. LAUTERPACHT, C.J. GREENWOOD. Vol. 92. Cambridge 1993.
- JANUSZ G.: *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*. Lublin 2011.
- JENNINGS R., WATTS A.: *Oppenheim's International Law: Volume 1 Peace*. Wyd. 9. Oxford 2000.
- KOHR L.: *The Breakdown of Nations*. Nowy Jork 1978.
- LOCKE J.: *Two Treaties of Government* (1689), 2005. Źródło: <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/locke1689a.pdf> [data dostępu: 12.04.2016].
- MACINTYRE A.: *After Virtue. A Study in Moral Theory*. Wyd. 3. Notre Dame 2007.
- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich (osobistych) i politycznych. Komentarz*. Red. R. WIERUSZEWSKI. Warszawa 2012.
- MIK C.: *Zbiorowe prawa człowieka*. Toruń 1992.
- MIKOŁAJCZYK B.: *Mniejszości w prawie międzynarodowym*. Katowice 1996.
- MILL J.S.: *Considerations on Representative Government* (1861). Projekt Gutenberg. Źródło: [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org) [data dostępu: 05.2004]. Tłumaczenie własne.
- OLLESON S.: *The Impact of the ILC's Articles on State Responsibility for Internationally Wrongful Acts*. British Institute of International nad Comparative Law 2007.
- PAECH N., TOLOCOUĞLU S.: *Minderheitenschutz, Selbstbestimmungsrecht und Autonomie*. Kolonia 2014.
- PERKOWSKI M.: *Samostanowienie narodów w prawie międzynarodowym*. Warszawa 2001.

- PERKOWSKI M.: *Podmiotowość prawa międzynarodowego współczesnego uniwersalizmu w złożonym modelu klasyfikacyjnym*. Białystok 2008.
- ROUSSEAU J.J.: *The Social Contract* (1762). 2010. Źródło: <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/rousseau1762.pdf> [data dostępu: 12.04.2016].
- SHAW M.N.: *International Law*. Wyd. 6. Cambridge 2008.
- SIVAHUMARAN S.: *The Law of Non-International Armed Conflict*. Oxford 2012.
- SKRZYDŁO W.: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Art. 4. LEX 2013.
- SOZAŃSKI J.: *Prawo traktatów. Zarys współczesny*. Wyd. 3. Warszawa–Poznań 2009.
- STRAUSS L.: *Jerozolima i Ateny oraz inne eseje z filozofii politycznej*. Tłum. R. MORDARSKI. Kęty 2012.
- TAYLOR Ch.: *Etyka autentyczności*. Tłum. A. PAWELEC. Kraków 1996.
- The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials, and Commentary*. Ed. 3. Eds. S. JOSEPH, M. CASTAN. Oxford 2013.
- TYRANOWSKI J.: *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*. Warszawa–Poznań 1990.
- VOLTAIRE: *Toleration and Other Essays*. London 1912. Źródło: <https://oll.libertyfund.org/titles/voltaire-toleration-and-other-essays> [data dostępu: 12.04.2016].

## Rozdziały w pracach zbiorowych

- BARCIK J.: *Od partyzantki do państwa. Kształtowanie się podmiotowości na przykładzie Sudanu Południowego*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 143–166.
- BELL Ch.: *Of Jus Post Bellum and Lex Pacificatoria: What's in a Name?*. In: *Jus Post Bellum. Mapping the Normative Foundations*. Eds. C. STAHN, J.S. EASTERDAY, J. IVERSON. Oxford 2014, s. 181–206.
- CZAPLIŃSKI W.: *Samostanowienie–secesja–uznanie. (Uwagi na tle inkorporacji Krymu do Federacji Rosyjskiej)*. W: *Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym*. Red. J. MENKES, E. CAŁA-WACINKIEWICZ. Warszawa 2015, s. 231–250.
- DOMAGAŁA A.: *Interwencje Humanitarne*. W: *Organizacje międzynarodowe w działaniu*. Red. A. FLORCZAK, A. LISOWSKA. Wrocław 2012, s. 123–142.
- FROWEIN J.A.: *Ius cogens*. In: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. 2013. Źródło: <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL>.
- GRANT T.D.: *Other Subject of International Law*. In: *The Oxford Guide to Treaties*. Ed. D.B. HOLLIS. Oxford 2012, s. 125–145.
- GUBRYNOWICZ A.: *Osoby prawne jako podmioty uczestniczące w procesie tworzenia zbywalnych uprawnień na korzystanie ze środowiska*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 307–334.
- HANSEN A., WIHARTA S.: *From Intervention to Local Ownership: Rebuilding a Just and Sustainable Rule of Law after Conflict*. In: *Jus Post Bellum. Towards the Law of Transition from Conflict to Peace*. Eds. C. STAHN, J.K. KLEFFNER. Hague 2008, s. 131–153.

- HIPOLD P.: *From Humanitarian Intervention to R2P*. In: *Responsibility to Protect*. Ed. P. HIPOLD. Lejda–Boston 2015, s. 1–37.
- HROCH M.: *From National Movement to the Fully-formed Nation*. In: *Mapping the Nation*. Ed. G. BALAKRISHNAN. Londyn–Nowy Jork 1997, s. 78–97.
- JACOBS D.: *Targeting a State in Jus Post Bellum: Towards a Theory of Integrated Sovereignty*. In: *Jus Post Bellum. Mapping the Normative Foundations*. Eds. C. STAHN, J.S. EASTERDAY, J. IVERSON. Oxford 2014, s. 416–427.
- KRANZ J.: *Jak rozumieć suwerenność? Próba opisu*. W: *Suwerenność państwa i jej granice*. Red. S. SOWIŃSKI, J. WĘGRZECKI. Warszawa 2010, s. 15–46.
- KWIECIEŃ R.: *Podmiotowość prawnomiędzynarodowa w dobie multilevel governance i responsibility to protect – ciągłość czy zmiana paradygmatu?*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 31–62.
- LEACH P.: *South Osetia*. In: *International Law and the Classification of Conflicts*. Ed. E. WILMSHURSTS. Oxford 2012, s. 317–355.
- MENKES J.: *Podmiotowość pozarządowej organizacji międzynarodowej*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 243–284.
- MIELNIK B.: *Podmiotowość a efektywność*. W: *Podmiotowość w prawie międzynarodowym*. Red. B. MIELNIK, A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2013, s. 63–84.
- MIK C.: *Ius cogens we współczesnym prawie międzynarodowym*. W: *Aksjologia współczesnego prawa międzynarodowego*. Red. A. WNUKIEWICZ-KOZŁOWSKA. Wrocław 2011, s.175–276.
- PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK A.: *Staus Prawny Grenlandii*. W: *Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym*. Red. J. MENKES, E. CAŁA-WACINKIEWICZ. Warszawa 2015, s. 438–451.
- RUDKOWSKI D.: *Interwencja humanitarna w prawie międzynarodowym*. Warszawa 2006.
- SCOBBLE I.: *Gaza*. In: *International Law and the Classification of Conflicts*. Ed. E. WILMSHURSTS. Oxford 2012, s. 280–315.
- SZAREK-ZWIJACZ A.: *„Państwo Palestyna” status prawny i aktywność Palestyny we współczesnych stosunkach międzynarodowych*. W: *Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym*. Red. J. MENKES, E. CAŁA-WACINKIEWICZ. Warszawa 2015, s. 490–522.
- TOPA I.: *Międzynarodowa administracja terytorialna – ius in bello czy ius post bellum?*. W: *Międzynarodowe prawo humanitarne. Antecedencje i wyzwania współczesności*. Red. J. NOWAKOWSKA-MAŁUSECKA. Bydgoszcz–Katowice 2010, s. 195–209.

## Artykuły

- AKGÜN C.: *The Case of TRNC in the context of Recognition od States under International Law*. „Ankara Bar Review” 2010, no. 1, s. 3–23.
- ANTONOWICZ L.: *O zmianach politycznej mapy świata w XX wieku*. „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, nr 19, s. 41–48.

- ANTONOWICZ L.: *Przemiany i rozwój składu społeczności międzynarodowej w XX wieku*. „Annales UMCS. Sectio G” 1983, nr 30, s. 103–114.
- ANTONOWICZ L.: *Samostanowienie narodów jako zasada prawa międzynarodowego*. „Annales UMCS. Sectio G” 1996, nr 43, s. 69–84.
- ANTONOWICZ L.: *The Disintegration of the USSR from the Point of View of International Law*. „Polish Yearbook of International Law” 1991, no. 19, s. 7–16.
- ANTONOWICZ L.: *Zagadnienie podmiotowości prawa międzynarodowego*. „Annales UMCS Sectio G” 1998, nr 45, s. 7–29.
- BARTEN U.: *What’s In a Name? Peoples, Minorities, Indigenous People, Tribal Groups and Nations*. „Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe” 2015, vol. 14, no. 1, s. 1–25.
- BOGACKI P.: *Zagadnienie podmiotowości prawnej w stosunkach międzynarodowych*. „Roczniki Nauk Prawnych” 1997, nr 7, s. 211–223.
- BOURNE A.K.: *Europeization and Secession: Cases of Catalonia and Scotland*. „Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe” 2014, vol. 13, no. 3, s. 94–120.
- BRUNNER G.: *Menschenrechte und Minderheiten: Individualrechte, Gruppenrechte oder Selbstbestimmungsrecht*. „Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften” 1998, Nr. 39, s. 103–124.
- CASSESE A.: *Ex iniuria ius oritur: Are We Moving towards International Legitimation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?*. „European Journal of International Law” 1999, no. 10, s. 23–30.
- CASTELLINO J., GILBERT J.: *Self-Determination, Indigenous Peoples and Minorities*. „Macquarie Law Journal” 2003, vol. 3, s. 155–179.
- CHINKIN Ch.M.: *Symposium: East Timor Case before the International Court of Justice*. „European Journal of International Law” 1993, no. 4, s. 206.
- CRIEKEMANS D.: *Regional Sub-Diplomacy from a Comparative Perspective: Quebec, Scotland, Bavaria, Catalonia, Walloon and Flanders*. „The Hague Journal of Diplomacy” 2010, no. 5, s. 37–64.
- DROBNIK M.: *Podmiotowość prawnomiędzynarodowa jednostki*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2003, nr 2, s. 107.
- GĘBSKI R.: *Podmiotowość osoby fizycznej w prawie międzynarodowym*. „Gdańskie Studia Prawnicze” 2005, nr 13, s. 21–35.
- GRIFFITHS M.: *Self-Determination, International Society and World Order*. „Macquarie Law Journal” 2003, vol. 3, s. 29–50.
- HIPOLD P.: *Die Anerkennung der Neustaaten auf dem Balkan*. „Archiv des Völkerrechts” 1993, Nr. 4, s. 387–408.
- HIPOLD P.: *Die Ukraine-Krise aus völkerrechtlicher Sicht: ein Streitfall zwischen Recht, Geschichte und Politik*. „Schweizerische Zeitschrift für internationales und europäisches Recht” 2015, Nr. 2, s. 171–182.
- HNATYSZYN-DZIKOWSKA A., WOŚ J.: *Koncepcje suwerenności państwa w sferze polityki gospodarczej w warunkach europejskiej integracji gospodarczej*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, nr 1, s. 172–185.
- IVERSON J.: *Transitional Justice, Jus Post Bellum, and International Criminal Law: Differentiating the Usages, History and Dynamics*. „The International Journal of Transitional Justice” 2013, s. 1–21.



- JANUSZ G.: *Definiowanie mniejszości w dokumentach międzynarodowych i aktach prawa wewnętrznego*. „Annales UMCS. Sectio K” 2008, vol. 40, nr 2, s. 95–125.
- JASKIERNIA J.: *Suwerenność narodu a koncepcja „państwa postsuwerennego”*. „Państwo i Prawo” 2006, nr 10, s. 43–59.
- KOECK H.F.: *The Kosovo Case – a Challenge for Legal Doctrine and International Jurisdiction*. „Gdańskie Studia Prawnicze” 2011, nr 25, s. 717–741.
- KOMOROWSKI P.: *Niepodległe Kosowo, prawo międzynarodowe i prawa człowieka – próba odnalezienia wspólnego mianownika*. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2011, nr 2, s. 63–87.
- KONOPACKI S.: *Problem suwerenności w UE*. „Studia Europejskie” 2008, nr 3, s. 19.
- KOSICKI A.: *Problem podmiotowości europejskich „minipaństw” w świetle prawa międzynarodowego*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, nr 1, s. 105–121.
- KOWNACKI R.: *Prawo Kosowa do samostanowienia w oczekiwaniu na opinie doradczą MTS*. „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2010, nr 1, s. 90–114.
- KRANZ J.: *Kilka uwag na tle aneksji Krymu przez Rosję*. „Państwo i Prawo” 2014, nr 8, s. 23–41.
- LALONDE S.: *Quebec’s Boundaries in the Event of Secession*. „Macquarie Law Journal” 2003, no. 3, s. 129–154.
- LOHMAN G.: *„Kolektywne” prawa człowieka źródłem ochrony mniejszości?*. „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2014, t. 2, nr 1, s. 6–22.
- ŁASKI P.: *Dezintegracja Związku Radzieckiego i Jugosławii w świetle prawa międzynarodowego*. „Annales UMCS. Sectio G” 1992, nr 39, s. 55–79.
- ŁASKI P.: *Pojęcie secesji części terytorium państwa*. „Annales UMCS. Sectio G” 1989, nr 36, s. 197–211.
- MELANDRI M.: *Self-determination and State-building in International Law: The Need for a New Research Approach*. „Journal of Conflicts and Security Law” 2014, s. 75–100.
- MAFFEI M.C.: *The Case of East Timor before Intentional Court of Justice – Some Tentative Comments*. „European Journal of International Law” 1993, no. 4, s. 223.
- NUTTAL M.: *Self-Rule in Greenland. Towards the World’s First Independent Inuit State?*. „Indigenous Affairs” 2008, no. 3–4, s. 65–70.
- OETER S.: *Selbstbestimmungsrecht in Wandel*. „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 1992, Nr. 52, s. 741–780.
- OETER S.: *Self-Determination*. In: *The Charter of the United Nations: A Commentary. Volume I*. Ed. 3. Eds. B. SIMMA, D.E. KHAN. Oxford 2012, s. 313–334.
- OSIPOV A.: *Non-Territorial Autonomy during and after Communism: In the Wrong or Right Place?*. „Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe” 2013, vol. 12, no. 1, s. 7–27.
- PAVKOVIĆ A.: *Secession, Majority Rule and Equal Rights: a few Questions*. „Macquarie Law Journal” 2003, vol. 3, s. 73–94.
- PELLET A.: *The Opinions of the Badinter Arbitration Committee. A Second Breath for the Self-Determination of Peoples*. „European Journal of International Law” 1992, no. 3, s. 178–186.
- PILS J.: *Wprowadzenie do problematyki koncepcji praw człowieka trzeciej generacji Karola Vasaka*. „Ius et Administratio” 2014, nr 1, s. 42–50.

- POTYRAŁA A.: *Unia Europejska wobec nowych tworów państwowych*. „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2010, nr 1, s. 15–36.
- ROBERST A., SIVAKUMARAN S.: *Lawmaking by Nonstate Actors: Engaging Armed Groups in the Creation of International Humanitarian Law*. „The Yale Journal of International Law” 2012, vol. 37, no. 1, s. 108–152.
- ŠMIHULA D.: *Rights of Persons Belonging to National Minorities in International Law*. „Polish Yearbook of International Law” 2006–2008, no. 28, s. 95–136.
- SROGOSZ T.: *Charakter prawny uti possidetis w prawie międzynarodowym*. „Państwo i Prawo” 2011, nr 6, s. 64–76.
- STAHN C.: „Jus ad bellum”, „Jus in bello”... „Jus post bellum”? *Rethinking the Conception of the Use of Arm Force*. „European Journal of International Law” 2007, vol. 17, no. 5, s. 921–943.
- STANKIEWICZ W.: *Zaprzeczenie prawu do samostanowienia na przykładzie polityki ChRL wobec Tybetu*. „Annales UMCS. Sectio K” 2004, nr 11, s. 59–74.
- SYKUNA S.: „Słuszna przyczyna” jako przesłanka interwencji humanitarnej. „Gdańskie Studia Prawnicze” 2005, nr 13, s. 471–488.
- SZEPTYCKI A.: *Ukraina jako państwo postkolonialne?*. „Sprawy Międzynarodowe” 2011, nr 1, s. 5–28.
- SZPAK A.: *Secesja państwa w świetle prawa międzynarodowego*. „Państwo i Prawo” 2014, nr 38, s. 38–54.
- ŚWITALSKI P.A.: *Idea sprawiedliwości w stosunkach międzynarodowych. Nowe wyzwania*. „Sprawy Międzynarodowe” 2012, nr 2, s. 79–101.
- TOGGENBURG G.N.: *Die Europäische Union und das Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten: ignorieren, parallel „umsetzen” oder gar beitreten?*. „European Diversity and Autonomy Papers” 2014, no. 4, s. 6–29. Źródło: [www.eurac.edu/edap](http://www.eurac.edu/edap) [data dostępu: 12.04.2016].
- VIDMAR J.: *The Right of Self-Determination and Multiparty Democracy: Two Sides of the Same Coin?*. „Human Rights Law Review” 2010, no. 10, s. 239–268.
- WELLER M.: *Settling Self-Determination Conflicts: Recent Developments*. „European Journal of International Law” 2009, vol. 20, no. 1, s. 111–165.
- WENGLER W.: *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker als Menschenrecht*. „Vorträge, Reden und Berichte aus dem Europa-Institut” 1986, s. 3–21.
- WERNER W.G.: *Self-determination and civil war*. „Journal of Conflicts and Security Law” 2001, vol. 6, no. 2, s. 171–190.
- WIECIECH T.: *Prawo secesji w federacjach Stanów Zjednoczonych, Australii i Kanady*. „Państwo i Prawo” 2007, nr 7, s. 94–106.
- WILLIAMS P.R., AVORYIE A.J., AMSTRONG C.J.: *Earned Sovereignty Revisited: Creating a Strategic Framework for Managing Self-Determination Based Conflicts*. „ILSA Journal of International & Comparative Law” 2015, vol. 21, no. 1, s. 425–450.
- WŁAŻŁAK K.: *Współczesne problemy autonomii regionalnej w Europie*. „Państwo i Prawo” 2010, nr 8, s. 31–47.
- ZAJADŁO J.: *Legalność i legitymizacja interwencji humanitarnej*. „Państwo i Prawo” 2004, nr 1, s. 3–18.
- ZAJADŁO J.: *Odpowiedzialność za ochronę – szanse i zagrożenia w kontekście kryzysu w Darfurze*. „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2007, nr 2, s. 98–105.

- ZAJADŁO J.: *Prawo międzynarodowe wobec problemu „państwa upadłego”*. „Państwo i Prawo”, nr 2, s. 3–20.
- ZAJADŁO J.: *Teoria sprawiedliwości międzynarodowej: prawa człowieka contra suwerenność?*. „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2005, t. 5, nr 3, s. 95–116.

## Inne

- BARTUZI W., PEŁCZYŃSKA-NAŁĘCZ K., STAROCHTA K.: *Abchazja, Osetia Południowa, Górski Karabach: rozmrożone konflikty pomiędzy Rosją a Zachodem*. Ośrodek Studiów Wschodnich. Warszawa 2008.
- BATALLA A.: *The Right of self-determination – ICCPR and the jurisprudence of the Human Rights Committee*. UNPO. Haga 2006.
- Minority Rights International Standards and Guidance for Implementation*. Wysoki Komisarz ONZ ds. Praw Człowieka 2010.
- Opinia doradcza Komitetu Prawnego przy MSZ RP w sprawie przyłączenia Półwyspu Krymskiego do Federacji Rosyjskiej w świetle prawa międzynarodowego*. 2014.
- Promoting and Protecting Minority Rights. A Guide for Advocates*. Wysoki Komisarz ONZ ds. Praw Człowieka 2012.
- Report of the National Inquiry into the Land Rights of Indigenous Peoples*. Human Rights Commission of Malaysia. Kuala Lumpur 2013.
- The Responsibility to Protect*. Raport Międzynarodowej Komisji ds. Interwencji i Suwerenności Państw 2001.
- UNESCO Meeting of Experts on further study of the concept of the rights of the people*. Paryż 1989.
- UNESCO Meeting of Experts, Peoples’ Right to Self-Determination*. Budapeszt 1991.

## Źródła internetowe

- BBC News: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26116868>.
- Boko Haram*, M.A. SERGIE, T. JOHNSON, Council on Foreign Relations: <http://www.cfr.org/nigeria/boko-haram/p25739>.
- China Daily: [http://www.chinadaily.com.cn/china/2016-03/25/content\\_24089247.htm](http://www.chinadaily.com.cn/china/2016-03/25/content_24089247.htm).
- Disputed South Osetia Will Hold Referendum on Joining Russia. „The Moscow Times” 11.04.2016: <http://www.themoscowtimes.com/news/article/disputed-south-ossetia-will-hold-referendum-on-joining-russia/565394.html>.
- Geneva Convention (I) on Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, 1949 and its commentary from 1952: <https://www.icrc.org/ihl.nsf/7c4d08d9b287a42141256739003e636b/fe20c3d903ce27e3c125641e004a92f3>.

- Głosowanie ZO ONZ z 27 marca 2014 roku: <https://papersmart.unmeetings.org/media2/2498292/voting-record.pdf>.
- Internetowa Encyklopedia PWN: <http://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/samostanowienie;1.html>.
- Jus Post Bellum Project: <http://juspostbellum.com/default.aspx>.
- Z. LAUB: *The Islamic State*. In: Council on Foreign Relations: <http://www.cfr.org/iraq/islamic-state/p14811>.
- Nicola Sturgeon backs remain camp with 'pooled sovereignty' plea* 20.02.2016: [http://www.heraldscotland.com/news/14290961.Scottish\\_Government\\_\\_at\\_forefront\\_of\\_argument\\_to\\_stay\\_in\\_EU\\_/?ref=rss](http://www.heraldscotland.com/news/14290961.Scottish_Government__at_forefront_of_argument_to_stay_in_EU_/?ref=rss).
- Oficjalna strona internetowa Generalitat de Catalunya: [http://afersexteriors.gencat.cat/en/representacio\\_a\\_l\\_exterior/delegacio\\_del\\_govern\\_davant\\_la\\_unio\\_europea/](http://afersexteriors.gencat.cat/en/representacio_a_l_exterior/delegacio_del_govern_davant_la_unio_europea/).
- Oficjalna strona internetowa MINURSO: <http://minurso.unmissions.org/>.
- Oficjalna strona internetowa Misji Państwa Palestyńskiego przy ONZ: <http://palestineun.org/about-palestine/diplomatic-relations/>.
- Oficjalna strona internetowa USA National Archives: [http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration\\_transcript.html](http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html).
- Oficjalna strona internetowa ONZ: <http://www.un.org/en/events/mandeladay/apartheid.shtml>.
- Oficjalna strona internetowa Republiki Kosowa: <http://kosovothanksyou.com/>.
- Oficjalna strona internetowa UNAMET: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unmiset/background.html>.
- Oficjalna strona internetowa UNFICYP: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unficyp/background.shtml>.
- Oficjalna strona internetowa UNMIS: <https://unmis.unmissions.org/Portals/UNMIS/Documents/General/cpa-en.pdf>.
- Oficjalna strona internetowa ONZ: <http://www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm>.
- The Guardian: <http://www.theguardian.com/world/2016/jan/17/taiwan-must-abandon-hallucination-of-independence-warns-chinese-media>.
- Taipei Times: <http://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2016/03/19/2003641940>.
- UN and decolonisation: <http://www.un.org/en/decolonization/history.shtml>.

Anna Muś

**The research on the exercise of the right to self-determination in the 21st century  
New challenges to international law**

Summary

From the perspective of the historical development of international law, the right to self-determination acquired the status of a legal norm relatively recently, i.e. in the United Nations Charter of 26 June 1945. From that moment, its recognition and interpretation has been undergoing a dynamic evolution. Despite the fact that this law has been respected in the case of the emergence of many states, and that there are still many movements acknowledging the right to claiming the right to self-determination, the practice of its interpretation remains inconsistent. This work analyses the most important aspects of the right to self-determination: it defines its subjective and objective scope, its legal character, and points to various examples of its exercising that illustrate the existing practice in this matter.

What creates the greatest difficulty is determining the following: which communities are authorised by law to claim the right to self-determination, and who has the right (obligation) to recognise their claims. The combination of the issue of subjectivity and the right to self-determination is aimed at finding possible solutions to the aforementioned problems. In order to complete this task, it is necessary, first of all, to determine what features must characterise an entity that call upon the right to self-determination and how (through which methods) the claim should be investigated, and eventually accepted. The essence of legal and international subjectivity is paramount for this matter. What is characteristic of the problems addressed in this work is, above all, the diversity of interpretation, the heterogeneity of practice, and a high impact of politics and each and every subsequent international relations on obeying law. In addition, the problem of self-determination and the rights of communities other than states still remains a current problem (and is even becoming more serious), especially due to the fact that the treatment of law by some states is subjective. Therefore, in this case a significant role is provided by the science of international law, which should take up an impartial stance on the matter, that is neutral towards these controversies, and propose some solutions.

This work has been aimed at the identification of certain trends that emerged during the 71 years of the exercising of the right to self-determination. The sources on which the considerations were based are, first of all, treaties and other documents of general law, i.e. resolutions issued by the General Assembly and the UN Security Council, as well as various types of studies carried out as part of the work of this organisation. The work utilises monographs (including the authors, such as Antonio Cassese, James Crawford and Lech Antonowicz), collective works written both in Polish and foreign research centres, and articles (mainly foreign-language) published in professional magazines in international law. The first chapter of the work deals with the problem of legal and international subjectivity. Particular attention is devoted to the issue of the subjectivity of non-state communities, including nations (peoples), and their entitlements in the field of international law. The second chapter covers the subject of the contemporary understanding of the right to self-determination, the sources of this law, its character and its objective scope. In this chapter, the most important role is occupied by the analysis of claims that were put forward

with reference to the exercising of the right to self-determination, and the verification of the claims as to whether they are legitimate. The last chapter deals with examples of the exercising of the right to self-determination. It comprises the evolution of its interpretation, the emerging nowadays areas in which it is possible to assert it and the methods of its enforcement. This chapter ends with examples of unrecognised and unsuccessful cases of the claims for respecting the right.

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-3651-0



Więcej o książce

